

Pakottava kontrolli lähisuhdeväkivallan dynamiikassa

Annina Hautala
Henna Ojalehto
Pakottava kontrolli lähisuhdevä-
kivallan dynamiikassa
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
2021

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Pakottava kontrolli lähisuhdeväkivallan dynamiikassa

Tekijä: Annina Hautala ja Henna Ojalehto

Tutkinto-ohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -tutkielma _x_ Licensiaatintyö__

Sivumäärä: 109 + 2 liitettä

Vuosi: 2021

Tiivistelmä

Pro gradu -tutkielma käsitteli pakottavan kontrollin ilmenemistä lapsen toista vanhempaa kohtaan lastensuojelun palvelutarpeen arvioinnin aikana. Tutkimuksen tehtävänä oli kertoa, millä tavoin sosiaalityöntekijät kuvaavat pakottavaa kontrollia ja miten se tulee tunnistetuksi palvelutarpeen arvioinnin aikana. Tavoitteena oli käsitteellistää pakottavaa kontrollia ja tuottaa tietoa sen ilmenemisestä perheissä suomalaisessa kontekstissa. Pakottavaan kontrolliin liittyvän ymmärryksen lisääntyminen antaa edellytyksiä vakavan väkivallan riskin varhaiseen tunnistamiseen sosiaalityössä.

Pakottavalla kontrollilla (coercive control) tarkoitetaan väkivallan dynamiikkaa, jossa pakottavan kontrollin käyttäjän pyrkimyksenä on saavuttaa monenlaisten väkivaltaisten ja väkivallattomien tekojen ja taktiikoiden avulla täysi hallinta, valta ja kontrolli suhteessa toiseen. Pakottavan kontrollin käyttäjän tarkoituksena on tukahduttaa uhrinsa elinpiiri, sosiaaliset suhteet ja mahdollisuus avun saamiseen. Tutkielma käsitteli lähisuhdeväkivaltaa yhteiskunnallisena ongelmana ja asettui sukupuolistuneen väkivallan viitekehykseen.

Tutkimus oli laadullinen tutkimus, jonka aineisto kerättiin haastattelemalla 12 lastensuojelun palvelutarpeenarviointeja tekevää sosiaalityöntekijää kolmessa organisaatiossa eri puolilla Suomea. Haastattelut toteutettiin teemamuotoisina yksilö- ja ryhmähaastatteluiluina. Tutkimusaineisto analysoitiin aineistolähtöistä ja teoriasidonnaista sisällönanalyysia hyödyntäen.

Tutkimusaineiston perusteella pakottavaa kontrollia kuvataan tekijän ja uhrin välisessä dynamiikassa sekä toiminnassa, joka heijastuu myös lapsiin ja auttamisjärjestelmään. Pakottavan kontrollin tunnistaminen koettiin haastavaksi, sillä lähisuhdeväkivaltaan liittyvät tilanteet ovat usein epämääräisiä eikä väkivaltaa välttämättä myönnetä. Tunnistetuksi pakottava kontrolli tulee erityisesti erotilanteissa, mutta myös perheen välisessä vuorovaikutuksessa. Tutkimuksen perusteella laaja ymmärrys lähisuhdeväkivallan ilmiöstä vaikuttaa edistävän pakottavan kontrollin tunnistamista. Pakottavan kontrollin sukupuolistuneisuuden tunnistamiseen liittyen tutkielma tuotti ristiriitaisia tuloksia.

Avainsanat: pakottava kontrolli, lähisuhdeväkivalta, parisuhdeväkivalta, sukupuolistunut väkivalta, palvelutarpeen arviointi, teemahaastattelu

x Tutkielma ei sisällä muita kuin tekijän/tekijöiden omia henkilötietoja.

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Lähisuhdeväkivalta yhteiskunnallisena kysymyksenä	4
2.1 Lähisuhdeväkivallan moniulotteisuus	4
2.2 Lähisuhdeväkivalta sukupuolistuneena ilmiönä.....	9
3 Pakottava kontrolli osana lähisuhdeväkivaltaa.....	16
3.1 Mitä on pakottava kontrolli?.....	16
3.2 Pakottava kontrolli palvelutarpeen arvioinnin kontekstissa	22
4 Tutkimuksen toteuttaminen ja eettisyys	27
4.1 Aiheenvalinta ja tutkimuskysymykset.....	27
4.2 Teemamuotoinen ryhmähaastattelu	30
4.3 Aineiston analyysi ja raportointi.....	37
4.4 Laadullisen haastattelututkimuksen eettisyys ja luotettavuus	43
5 Pakottava kontrolli dynamiikkana	46
5.1 Sirpaleisuudesta kokonaisuudeksi	46
5.2 Pakottavan kontrollin kategoriat.....	51
5.3 Pakottavan kontrollin ilmeneminen palvelutarpeen arvioinnin aikana	59
5.4 Lapset pakottavan kontrollin välineenä ja kohteena.....	68
6 Pakottavan kontrollin tunnistamisen tekijät	75
6.1 Tunnistamisen tilanteet.....	75
6.2 Hämmäntävä epämääräisyys	80
6.3 Lähisuhdeväkivaltailmiön ymmärrys tunnistamisen taustalla.....	86
7 Pohdinta.....	95
Lähteet	102
Liitteet.....	110

1 Johdanto

Pro gradu -tutkielmamme kiinnittyy lähisuhdeväkivallan ilmiöön. Olemme kiinnostuneet pakottavan kontrollin ilmenemisestä väkivaltaa sisältävässä lähisuhteessa sekä siitä, miten se tulee kuvatuksi ja tunnistetuksi palvelutarpeen arviointeja tekevien sosiaalityöntekijöiden puheissa. Pakottavalla kontrollilla tarkoitetaan lähisuhteessa ilmenevää väkivallan dynamiikkaa sekä väkivaltaisten ja väkivallattomien tekojen kokonaisuutta, jonka avulla pakottavan kontrollin käyttäjä pyrkii saamaan uhrinsa täyteen hallintaansa tukahduttamalla uhrin elintilan ja toimijuuden (esim. Hester & Stark 2012). Evan Stark (2007, 2, 12–13) vertaa pakottavan kontrollin uhrien kokemuksia panttivankien kokemuksiin. Pakottavaan kontrolliin liittyvä väkivalta eroaa muusta lähisuhdeväkivallasta sen vakavuuden ja seurausten vuoksi (Nevala 2017; Johnson 2008).

Pakottava kontrolli käsitteenä ja ilmiönä ei ole Suomessa vielä kovin tunnettu, mutta kansainvälisesti pakottavaa kontrollia sekä sen seurauksia on tutkittu jo laajemmin (esim. Stark 2007; Johnson 2008; Pitman 2017). Englannissa ja Walesissa pakottava kontrolli on kriminalisoitu osana lähisuhdeväkivaltaa ja Australiassa sekä Uudessa-Seelannissa sen kriminalisoinnista keskustellaan (Pitman 2017; Walklate & Fitz-Gibbon 2019; Stark & Hester 2019). Toistaiseksi pakottava kontrolli kytkeytyy suomalaisessa tutkimuksessa eron jälkeiseen vainoon (esim. Nikupeteri 2016) sekä ammattikirjallisuuteen digitaalisesta väkivallasta (Hakkarainen 2019). Uusimmassa perhesurmatutkimuksessa väkivallan pakottavan ja kontrolloivan luonteen on havaittu olevan perhesurmia ennustava tekijä (Nikupeteri ym. 2017b).

Kiinnostuksemme aiheeseen on peräisin lähisuhdeväkivallan kokijoiden kanssa tekemästämme työstä. Työhistoriamme aikana olemme usein tunnistaneeet lähisuhdeväkivallan dynamiikassa esiintyvien epätasa-arvoisten valtasuhteiden erityisyyden, mutta aiemmin meillä ei ollut sanoja tai käsitettä, joilla kiteyttää kohtaamamme erityisyys. Pakottava kontrolli käsitteenä on tuonut uuden ulottuvuuden lähisuhteen valtaan ja kontrolliin liittyvän asetelman sekä väkivaltaisen suhteen kiinni pitävän luonteen ymmärtämiseen. Pakottavaan kontrolliin liittyvän tiedon ja ymmärryksen lisääntyminen antaa edellytyksiä vakavan väkivallan riskin varhaiseen tunnistamiseen ja siihen puuttumiseen sosiaalityön käytännöissä (esim. Stark 2007; Nikupeteri ym. 2017b). Perheen ulkopuolisille pakottavan kontrollin tunnistaminen

on vaikeaa ja väkivallan pakottava ja kontrolloiva luonne on usein ammattilaisillekin näkyvätöntä (Nikupeteri ym. 2017b). Tällöin riskinä on, ettei sosiaalityöntekijä osaa auttaa väkivallan osapuolia oikealla tavalla. Erityisen haasteellisenä näemme pakottavaan kontrolliin puuttumisen silloin, kun pakottava kontrolli ulottuu lasten asioihin ja vanhempana toimimiseen.

Tutkimusaiheemme kiinnittyy laajempaan yhteiskunnalliseen keskusteluun lähisuhdeväkivallan ehkäisemisestä ja siihen puuttumisesta. Suomi on saanut Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä GREVIO:lta moitteita muun muassa ammattilaisten lähisuhdeväkivaltailmiöön liittyvästä puutteellisesta ymmärryksestä. GREVION mukaan viranomaisten koulutuksessa ei käsitellä riittävästi sellaisia väkivallan muotoja, joita on vaikea tunnistaa tai näyttää toteen. (GREVIO 2019.) Vaikka pakottava kontrolli ei ole yksi väkivallan muodoista (Stark & Hester 2019), se liittyy näkemysmme mukaan merkittävänä osana lähisuhdeväkivaltaan, joka katsotaan jäävän viranomaisilta tunnistamatta.

Pelkkä tunnistaminen ei kuitenkaan riitä pakottavan kontrollin uhrin suojelemiseen. Sosiaalityöllä on rajalliset keinot puuttua lähisuhdeväkivaltaan silloin, kun kyseessä on kahden aikuisen välinen suhde. Mikäli lähisuhdeväkivaltaan liittyy myös lapsia, sosiaalityöllä on lastensuojelullinen velvollisuus turvata lasten kasvu ja kehitys (ks. Juhila 2006), jotka vaarantuvat väkivallan kokemisen tai sille altistumisen myötä (esim. Oranen 2012). Tällöin väkivaltaan puuttuminen ei perustu enää vain tekijän tai uhrin vapaaehtoisuuteen ottaa apua vastaan, vaan sosiaalityöntekijällä on lakiperustainen pääsy perheen yksityiselle alueelle. Edellä kuvatun puuttumisvelvollisuuden tuomien mahdollisuuksien vuoksi olemme halunneet liittää tutkielmassamme pakottavan kontrollin nimenomaan lastensuojelulliseen yhteyteen.

Tutkielmassamme tarkastelemme sitä, miten pakottava kontrolli lapsen toista vanhempaa kohtaan ilmenee palvelutarpeen arvioinnin aikana. Tutkielmamme sijoituessa lastensuojelulliseen kontekstiin, perustelemme pakottavan kontrollin tunnistamisen merkitystä muun muassa sillä, minkälaiset vaikutukset pakottavalla kontrollilla on lasten hyvinvointiin. Emme kuitenkaan tutki lasten kokemuksia, vaan keskitymme aikuisten välisen pakottavan kontrollin dynamiikan kuvaamiseen ja sen tunnistamiseen liittyviin tekijöihin. Tutkielmamme tuottamien kuvausten avulla tavoittelemme pakottavan kontrollin tunnistamista

osana lähisuhdeväkivallan moniulotteista dynamiikkaa. Tutkimuksemme on laadullinen tutkimus, jonka aineiston olemme keränneet haastatteluin kolmesta organisaatiosta eri puolilla Suomea lastensuojelun palvelutarpeen arviointeja tekeviltä sosiaalityöntekijöiltä. Haastattelut on toteutettu teemamuotoisina yksilö- ja ryhmähaastatteluina.

Koska tutkimuksemme kiinnittyy lähisuhdeväkivallan ilmiöön, aloitamme tutkielmamme teoreettisen osuuden avaamalla lähisuhdeväkivaltaan liittyviä käsitteitä sekä ilmiön yleisyyttä. Tämä avaus perustelee sitä, miksi aiheemme on merkityksellinen sekä käytännön sosiaalityön että yhteiskunnallisen tutkimuksen näkökulmasta. Mirja Satkan (2000, 36) tavoin näemme, että sosiaalityön haasteeseen muodostaa teorian ja käytännön välisiä suhteita ei riitä vain nykyisten käytäntöjen kokemuseräinen tutkiminen, vaan yhtä tärkeää on historiallisen ja aikaisemman teoreettisen tutkimuksen liittäminen uuteen teoriaan. Tästä syystä tarkastelemme suomalaisen lähisuhdeväkivaltadiskurssin kehittymistä nykyisenlaiseksi ennen kuin siirrymme määrittelemään tutkimuksemme ydintä eli pakottavaa kontrollia ja sijoitamme sen kontekstiin, jossa palvelutarpeen arviointi tehdään osana lastensuojelutarpeen selvitystä. Luvussa 4 käsittelemme tutkielmamme metodologiaa sekä avaamme tutkimuksen aiheeseen ja toteuttamiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä. Luvuissa 5 ja 6 tuomme esiin tutkimuksemme tulokset pakottavan kontrollin dynamiikasta ja tunnistamisen tekijöistä. Tutkielmamme lopuksi pohdimme saamiemme tulosten liittymistä laajempaan yhteiskunnalliseen keskusteluun sekä vedämme yhteen tutkimusprosessia.

2 Lähisuhdeväkivalta yhteiskunnallisena kysymyksenä

2.1 Lähisuhdeväkivallan moniulotteisuus

Maailmanlaajuisesti väkivalta määritellään usein Maailman terveysjärjestö WHO (2002, 4) määritelmän mukaisesti tahalliseksi fyysisen voiman tai vallan käytöksi tai sillä uhkaamiseksi, jonka kohteena on henkilö itse, toinen henkilö, ryhmä tai yhteisö ja joka johtaa tai jolla on suuri todennäköisyys johtaa loukkaantumiseen, kuolemaan, psyykkiseen vammaan, kehityksen häiriintymiseen tai perustarpeiden tyydyttämättä jättämiseen. Suomessa turvakotien toimintaa säätelevä laki määrittää väkivallalla tarkoitettavan tekoja, jotka aiheuttavat tai voivat aiheuttaa uhrille ruumiillista, seksuaalista, henkistä tai taloudellista haittaa tai kärsimystä. Näihin tekoihin luetaan mukaan teoilla uhkaaminen, pakottaminen tai mielivaltainen riisto. (Laki valtion varoista maksettavasta korvauksesta turvakotipalvelun tuottajalle 1354/2014 4§.) Suvi Ronkaisen (2017, 26) mukaan väkivalta on valta-aseman saavuttamisen keino, jolla on seurauksia ihmisten välisiin suhteisiin, tasa-arvoon ja toimijuuksiin. Hänen mukaansa väkivalta osuu ihmisyydelle tärkeisiin elementteihin, kuten riippuvuuteen toisista, haavoittuvuuteen ja ihmisten väliseen luottamukseen.

WHO:n ja ”turvakotilain” määritelmät väkivallasta liittyvät lähinnä väkivallan tekotapoihin sekä väkivallan aiheuttamien seurauksiin uhrille, kun taas Ronkaisen määritelmässä väkivalta ymmärretään enemmänkin sosiaalisena ilmiönä (Ronkainen 2017, 34). Tutkielmamme kannalta molemmat näkökulmat väkivallan määrittelyyn ovat relevantteja, sillä ajattelemmme väkivallan tekojen ja niiden uhrilleen aiheuttamien seurausten vaikuttavan erityisesti väkivallan kokijan sosiaalisiin suhteisiin sekä sosiaaliseen tilanteeseen.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos määrittelee lähisuhdeväkivallan tarkoittavan väkivaltaa, jonka tekijänä on uhrin nykyinen tai entinen kumppani tai muu läheinen ihminen (Bildjuschkin ym. 2020). Turvakotien toimintaa säätelevä laki erittelee lähisuhdeväkivallan käsitettä hieman tarkemmin määritellen lähisuhdeväkivallan tapahtumiksi, joissa henkilö on väkivaltainen nykyistä tai entistä kumppaniaan, lastaan, puolisonsa lasta, vanhempaansa, muuta lähisukulaista tai muuta läheistään kohtaan (Laki valtion varoista maksettavasta korvauksesta

turvakotipalvelun tuottajalle 1354/2014 4§). Lähisuhdeväkivallan muodoiksi voidaan määrittellä laiminlyönti sekä fyysinen, henkinen, seksuaalinen, taloudellinen, kemiallinen, väli-neellinen ja kulttuuriin liittyvä väkivalta (Bildjuschkin ym. 2020). Väkivallan jakaminen eri muotoihin on kuitenkin ongelmallista, sillä väkivallan muodot ovat usein kietoutuneita toisiinsa eivätkä toisistaan irrallisia tapahtumia (Lidman 2015, 27–28). Kun tapahtumia arvioidaan kokonaisuutena yksittäisten tekojen sijaan, saattaa niiden merkitys ja tilanteesta tuleva kokonaiskuva olla hyvin erilainen kuin yksittäisen tapahtuman perusteella saatu vaikutelma (Marttala 2011, 43; Oranen 2012, 218).

Lähisuhdeväkivalta käsittää väkivallan tekijäksi laajasti uhrin lähipiiriin kuuluvat henkilöt. Koska tutkielmamme tarkastelun kohteena on lapsen vanhempaan kohdistuva väkivalta nykyisen tai entisen kumppanin tekemänä, on paikallaan määrittellä heidän välisensä väkivalta tarkemmin parisuhdeväkivallaksi, vaikka parisuhde olisi jo päättynyt (Bildjuschkin ym. 2020). Parisuhdeväkivalta sisältää kaiken parisuhteessa tapahtuvan käyttäytymisen, joka aiheuttaa fyysistä, psyykkistä tai seksuaalista vahinkoa toiselle osapuolelle (Marttala 2011, 39).

Parisuhdeväkivaltaa kuvaava tutkimuskirjallisuus jättää usein huomiotta sen, ettei kaikki väkivalta ole samanlaista (Piispa 2008, 108). Minna Piispan (2008, 107) mukaan kyselyaineistojen ja turvakotien uhrien haastattelujen perusteella parisuhdeväkivallasta on tehty yleistyksiä, jotka yksinkertaistavat parisuhdeväkivallan ilmiötä sekä kategorisoivat niin uhreja kuin tekijöitä antaen heistä pelkistetyn kuvan. Yksinkertaistamisen vuoksi tärkeät eroavaisuudet niin väkivallan luonteessa, suhteiden dynamiikassa kuin puolisoitten luonteenpiirteissä sekä väkivallan tapahtumien kulttuurisessa kontekstissa jäävät huomiotta. Piispan (mt, 108) mukaan ymmärtääkseen parisuhteissa tapahtuvan väkivallan luonnetta, väkivaltaa tulisi tarkastella väkivallan itsensä, sen keston ja vakavuuden kautta. Parisuhdeväkivallan eri tyyppien välille on tärkeää tehdä ero, jotta ymmärrys parisuhdeväkivallan luonteesta sekä teoreettisella että käytännön tasolla lisääntyisi. Tämä mahdollistaa sellaisten uusien teorioiden kehittämisen, jotka huomioivat väkivallan muotojen eri syyt, dynamiikan sekä seuraukset. (Johnson & Ferraro 2000.)

Voidakseen ymmärtää yksilön syytä käyttää väkivaltaa parisuhteessaan, täytyy ymmärtää parisuhteen yleinen kontrollin dynamiikka (Johnson 2008, 13). Tätä parisuhdeväkivallan dynamiikan eroavaisuuksien kuvaamista tavoittelevat Piispa (2008) ja Michael Johnson (2008)

luomissaan parisuhdeväkivallan luonnehdinnoissa. Piispa (2008) kuvaa naisiin kohdistuvaa väkivaltaa heteroseksuaalisissa parisuhteissa neljän eri luonnehdinnan kautta, jotka ovat lyhyt väkivallan historia, parisuhdeterrori, henkinen piina sekä episodi menneisyydessä. Luonnehdintojen ryhmittely perustuu väkivallan vakavuuteen, keston sekä fyysisiin ja henkisiin seurauksiin (Piispa 2011, 23).

Lyhyellä parisuhdeväkivallan historialla Piispa (2008) tarkoittaa parisuhdetta, jossa väkivalta on alkanut tyypillisesti 3–4 vuotta sitten. Väkivallan uhrit ovat luonnehdinnan mukaan yleensä alle 30 –vuotiaita naisia, joiden kokema väkivaltaa yhdistää puolison väkivaltainen käyttäytyminen jo ennen avo- tai avioliittoa. Lyhyelle parisuhdeväkivallan historialle on ominaista, että mies on mustasukkainen ja vahingoittaa yhteistä omaisuutta, mutta hän ei rajoita uhrin sosiaalisia kontakteja tai uhkaile omalla hengellään. Muodoiltaan väkivalta on pääsääntöisesti fyysistä ja seksuaalista, mutta fyysisiä vammoja tulee vain harvoin. Henkistä väkivaltaa ilmenee lähinnä mustasukkaisuuden ja naisen nöyryyttämisen ja nimittelyn muodoissa. Lyhyen väkivallan historiassa naiset eivät välttämättä rajoita omia menojaan miehen väkivaltaisuuden vuoksi. (Piispa 2008, 113–117.)

Parisuhdeterrorin uhri on tavallisesti 30–44-vuotias nainen, jonka kokema väkivalta on alkanut usein ennen avo- tai avioliittoa, tyypillisesti 5–10 vuotta sitten. Väkivalta on ollut muodoiltaan yleensä fyysistä, mutta myös seksuaalista ja henkistä väkivaltaa aiheuttaen myös vakavia vammoja, kuten haavoja tai luunmurtumia. Suhteessa mies on mustasukkainen, rajoittaa lähipiirin tapaamisia, nimittelee, nöyryyttää, käyttää taloudellista väkivaltaa, tuhoaa perheen omaisuutta sekä uhkaa omalla hengellään. Parisuhdeterroria kokeva nainen on usein taloudellisesti riippuvainen miehestään, minkä vuoksi naisen on vaikea lähteä parisuhteesta. Luonnehdinnoista parisuhdeterrorin uhrit ovat heikommassa ja alistetuimmassa asemassa kuin muun tyyppistä väkivaltaa kokevat. Parisuhdeterrorin uhreja yhdistää usein matala koulutustaso sekä heikko taloudellinen asema. Lisäksi useat naisista käyttävät runsaasti alkoholia tai heillä on muusta syystä vähän mahdollisuuksia oman elämänsä hallintaan. (Piispa 2008, 114–117.)

Henkisestä piinasta kärsivä on tyypillisesti 45–64-vuotias nainen, jolla on pitkä avioliitto takana. Henkinen piina on alkanut usein ainakin 7 vuotta sitten. Henkisessä piinassa fyysinen pahoinpitely on jäänyt menneisyyteen, mutta se on aikanaan ollut hyvin vakavaa, kuten pää-

hän kohdistuvaa lyömistä, teräaseen käyttöä sekä seksuaalista väkivaltaa. Sittemmin parisuhteen fyysinen väkivalta on vaihtunut muihin vallan ja kontrollin käyttämisen keinoihin. Väkivallan piirteistä henkisellet piinalle tyypillistä on tekijän mustasukkaisuus, sosiaalisten suhteiden rajoittaminen, nimittely, nöyryyttäminen ja uhkaaminen itsensä vahingoittamisella. Taloudellista väkivaltaa ja omaisuuden tuhoamista ei juurikaan ole. Henkisen piinan uhrin tuntevat miestänsä kohtaan pelkoa. (Piispa 2008, 117–118.)

Episodi menneisyydessä on Piispan (2008) mukaan tyypillisin väkivallan luonnehdinta. Episodiin menneisyydessä liittyy oleellisesti miehen kontrolloivan käyttäytymisen puuttuminen. Tämän luonnehdinnan väkivaltaa kokeneet naiset ovat yleensä 45–64-vuotiaita ja heillä on usein takanaan pitkä avioliitto. Väkivalta on tapahtunut kaukana menneisyydessä, mutta enää väkivaltaa ei ole. Menneisyydessä koettu väkivalta ei ole ollut pääasiallisesti kovin vakavaa, eikä uhrille ole seurannut väkivallasta merkittäviä fyysisiä vammoja tai vakavampia henkisiä seurauksia. (Piispa 2008, 119–120.)

Johnson (2008) on päättänyt jakamaan parisuhdeväkivallan tyypit tilanneväkivaltaan (situational violence), lähisuhdeterroriin (intimate terrorism), väkivaltaiseen vastustamiseen (violent resistance) sekä molemminpuoliseen väkivaltaiseen kontrolliin (mutual violent control). Johnsonin parisuhdeväkivallan tyyppien jako perustuu siihen, miksi yksilö käyttää väkivaltaa, sillä väkivallalla tavoitellaan erilaisia asioita. Kuten Piispa (2008), myös Johnson (2008) lähestyy parisuhdeväkivaltaa heteroseksuaalisiin parisuhteisiin sijoittuvana ilmiönä, jossa väkivallan uhri on pääsääntöisesti nainen ja tekijä mies.

Tilanneväkivallassa parisuhteen toinen osapuoli on väkivaltainen, mutta kumpikaan kumppaneista ei ole kontrolloiva. Väkivalta liittyy tiettyihin tilanteisiin, joissa jännitteet tai tunteet johtavat eri syistä toisen tai molempien väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Väkivalta voi olla esimerkiksi yritys saada huomio kumppanilta, joka ei vaikuta kuuntelevan tai keino yrittää saada oma tahtonsa läpi. Tilanneväkivalta saattaa olla yksittäistä ja kertaluontoista tai se voi olla krooninen ongelma, jossa väkivalta toistuu. Vaikka väkivalta toistuisi, tilanneväkivallassa tekijän tarkoituksena ei ole saavuttaa väkivallan avulla hallitsevaa asemaa suhteessa toiseen osapuoleen. Tilanneväkivaltaa ei kuitenkaan pidä vähätellä, sillä myös se voi olla vakavaa aiheuttaen pahoja vammoja. Johnsonin mukaan tilanneväkivalta on mahdollisesti tyypillisin parisuhdeväkivallan tyyppi. (Johnson 2008, 14, 18–20.)

Lähisuhdeterrorissa parisuhteen toinen osapuoli on väkivaltainen ja kontrolloiva ja toinen ei. Lähisuhdeterroriin liittyvät väkivallattomat teot, kuten uhkailu ja pelottelu, tarkkailu sekä vastustamisen halun ja kyvyn heikentämisen taktiikat, joiden tarkoituksena on saada uhri tekijän valtaan. Kontrolloinnin ja väkivallan yhdistelmä on uhria terrorisoiva, sillä tekijän oltua kerran väkivaltainen kumppaniaan kohtaan, kaikki hänen muut kontrolloinnin keinot alkavat liittyä väkivallan uhkaan. Vaikka lähisuhdeterroria ei määritellä väkivallan toistumistiheyden ja vakavuuden kautta, tulokset näyttävät selvästi, että lähisuhdeterroriin liittyvä väkivalta eskaloituu helpommin, on toistuvampaa ja vakavampaa kuin tilanneväkivallan luonnehdinnassa. (Johnson 2008, 14, 29–33.)

Väkivaltaisessa vastustamisessa väkivallan ja kontrollin uhri vastaa väkivaltaisesti kokeemaansa väkivaltaan olematta itse kontrolloiva. Kontrolloija on yleensä mies ja vastustaja nainen. Taustalla oleva kontrollointi ja väkivalta on yleensä pidempään jatkunutta. Väkivaltaiseen vastustamiseen ryhtyvä nainen voi ajatella, että puolustamalla itseään hän saisi tilanteen muuttumaan. Väkivallalla vastustaminen voidaan kokea jopa ainoaksi keinoksi lopettaa väkivalta ja kontrollointi. Johnson kuvaa kontrolloivan osapuolen käyttäytymisen vastaavan lähisuhdeterroristin käyttäytymistä. (Johnson 2008, 17.)

Molemminpuolisessa väkivaltaisessa kontrollissa molemmat osapuolet ovat väkivaltaisia ja kontrolloivia. Tässä tyyppissä molemmat osapuolet taistelevat saavuttaakseen hallitsevan aseman suhteessa. Johnsonin mukaan suhteen molempia osapuolia voisi tekojen perusteella pitää lähisuhdeterroristeina, jos ei tietäisi myös toisen osapuolen käyttävän väkivaltaa kontrollin saavuttaakseen. Johnson pitää molemminpuoliseen väkivaltaiseen kontrolliin sopivien parisuhteiden määrää vähäisenä, eikä tutkimustietoa tästä tyyppistä juuri ole. (Johnson 2008, 18–19.)

Muunlaiseen väkivaltaan verrattuna parisuhdeväkivallalle tyypillisenä on pidetty siihen liittyvää valtaa ja kontrollia, toistuvuutta, väkivallan eri muotojen kokonaisuutta, raaistumista sekä prosessinomaisuutta (mm. Marttala 2011, 39–44; Piispa 2011, 23). Piispan ja Johnsonin parisuhdeväkivallan tyyppisiin peilaten voidaan todeta, että erityisesti Piispan (2008) parisuhdeterrori ja Johnsonin (2008) lähisuhdeterrori sopivat parisuhdeväkivallan tyypilliseen kuvaukseen. Myös Piispan (2008) henkisessä piinassa voi nähdä tätä kokonaisuutta, vaikka naisen kontrollointi ja alistaminen onkin pikkuhiljaa ottanut parisuhteessa suuremman roolin

fyysisen väkivallan jäädessä pois. Myös Johnsonin (2008) väkivaltainen vastustaminen sisältää parisuhdeväkivallalle tyypillisenä pidettyjä elementtejä, vaikkakin tilanne on kärjistynyt fyysiseen väkivaltaan myös toisin päin. Näissä neljässä luonnehdinnassa väkivalta on kaikkein vakavinta ja uhrin nähdään heikoimmassa asemassa olevina. Tyypillisenä pidetyn parisuhdeväkivallan elementtejä ei ole havaittavissa samalla tavalla esimerkiksi lyhyessä väkivallan historiassa, episodissa menneisyydessä eikä tilanneväkivallassa. Johnsonin (2008, 13) mukaan parisuhdeväkivallan neljää tyyppiä määrittelee kontrollin konteksti, johon väkivalta sijoittuu.

Käsitellessämme pakottavaa kontrollia, tutkielmamme sijoittuu käsittelemään kaikkein vakavinta parisuhdeväkivaltaa eli sitä, millaisena parisuhdeväkivaltaa tyypillisesti kuvataan ja mistä Piispa (2008) puhuu parisuhdeterrorina tai henkisenä piinana ja Johnson (2008) lähisuhdeterrorina tai väkivaltaisena vastustamisena. Tutkielmassamme käytämme parisuhde- ja lähisuhdeväkivallan käsitteitä rinnakkain. Tutkimuksemme konteksti huomioon ottaen, tilanteisiin liittyy aina myös lapsi tai lapsia, joten vain parisuhdeväkivallasta puhuminen ei ole mielestämme eettisesti oikein. Vaikka lapsia kohtaan ei suoraan käytettäisi väkivaltaa, on väkivallalle altistuminen lapselle kokemuksena yhtä vaurioittavaa (esim. Callaghan ym. 2018; Oranen 2012). Pelkästään parisuhdeväkivallasta puhuminen sulkisi ulkopuolelle lähisuhdeväkivallan moniulotteisuuden ja sen seurausten laajemman vaikutuksen. Lähisuhdeväkivallan käsitettä käytämme enemmän silloin, kun ajattelemme, että väkivallasta on kärsinyt myös joku muu perheenjäsen tavalla tai toisella.

2.2 Lähisuhdeväkivalta sukupuolistuneena ilmiönä

Parisuhdeväkivalta on yhteiskunnallinen ongelma, jota kohdataan laajasti sosiaalityön eri osa-alueilla. Parisuhdeväkivallan yleisyyttä voidaan tarkastella tilastojen tuoman tiedon valossa. Vuonna 2019 viranomaisten tietoon tuli 7900 aikuisiin kohdistuvaa lähisuhdeväkivaltatarkastusta, joista puolet oli nykyisen puolison ja viidesosa entisen puolison tekemää väkivaltaa. Aikuisista lähisuhdeväkivallan uhreista noin neljä viidestä oli naisia ja vastaavasti reilu neljä viidestä epäillyistä väkivallan tekijöistä oli miehiä. Naisuhreilla nykyinen puoliso oli ollut tekijänä yli puolessa tapauksista, miesuhreilla noin 40 % tapauksista. Tavallisimmat rikosnimikkeet olivat pahoinpitely ja laiton uhkaus. Toistuvissa lähisuhdeväkivaltatapauksissa

sisä, joissa sama ihminen joutuu uhriksi useamman kerran, naisia olivat lähes kaikki uhreista. Sama trendi on säilynyt koko 2009–2019 välisen tarkastelun ajan. (Suomen virallinen tilasto 2020.) Kansainvälisesti tarkasteltuna naisiin kohdistuva väkivalta, vaino mukaan luettuna, on Suomessa yleisempää kuin muissa EU:n jäsenmaissa keskimäärin, kun taas miehiin kohdistuva väkivalta on EU maiden keskiarvoa (Piispa & Heiskanen 2017, 77–79).

Parisuhdeväkivallasta tilastotietoa keräävät kyselytutkimukset antavat viranomaistilastojen kanssa samansuuntaista kuvaa. Väkivaltakokemusten kokonaisuutta tarkasteltaessa kyselytutkimukset tuovat esiin sukupuolten välisen väkivaltakokemusten poikkeavan joiltain osin toisistaan. Miehet kokevat yleisimmin väkivaltaa tuntemattoman henkilön taholta sekä julkisilla paikoilla, naiset taas enemmän kotonaan ja nykyisen tai entisen kumppaninsa tekemänä. Naiset kokevat miehiä selkeästi enemmän seksuaalista väkivaltaa sekä kertovat miehiä useammin väkivallan toistuvuudesta. (Piispa ym. 2005; Heiskanen & Ruuskanen 2010, 17–18; Sirén ym. 2010 17–19; Danielsson & Näsi 2017.) Naisuhritutkimuksen (2005) mukaan jos väkivaltaa oli ollut naisten parisuhteissa jo sen aikana, puolessa tapauksista väkivalta jatkui myös eron jälkeen. Mitä pidempään väkivalta parisuhteessa oli jatkunut tai mitä toistuvampaa se oli ollut, sitä todennäköisemmin väkivaltaan liittyi erilaisia kontrollin ja vallan keinoja. (Piispa ym. 2005, 42–64.) Kansallisen uhritutkimuksen vuonna 1980–2009 keräämien tietojen mukaan miesten kokema väkivalta parisuhteessa on lisääntynyt hieman 2000-luvulla naisten kokeman väkivallan vastaavasti hiukan vähetessä (Sirén ym. 2010).

Tilastoja voidaan tarkastella myös sitä kautta, ketkä hakevat apua lähisuhdeväkivaltaan ja millaisia seurauksia väkivallalla koetaan olevan. Tilastot kertovat naisten hakevan miehiä useammin apua parisuhdeväkivaltaan ja sen seurauksista selviytymiseen (Piispa 2011, 27). Esimerkiksi vuonna 2019 turvakotien aikuisista asiakkaista sekä valtakunnalliseen väkivallan uhrien auttamispalveluun Nollalinjaan soittaneista yhdeksän kymmenestä oli naisia (THL 2019; THL 2021). Kyselytutkimuksissa naiset ovat kertoneet miehiä selvästi enemmän väkivallan aiheuttamista psyykkisistä seurauksista, kuten pelosta, masennuksesta tai vihasta (Heiskanen & Ruuskanen 2010, 6; Danielsson & Näsi 2017, 17; Piispa 2005, 6).

Tilastojen tarkastelun lisäksi lähisuhdeväkivallan ilmiön yleisyyttä ja erityispiirteitä voidaan tarkastella sukupuolistuneen väkivallan käsitteen kautta. Sukupuolistuneella väkivallalla tarkoitetaan niiden merkitysten kuvaamista, mitä sukupuolelle annetaan väkivaltatilanteissa, auttamisen ja oikeuden käytännöissä sekä väkivallasta julkisesti keskustellessa (Niemi ym.

2017, 12.) Lähisuhdeväkivallan tarkasteleminen tästä näkökulmasta on perusteltua, koska kyselyaineistot ja tilastot eivät kykene tuottamaan tarkkaa tietoa väkivallan dynamiikasta (Piispa ym. 2005, 56). Tilastoissa ja kyselytutkimuksissa vakavan väkivallan kuvaukset jäävät helposti niin kutsutun keskiarvokuvauksen varjoon (Piispa 2008, 120–121). Varjoon ne jäävät esimerkiksi siksi, että kyselytutkimuksissa kysytään usein väkivaltakokemuksia vain viimeisen vuoden ajalta, jolloin pitkään jatkunut lähisuhdeväkivalta jää tilastojen ulkopuolelle (Piispa 2011, 23). Kaikki väkivalta ei myöskään tule viranomaisten tietoon (mt.,30). Vaikka kyselytutkimuksissa kartoitetaan väkivallan aiheuttamia seurauksia uhreille, vastaukset eivät tavoita vakavimpia kuvauksia siitä, mitä pitkään jatkuneesta väkivallasta aiheutuu, eivätkä parisuhteissa tapahtuvan väkivallan erityisluonnetta, kuten väkivallan raaisutumista ja prosessinomaisuutta (Piispa 2008, 122; Piispa 2011, 23). Tällöin ulkopuolelle jää hyvin todennäköisesti kaikista vakavin lähisuhdeväkivalta eli myös väkivalta, joka sisältää pakottavaa kontrollia.

Sukupuolistuneessa väkivallassa ja sen tutkimuksessa on oleellista väkivallan, sukupuolen ja seksuaalisuuden kiinnittyminen toisiinsa joko toimijatasolla, kulttuurisesti tai rakenteellisesti (Ronkainen 1998, 2). Sukupuoli näkyy muun muassa niissä tavoissa, joilla väkivallan uhri ja tekijä asetetaan vastuuseen kokemastaan ja tekemästään väkivallasta (Ronkainen & Näre 2008, 22; Ronkainen 2017, 30). Valtasuhteet ja etenkin niiden epäsymmetrisyys antavat erityispiirteen sukupuolistuneelle väkivallalle (Ronkainen 1998, 2; Nyqvist 2004, 101), sillä väkivallalla on yhteys epätasa-arvoisuuteen. Väkivallalla hankitaan valtaa, puolustetaan asemaa tai kanavoidaan ahdistusta ja tyytymättömyyttä. (Ronkainen 1998, 32.) Sukupuolistuneeseen väkivaltaan liittyvässä tutkimuksessa aiheena voi olla esimerkiksi, miten väkivalta ja sen osapuolet käsitteellistyvät puheessa ja toiminnassa, mikä on seksuaalisen väkivallan ja seksuaalisuuden yhteys parisuhdeväkivaltaan, millainen on lasten asema ja selviytymistavat väkivaltatilanteissa, väkivallan uhrien kokemukset ja niistä selviytyminen, miesten ja naisten väkivaltaisuuden erot, lähisuhdeväkivaltaan liittyvien oikeuskäytäntöjen ja lakien muutosten seuraaminen tai naisiin kohdistuva väkivalta. (Ronkainen 1998, 23–28.)

Suomessa sukupuoleen ja valtaan liittyvät teemat jäivät pitkään vähälle mielenkiinnolle (Ronkainen 1998, 19–20). Aiemmin parisuhdeväkivaltaa käsiteltiin Suomessa perheväkivaltana kiinnittäen huomiota perhesuhteisiin, vuorovaikutusongelmiin sekä sosiaaliseen huonosuuteen. Parisuhdeväkivalta nähtiin kahden tasavertaisen kumppanin välisinä konflikteina sukupuolineutraalisti, eikä sukupuolistuneisuutta tai valtakytköksiä huomioitu. Kun

muualla länsimaissa väkivalta huomioitiin keskustelussa ja tutkimuksen kohteena sukupuolistuneena, miesten naisiin kohdistamana väkivaltana jo 1970-luvulta lähtien, Suomessa parisuhdeväkivallasta puhuminen alkoi muuttua väkivallan sukupuolistuneisuuden huomiovaksi vasta 1990-luvulla (Keskinen 2005, 13–14).

Vielä 20 vuotta sitten Ronkainen (1998, 19–20) kirjoitti, ettei Suomessa juurikaan ole väkivaltatutkimusta, joka problematisoisi väkivallan osapuolia ja heidän suhdettaan sukupuolen näkökulmasta. Sittemmin tutkittua tietoa väkivallan sukupuolistuneisuus huomioiden on tuotettu kansallisesti verrattain paljon (esim. Jokinen 2000; Oranen & Keränen 2006; Husso 2003; Ojuri 2004; Ronkainen & Näre 2008; Flick & Paavilainen 2010; Skaffari 2010; Hannus ym. 2011; Lattu 2016; Nikupeteri 2016; Niemi ym 2017). Tutkimus on vahvistanut käsitystä, että parisuhdeväkivalta tulisi ymmärtää osana sukupuolten välistä epäsymmetristä valtasuhdetta. Valtasuhteiden tunnistaminen osana väkivaltaa on auttanut ymmärtämään naisten, miesten ja lasten toisistaan poikkeavia kokemuksia väkivallasta sekä sen seurauksista. (Nyqvist 2004, 101.)

Suomessa lähisuhdeväkivallan diskurssin muuttumisen taustalla sukupuolineutraalista perheväkivaltadiskurssista tai konfliktilähtöisestä näkökulmasta kohti sukupuolistuneen väkivallan diskurssia, on feministisen tutkimusotteen vahvistuminen sekä kansainvälinen toiminta, johon kuuluvat kansainväliset sopimukset, joihin Suomi on sitoutunut (Nyqvist 2004; Ojuri 2004, 11; Piispa 2011, 16; Nousiainen & Pentikäinen 2017). Tällaisia sopimuksia ovat esimerkiksi Suomen vuonna 1985 ratifioima CEDAW, joka tähtää naisiin kohdistuvan syrjinnän poistamiseen määritellen naisiin kohdistuvan väkivallan syrjinnäksi (UN Women, n.d.), sekä Istanbulin sopimuksen nimellä tunnettu, vuonna 2015 lain tasolla voimaan tullut Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta.

Istanbulin sopimuksen mukaan naisiin kohdistuva väkivalta on ihmisoikeusloukkaus ja syrjinnän muoto, joka käsittää kaikki väkivaltaiset teot, jotka voivat aiheuttaa tai aiheuttavat naisille ruumiillista, seksuaalista, henkistä tai taloudellista haittaa tai kärsimystä. Sopimuksessa huomioidaan, että erilaisilla väkivallan teoilla uhkaaminen, pakottaminen ja mielivaltaisen vapaudenriisto ovat myös väkivaltaa. Suomessa sopimusta sovelletaan myös miehiin ja poikiin, joihin kohdistuu perheväkivaltaa. (Valtioneuvoston asetus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston

yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta 53/2015.) Istanbulin sopimukseen sitoutuneet jäsenvaltiot sitoutuvat valistuksen ja koulutuksen avulla muuttamaan sukupuoliasetelmiin liittyviä ennakkoluuloja, tapoja ja käyttäytymismalleja, joihin liittyy ajatus naisten alhaisemmasta asemasta miehiin nähden. Sopimus velvoittaa edistämään sukupuolten tasa-arvoa ja lisäämään naisten vaikutusmahdollisuuksia. Siinä kiinnitetään huomiota väkivallan uhrien suojaamiseen ja tukipalveluihin sekä väkivallan tekijän saattamiseen vastuulliseksi teoistaan ja auttamista pois väkivaltakäyttäytymisestä. (Nousiainen & Pentikäinen 2017, 56.)

Väkivallasta puhumisen diskurssin muutos on vaikuttanut siihen, että Suomessa parisuhteessa ja perheessä tapahtuva väkivalta on alettu nähdä selvemmin sosiaalisena ja yhteiskunnallista puuttumista vaativana ongelmana (Ojuri 2004, 11; Keskinen 2005, 13–14; Laitinen 2011, 74). Erityisesti Istanbulin sopimuksen myötä lähisuuhdeväkivaltaa ja erityisesti naisiin kohdistuvan väkivaltaa on alettu käsitellä ihmisoikeuskysymyksenä, joka on liitoksissa miesten ja naisten epätasa-arvoisiin valtasuhteisiin (Nousiainen & Pentikäinen 2017, 55). Sopimukseen sitoutuminen on vaatinut ja vaatii edelleen Suomelta konkreettisia toimia rakenteellisella tasolla. Näitä ovat esimerkiksi lakimuutokset, kuten avioliitossa tapahtuvan raiskauksen ja vainon kriminalisointi, lähisuhteessa tapahtuvan pahoinpitelyn säätäminen yleisen syytteen alaiseksi rikokseksi sekä turvakotipalveluiden muuttaminen valtiorahoitteiseksi. (ks. Laki rikoslain 20 luvun muuttamisesta 29.4.1994/316; Laki rikoslain muuttamisesta 13.12.2013/879; Laki rikoslain muuttamisesta 13.5.2011/441; Laki valtionvaraoista maksettavasta korvauksesta turvakotipalvelun tuottajalle 30.12.2014/1354.) Suomi on sitoutunut rakenteellisiin muutoksiin myös jatkossa muun muassa naisiin kohdistuvan väkivallan torjuntaohjelman 2020–2023 kautta (Oikeusministeriö 2020).

Niin ikään pakottavaa kontrollia tarkastellaan tutkimuksissa pääasiassa sukupuolistuneen väkivallan viitekehyksessä ja pakottavan kontrollin katsotaan heijastelevan yhteiskunnassa vallalla olevia rakenteita ja sukupuolten eriarvoisuutta. Pakottava kontrolli ymmärretään heteroseksuaalisiin parisuhteisiin sijoittuneena ilmiönä, jossa mies on tekijä ja nainen uhri. (mm. Stark 2007; Johnson 2008; Pitman 2017; Crossman ym 2016.) Evan Stark (2007) tarkastelee pakottavaa kontrollia sukupuolistuneena ideologiana, joka käsittää naisiin ja miehiin liitettävät arvot ja uskomukset (Stark 2007, 232; Nikupeteri 2016, 49). Sukupuolistuneesta ideologiasta kirjoittaessaan Stark (2007, 171–172) kirjoittaa pakottavan kontrollin

esiintymisen olevan sidoksissa naisen yhteiskunnallisen aseman muuttumiseen ja pitää pakottavaa kontrollia liberaaleissa demokratioissa ilmenevänä strategiana naisten hallintaan. Pakottavalla kontrollilla voidaan siis katsoa olevan yhteys naisten ja miesten lisääntyneeseen yhteiskunnalliseen tasa-arvoon (Nevala 2017).

Pakottavan kontrollin taustalla vaikuttaa ajatus miehisestä ylivallasta (Johnson 2008, 16) sekä tekijän ajatus siitä, että uhri on hänen omaisuuttaan (Stark 2007, 207). Aiemmin naisten hallinta pakottavan kontrollin avulla ei ole ollut tarpeen tai se ei ole tullut ilmi sen vuoksi, että rakenteet ovat pitäneet naisen aseman miehen vallan alaisuudessa. Tällä tarkoitetaan sitä, että esimerkiksi uskonto, lait ja tavat ovat kiinnittäneet naiset kotiin ja perhe-elämään, jolloin miesten ei välttämättä ole tarvinnut rajoittaa naisen elämää omalla toiminnallaan ja lisäksi väkivalta on ollut hyväksyttävä keino naisen hallitsemiseksi. (mt., 194.) Esimerkiksi suomalaisessa avioliittolainsäädännössä vaimon nähtiin pitkään olevan miehensä määräysvallan alainen, joten naiseen kohdistuvaa väkivaltaa avioliitossa pidettiin perheen sisäisenä asiana (Pohjola 2009, 76).

Starkin (2007, 205) mukaan pakottavan kontrollin erottaa muista vallan ja kontrollin muodoista sen kohdistuminen nimenomaan naiseuteen ja sukupuoleen liitettyjen stereotyyppien ylläpitämiseen. Väkivalta voidaan nähdä miehelle tapana osoittaa tilanteen hallintaa ja vahvistaa omaa maskuliinista identiteettiään, jonka kokee uhatuksi (Keskinen 2001, 60; Nikupeteri ym. 2017b; Heward-Belle 2017). Starkin (2007, 196) mukaan miehet käyttävät pakottavaa kontrollia, koska haluavat puolustaa omia perinteisiä, patriarkaalisia oikeuksiaan naisten lisääntyvää taloudellista riippumattomuutta, kulttuurista itsemääräämisoikeutta sekä poliittista ja oikeudellista tasa-arvoa vastaan. Pakottavaa kontrollia käyttävä mies näkee tasa-vertaisen ja omasta elämästään päättävän naisen itselleen uhkana. Tällöin mies käyttää pakottavaa kontrollia naiseen palauttaakseen oman asemansa sekä miehiset erityisoikeutensa, jotka katsovat perinteisesti itselleen kuuluvina. (Mt.,196.)

Vaikka pakottavaa kontrollia tarkastellaankin pääosin sukupuolistuneena, naisiin miesten taholta kohdistuvana, valtasuhteiden epäsymmetrisyyteen perustuvana väkivaltana, pakottavaa kontrollia voivat käyttää myös naiset ja sitä voi olla myös samaa sukupuolta olevissa parisuhteissa (Johnson 2008, 29; Stark & Hester 2019). Stark (2007, 196) toteaaakin, että valinta käyttää pakottavaa kontrollia ei sinänsä ole maskuliinisuuteen sisäänrakennettu

piirre, sillä useimmat miehet hyväksyvät naisten ja miesten tasa-arvoisuuden. Otamme tämän huomioon tutkielmassa siten, ettemme rajaa tutkimuksessamme väkivallan tekijän tai uhrin sukupuolta, vaan annamme haastateltaville sosiaalityöntekijöille mahdollisuuden määrittää sen itse. Tunnistamme ja tunnustamme kuitenkin lähisuhdeväkivallan sukupuolistuneena ilmiönä, emmekä siksi voi jättää tätä näkökulmaa täysin pois tutkimusaihetta käsitellessämme.

3 Pakottava kontrolli osana lähisuhdeväkivaltaa

3.1 Mitä on pakottava kontrolli?

Pakottavan kontrollin käsite on peräisin englanninkielisestä termistä *coercive control*. Pakottavan kontrollin käsitteestä ei vielä ole täysin yhtäläistä ymmärrystä ja siten tutkimuskirjallisuudessa sille ei löydy täysin yksiselitteistä määritelmää (esim. Hamberg 2017; Nevala 2017). Tässä tutkielmassa lähestymme pakottavan kontrollin käsitettä pääasiassa Evan Starkin (2007) määritelmän kautta yhdistäen sen muiden tutkijoiden määritelmiin samasta ilmiöstä.

Stark (2007, 228–229) jakaa pakottavan kontrollin kahteen osaan, pakottamiseen ja kontrolliin. Pakottaminen (*coersion*) merkitsee voimankäyttöön ja uhkaamiseen liittyvien taktiikoiden käyttämistä niin, että uhri saadaan tekemään tai olemaan tekemättä jotain (Mt.; Cook & Goodman 2006). Välittömän pelon, kivun, vamman tai kuoleman aiheuttamisen lisäksi pakottaminen voi aiheuttaa kohteelle pitkäaikaisia fyysisiä, psyykkisiä tai käyttäytymiseen vaikuttavia seurauksia (Stark 2007, 228). Mary Ann Dutton ja Lisa Goodman (2005) määrittelevät pakottamisen dynaamiseksi prosessiksi, jossa yhdistyvät vaatimus ja uskottava kielteinen seuraus vaatimuksen täyttämättä jättämisestä. Vaatimukset ja odotukset kumppania kohtaan ilmaistaan joko suorasti tai epäsuorasti. Oleellista kontrollin pakottavuuden arvioinnissa on se, ovatko kielteiset seuraukset uskottavia. Kevin Hamberger ym. (2017) painottavat, ettei kielteinen seuraus tarkoita välttämättä uhriin kohdistuvaa fyysistä väkivaltaa, vaan pitkään jatkuneen henkisen väkivallan nujertamasta uhrista tulee haavoittuvainen myös esimerkiksi hylätyksi tulemisen ja epäonnistumisen uhille.

Kontrollin (*control*) tarkoitus on ohjailla tai rajoittaa uhrin toimintaa, ajatuksia ja tunteita (Hamberger ym. 2017). Starkin (2007) mukaan kontrolli koostuu riistämisen, hyväksikäytön ja määräämisen monimutkaisesta vyyhdistä, joka pakottaa uhrin kuuliaisuuteen tekijän hallitessa suorasti tai epäsuorasti useita tai kaikkia uhrin elämän osa-alueita. Kontrolli ulottuu määrittelemään ja rajaamaan uhrin käyttäytymistä, itsenäistä päätöksentekoa, sosiaalisia suhteita ja valinnanvapautta. Kontrollia voidaan toteuttaa erityisillä kielto- tai pakkokeinoilla, kuten estämällä uhrilta töihin, autoon tai puhelimelle pääsy. Kontrollin ilmenemistä

ei määritä se kuka asioista päättää vaan se, kenellä on valta päättää, kuka saa päättää, miten tätä delegoitua päätöksentekoa valvotaan ja kuka päättää virheiden tekemisen seurauksista. Kontrollin muodostama vaikutus uhriin ei ole välitön ja se rajoittuu harvoin tiettyyn aikaan tai paikkaan. (Stark 2007, 229–230.)

Pakottavaa kontrollia tutkineet ovat yhtä mieltä siitä, että kun pakottaminen ja kontrolli yhdistetään, tekijä saavuttaa uhrin hallinnan ja uhri päätyy vankina olemisen kaltaiseen tilaan sekä konkreettisesti että symbolisesti (Stark 2012, 7; Stark 2007, 229; Crossman 2015, 38). Myös Torna Pitman (2017) kuvaa pakottavan kontrollin dynamiikkaa ansana, joka vangitsee uhrin verkkoonsa, josta irti pääseminen on vaikeaa. Stark (2007, 229; 2012, 7) puolestaan vertaa uhrien kokemuksia panttivankien kokemuksiin, mikä selittää pakottavaa kontrollia sisältävän suhteen kiinnipitävää luonnetta.

Pakottavassa kontrollissa käytetty väkivalta muistuttaa Starkin (2007) mukaan panttivanki- ja sieppausrikoksissa käytettyä väkivaltaa kolmella tavalla: se on suunniteltu rankaisemaan, loukkaamaan tai kontrolloimaan uhria, sen vaikutukset ovat kasautuvia eivätkä kertaluonteisia ja se johtaa usein vakavaan vammaan tai kuolemaan. Panttivangin koko tai fyysinen kyvykkyys eivät ole merkityksellisiä hänen haavoittuvuutensa kannalta. Uhrin alttius vaurioille riippuu siitä, missä määrin hänen mahdollisuutensa vastustaa, paeta tai saada tukea on estetty riistämisen, rajoitusten ja eristämisen avulla. (Stark 2007, 205.)

Toisin kuin panttivankirikoksissa, pakottavan kontrollin käyttäjä on kiinnostunut uhrin persoonasta ja kaikki henkilökohtainen tieto uhrista on käytössä uhrin hallitsemiseksi ja toimijuuden nujertamiseksi. Pakottavassa kontrollissa käytetään samoja tekniikoita kuin panttivankien kiduttamisessa, mutta pakottavassa kontrollissa tekniikat ovat henkilökohtaisia, vuorovaikutteisia ja ne kehittyvät kokeiluprosessin kautta perustuen siihen, miten uhri reagoi. Panttivankirikoksiin verrattuna pakottavaan kontrolliin liittyvä fyysinen väkivalta on toistuvampaa ja kestää pidempään. (Stark 2007, 205–206.)

Pakottavaa kontrollia voi olla myös ilman fyysistä väkivaltaa ja sen on todettu olevan seurauksiltaan ja vaikutuksiltaan yhtä vakavaa kuin silloin, kun pakottavan kontrolliin liittyy fyysistä pahoinpitelyä (Crossman ym. 2016). Kun pakottavaan kontrolliin liittyy fyysistä väkivaltaa, poikkeaa se muusta lähisuhdeväkivallasta sen seurausten ja vaikutusten vakavuus-

den vuoksi (Nevala 2017). Vaikka pakottavalle kontrollille erityisiä piirteitä ovat väkivaltaisten tekojen tiheys ja rutiininomaisuus (Stark 2007, 205), se ei kuitenkaan määrity ainoastaan fyysisen väkivallan kautta, sillä väkivalta voi olla myös hyvin satunnaista tai sitä ei välttämättä ole lainkaan (Johnson 2008, 32). Pakottavaan kontrolliin liittyvän väkivallan erottaa muusta parisuhdeväkivallasta siinä, että suhteeseen liittyy muitakin tapoja kontrolloida kumppania, jolloin väkivaltaiset teot ovat vain yksi niistä tavoista, joilla kumppanin hallinta pyritään saavuttamaan. (Johnson 2008, 19–20.)

Pakottavan kontrollin vangitsevan luonteen vuoksi uhrin jääminen väkivaltaiseen suhteeseen ei liity heikkouteen tai tahdon puuttumiseen vaan siihen, ettei uhrilla ole konkreettisia mahdollisuuksia lähtemiseen. Pakottavan kontrollin käyttäjä sääntelee kaikkia uhrin henkilökohtaiseen elämään liittyviä asioita niin, ettei uhrille jää mahdollisuutta vastarintaan tai pakeneamiseen. (Stark 2007, 205.) Huolimatta uhrin toistuvista pyrkimyksistä itsemääräämisoikeuteen, tasa-arvoon ja toimijuuteen, pakottavaa kontrollia sisältävän suhteen dynamiikka vangitsee hänet toistuvasti altavastaajan rooliin (Pitman 2017). Pakottava kontrolli vaikuttaa käytännössä kaikkiin uhrin elämän osa-alueisiin arkielämän askareista taloudellisiin resursseihin, sosiaalisiin suhteisiin, seksuaalisuuteen ja yleiseen valinnan vapauteen (Hamberger ym. 2017). Pakottavan kontrollin käyttäjä tukahduttaa uhrin oikeudet ja vapaudet sekä puuttuu uhrin fyysiseen ja psyykkiseen koskemattomuuteen (Stark 2012, 7). Näihin tekijöihin perustuu Starkin (2007, 203) toteamus siitä, että pakottavan kontrollin käyttö on enemmänkin rikos uhrin vapautta vastaan kuin väkivaltarikos.

Pitman (2017) kuvaa pakottavaan kontrolliin liittyvien asenteiden ja käyttäytymismallien verkkoa näkymättömänä ja monimutkaisena rihmastona, joka vangitsee uhrinsa. Merja Laitinen ja Anna Nikupeteri (2013) puhuvat eron jälkeisestä vainosta niin ikään rihmastona tai verkkoansana, joka kuvaa väkivallan kokonaisuutta, jossa yksittäisistä teoista muodostuu väkivallan suunnitelmallinen kokonaisuus. Yrityksistään huolimatta verkon vangiksi jäänyt uhri ei pääse irtautumaan ansasta. Uhri päätyy tilanteeseen, jossa kokee toistuvasti olevansa puun ja kuoren välissä, koska tekemällä tai tekemättä jättämisellä ei voi lopulta koskaan toimia tekijän ristiriitaisten odotusten mukaisesti. (Pitman 2017.) Myös Stark (2007, 245, 206) ja Johnson (2008, 30) kuvaavat mahdottomuutta, joka uhrilla on noudattaa sääntöjä ja pitää tekijä tyytyväisenä. Tekijän asettamat säännöt ovat alati muuttuvia ja ennakoimattomia, eikä uhri siksi koskaan kykene täysin noudattamaan mielivaltaisesti asetettuja sääntöjä. Tekijä löytää uhrin toiminnasta ja teoista aina virheen rangaisten siitä. (Stark 2007, 245.)

Koska pakottavan kontrollin ja vainon kiinnipitävä dynamiikka on samanlainen, rinnastamme tutkielmamme edetessä myös eron jälkeisen vainon pakottavaksi kontrolliksi (Nikupeteri 2016, 49).

Pitmanin (2017) tutkimuksen mukaan pakottavaa kontrollia sisältävien parisuhteiden dynamiikkaa yhdistää kumppaneiden välinen epätasa-arvo sekä miehen ylemmydentuntoinen, oikeutettu ja kilpailuhakuinen asenne, joka johtaa kaksinaismoralismiin, ristiriitaisiin odotuksiin kumppania kohtaan sekä empatian puutteeseen. Tällaiset asenteet ja käyttäytymismallit johtavat kumppanin rajojen rikkomiseen. Näitä rajoja ovat muun muassa fyysinen ja seksuaalinen koskemattomuus sekä sosiaaliseen kanssakäymiseen ja henkilökohtaisiin asioihin liittyvä päätäntävalta. Rajojen rikkominen läpi leikkaa koko suhdetta. (Mt.)

Käytännössä pakottavaa kontrollia toteutetaan väkivallan (violence), pelottelun (intimidation), eristämisen (isolation) ja kontrollin (control) keinoin (Stark 2007, 241; Nikupeteri & Laitinen 2013, 33). Nämä neljä osaa ovat osa pakottavan kontrollin dynamiikkaa, jonka avulla kumppania pyritään hallitsemaan (Stark 2007, 232). Väkivallalla tarkoitetaan pakottavan kontrollin yhteydessä fyysisen väkivallan tekoja. Pelottelu on yleinen termi, joka kattaa joukon erilaisia taktiikoita kuten uhkailun, valvonnan ja alentamisen. Eristämiseen liittyy uhrin sosiaalisten suhteiden, töissä käynnin ja avunsaannin rajoittaminen. Kontrollilla tarkoitetaan uhrin päivittäiseen elämään ja seksuaalisuuteen liittyvää rajoittamista ja sääntelyä. (Stark 2007, 241–274.)

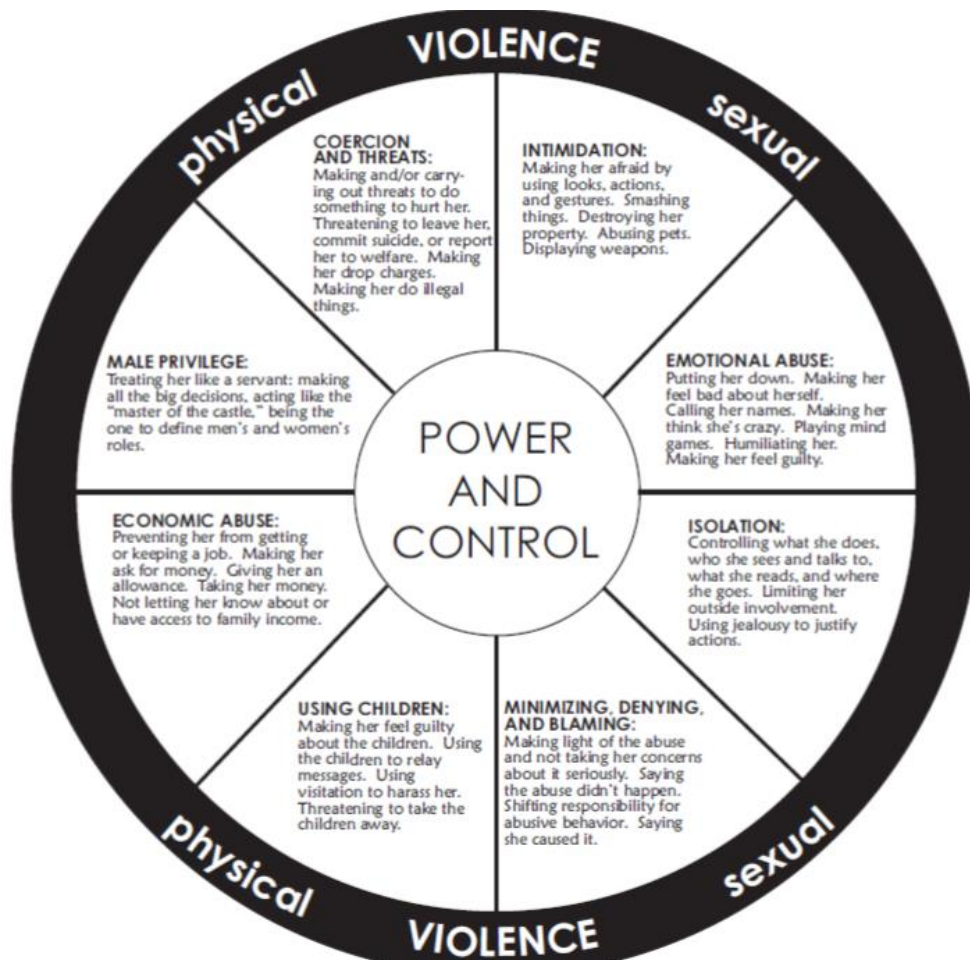
Tiivistetysti pakottava kontrolli määrittyy kolmen tekijän kautta. Ensimmäinen on tekijän motivaatio uhrin hallitsemiseksi sekä tarkoituksenmukainen toiminta, jonka avulla hän pyrkii saavuttamaan määräysvallan uhrinsa. Toinen on uhrin kokemus negatiivisesta käyttäytymisestä itseään kohtaan ja kolmas on tekijän kyky luoda uhria kohtaan uskottava uhka. (Hamberger ym. 2017; Walklate & Fitz-Gibbon, 2019.) Pitman (2017) tiivistää, että pakottavassa kontrollissa on kyse kumppanin tasa-arvon, itsenäisyyden ja toimijuuden kieltämisestä niin asenteiden kuin toiminnankin tasolla. Pakottavan kontrollin käyttäjä pyrkii voimankäytön ja uhkailun avulla saamaan tahtonsa läpi ja murtamaan kohteensa vastarinnan. Tekijä ottaa uhrin toimijuuden haltuunsa ja pakottaa uhrinsa epäsuorien, mutta systemaattisten keinojen avulla tottelevaisuuteen vieden häneltä sosiaalisen tuen ja mahdollisuudet itsenäiseen päätöksentekoon. (Stark 2007, 228–229.) Pakottavan kontrollin prosessia voi ver-

rata ihmissuhdekolonialismiin, jossa valloittaja vie kohteensa elintilan ja tuhoaa hänen henkilökohtaiset voimavaransa estäen tasa-arvoisen ja turvallisen ihmissuhteen kehittymisen (Pitman 2017). Kimberly Crossman (2015) vertaa pakottavaa kontrollia sisältäneestä parisuhteesta lähtemisen olevan verrattavissa enemmän vankeudesta vapautumiseen kuin eroon parisuhteesta.

Crossmanin (2015, 20) mukaan yksittäisten tekojen sijaan tulee kiinnittää huomiota prosessiin, joka johtaa siihen, että kontrollista tulee pakottavaa. Pakottava kontrolli on sateenvarjokäsite, joka kuvaa parisuhteeseen kietoutuneen väkivallan kokonaisuutta (Nevala 2017). Pakottava kontrolli ei sinänsä merkitse fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa, vaan se on pikemminkin väkivaltaisten tekojen taustalla vaikuttava dynamiikka, joka mahdollistaa ja ylläpitää väkivallan käyttöä sekä muita keinoja hallita sen kohdetta (Hamberger ym. 2017).

Lähisuhteeseen liittyvän pakottavan kontrollin luonnetta on pyritty tavoittelemaan jo ennen kuin sille on ollut käsitettä. Väkivaltakirjallisuudessa vallan ja kontrollin käyttöä on eritelty erilaisten käsitteiden ja teorioiden kautta. Vaikka sanamuodoissa saattaa olla pieniä eroja, terminologiaa yhdistävä teema on se, että kaikkien niiden tarkoituksena on kuvata sitä, kuinka yhden ihmisen toimintaa ohjataan toisen toimien kautta (Hamberger ym. 2017). Yksi tunnettu tapa kuvata parisuhteessa olevaa vallan ja kontrollin dynamiikkaa on Ellen Pencen ja Michael Paymarin (1986) kehittämä vallan ja kontrollin ympyrä (*Kuvio 1*), joka havainnollistaa hyvin myös pakottavan kontrollin rakennetta. Siinä tulee näkyväksi Starkin (2007) pakottavan kontrollin kategoriat sekä taustalla vaikuttavat asenteet (ks. Pitman 2017). Ympyrä osoittaa sen, että usein enemmän kuin yksi väkivallan muodoista ja teoista on kietoutunut yhteen. (Johnson 2008, 14–15.)

Vallan ja kontrollin ympyrän osiot kuvaavat niitä keinoja, joita tekijällä on hallita uhriaan. Mikäli uhri onnistuu estämään yhden keinon hallita, tekijällä on muita keinoja käytössään. Uhri joutuu niin sanotusti tekijän ansaan, eikä pysty pakenemaan. Ympyrällä oleva fyysinen ja seksuaalinen väkivalta kuvataan pyörän reunana. Kun väkivalta on mukana kuviossa, uhri kokee myös pelkoa ja kauhua. Väkivallattomat kontrolloinnin keinot saavat näin voimakkaan ja pelottavan merkityksen uhrin tietäessä, että kumppani tekee mitä tahansa säilyttääkseen kontrollin uhriinsa. Tästä syystä kaavio ei sisällä fyysistä väkivaltaa yhtenä pyörän pinnana vaan väkivalta on kuvattu enemmänkin pyörän vanteeksi, joka pitää kaikki pinnat yhdessä. (Johnson 2008, 16–17.)

Kuvio 1: Vallan ja kontrollin ympyrä (National Center on Domestic Violence and Sexual Violence, n.d.)

Toimme aiemmin esiin Johnsonin (2008) ja Piispan (2008) parisuhdeväkivallan luonnehdin-
nat. Pakottavan kontrollin viitekehyksen läpi katsottuna Johnsonin lähisuhdeterrorin ja vä-
kivaltaisen vastustamisen voidaan nähdä sopivan pakottavan kontrollin kuvauksiin. Johnson
(2008, 30) puhuu tästä myös itse mainiten nimenomaan pakottavan kontrollin erottavan lä-
hisuhdeterrorin tilanneväkivallasta. Väkivaltainen vastustaminen voi puolestaan ilmentää
sitä, että uhri reagoi väkivallalla taustalla olevaan pakottavaan kontrolliin (kts. Johnson
2008, 17). Väkivallalla vastustaminen näyttyy esimerkiksi naisen tekemän lapsen surman
oikeudenkäyntiasiakirjoissa, jossa perhesurman tehnyt äiti oli surmannut lapsensa entisen
miehensä ja lapsen isänsä taholta kokemansa eron jälkeisen vainon vuoksi (Nikupeteri ym.
2017b).

Näemme pakottavan kontrollin liittyvän oleellisesti myös Piispan (2008) luonnehdintoihin
henkisestä piinasta sekä parisuhdeterrorista, vaikka pakottavan kontrollin termiä ei näissä

väkivallan tyyppien luonnehdinnoissa suoraan mainitakaan. Näiden luonnehdintojen kuvauksista nousee esiin väkivallan pitkään jatkuneisuus, uhrin alistaminen, kontrollointi ja mahdollisesti vammojen aiheuttaminen sekä se, ettei uhrin hallitsemiseksi välttämättä käytetä fyysistä väkivaltaa vaan häntä hallitaan muilla keinoilla. Parisuhdeterrorin kuvaus sisältää kaikki pakottavan kontrollin neljä kategoriaa: väkivallan, pelottelun, eristämisen ja uhkailun.

3.2 Pakottava kontrolli palvelutarpeen arvioinnin kontekstissa

Tutkielmamme sijoittuu kontekstiin, jossa Sosiaalihuoltolain (2014/1301) 36 § mukainen palvelutarpeen arvio on käynnistetty perheessä, jossa tiedetään tai epäillään olevan toiseen vanhempaan kohdistuvaa lähisuhdeväkivaltaa. Huoli väkivallasta on voinut olla tiedossa jo lastensuojeluasian tullessa vireille tai epäily on herännyt perheen kanssa työskentelyn aikana. Lastensuojelulain (2007/417) 26§:n mukaisesti lapselle tehtävän palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä arvioidaan myös lastensuojelun tarve. Palvelutarpeen arvioinnista on vastuussa sosiaalityöntekijä (LSL 417/2007 26§; Rätty 2015, 253.), joka vastaa koko prosessin ajan suunnitelmien toteutuksesta, seurannasta ja tarvittavien toimenpiteiden tekemisestä (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 238–239).

Tutkimuksissa on todettu, että väkivallan näkeminen ja kuuleminen tai sen uhan alla eläminen ovat lapselle vakavia kehityksellisiä riskitekijöitä. Väkivallalle altistuminen aiheuttaa lapselle toistuvia traumakokemuksia sekä niihin liittyviä oireita, jotka voivat olla sekä lyhyt-että pitkäaikaisia (Poijula 2016, 141–142). On myös osoitettu, etteivät väkivallan kohteeksi joutumisen ja väkivallalle altistumisen vaikutukset juuri eroa toisistaan (Oranen 2012, 217, 223–224). Lapsiperheessä pakottava kontrolli ei kohdistu vain kumppaniin, vaan se ulottuu myös lapsiin. Jane Callaghan ym. (2018) ovat tutkineet lasten kokemuksia pakottavasta kontrollista perheväkivallan kontekstissa. Tutkimus osoittaa, että perheissä, joissa käytetään pakottavaa kontrollia, lapset eivät ole vain sivullisia uhreja ja todistajia aikuisten välisissä konflikteissa, vaan he ovat osa pakottavan kontrollin dynamiikkaa kontrollin ulottuessa suoraan lapsiin ja lasten ollessa kontrollin ja hallinnan välineitä. Näin ollen vanhempaan kohdistuva pakottava kontrolli on jokapäiväinen osa lapsen kokemusmaailmaa samalla tavalla

kuin aikuisella. Myös lapset menettävät elintilansa ja joutuvat pakottavaa kontrollia kokevan vanhemman lailla panttivankina olon kaltaiseen tilaan (Katz ym. 2020; Callaghan ym. 2018.) Lasten reagointi ja selviytymiskeinot perheessä ilmenevään pakottavaan kontrolliin ovat samanlaisia kuin aikuisilla (Callaghan ym. 2018, Katz ym. 2020). Pakottava kontrolli vaikuttaa lasten jokapäiväiseen käyttäytymiseen ja sillä on myös henkisiä ja tunne-elämään liittyviä seurauksia. Pakottavan kontrollin ollessa läsnä, henkinen väkivalta, pelko ja turvattomuus ovat osa lapsen arkea. (Callaghan ym. 2018; Nikupeteri ym. 2017a; Katz ym. 2020.) Pelkoa tunnetaan paitsi oman, myös muiden perheenjäsenten ja lemmikkieläinten turvallisuuden puolesta. Lasten kokemukset riidasta ja väkivallasta erottavat toisistaan pelon tunne ja turvattomuus. (Nikupeteri ym. 2017a, 106, 108.)

Lapset pyrkivät itse aktiivisesti toimimaan väkivallan uhan ja sen seurausten minimoimiseksi. Perheissä, joissa on väkivaltaa, lapset ottavat selviytyäkseen erilaisia rooleja ja toimijuuden tapoja, jotka väkivallan jatkuessa eron jälkeen voivat vahvistua ja kärjistyä. (ks. Oranen & Keränen 2006; Laitinen ym. 2018; Callaghan 2018.) Pakottavaa kontrollia kokevien lasten on todettu olevan hyvin tietoisia manipulointiyrityksistä ja kontrollista, jotka kohdistuvat itseen tai toiseen perheenjäseneseen (Callaghan ym. 2018). Lapset mukauttavat käytöstään muun muassa oppimalla rajoittamaan tilankäyttöään, itseilmaisuaan sekä sopeutumaan ja mukautumaan väkivallan ja kontrollin olosuhteisiin. Lapsista tulee taitavia vanhempien mielialojen tulkitsijoita, ja he miettivät etukäteen mahdollisia aikuisten reaktioita lapsen aloitteiseen, vaikka aikuisen tavat reagoida eivät olekaan aina ennustettavissa. (Mt.)

Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa lapsen tulee olla kaiken toiminnan ja arvioinnin keskiössä (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 231). Tapaamisten ja muun tiedonkeruun perusteella sosiaalityöntekijä arvioi ja selvittää lapsen kasvuolosuhteita sekä lapsen vanhempien mahdollisuuksia ja kykyä huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta siten, että lapsen tarpeet turvataan (LSL 417/2007 26§; Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 233; Hietamäki 2015, 51; Araneva 2016, 85). Lapsen suojelemisen vaade antaa sosiaalityölle sekä mahdollisuuden että velvollisuuden puuttua lähisuhdeväkivaltaan (Juhila 2006, 89). Perheen tilannetta arvioitaessa on huomioitava pakottavan kontrollin sisältävän enemmän vakavaa väkivaltaa ja olevan seurauksiltaan uhrille muuta väkivaltaa vakavampaa (esim. Johnson 2008; Nikupeteri & Laitinen 2017, 28–30; Dichter ym. 2018). Nikupeteri ym. (2017, 112) painottavat, että sen lisäksi, että lapset ovat pakottavan kontrollin välineitä, todistajia ja kohteita, ovat he riippuvaisia aikuisista ja pakottavan kontrollin uhreja, jotka ovat oikeutettuja apuun.

Vakavan väkivallan tekojen estämisen edellytyksenä on kriittisten tilanteiden tunnistaminen ja niihin puuttuminen ajoissa (Johnson 2008, Nikupeteri & Laitinen 2017, 28–30). Pakottavan kontrollin tunnistaminen ei ole helppoa. Pakottavan kontrollin ja ylipäänsä lähisuhdeväkivallan tunnistamista vaikeuttaa se, että lähisuhdeväkivallan uhreille on tyypillistä vähätellä kokemaansa väkivaltaa tai vältellä asian käsittelemistä läheisiään kohtaan kokemansa lojailiuden vuoksi. (Laitinen & Kempainen 2010, 169; Robinson 2015.) Avun hakemista voi estää tilanteeseen liittyvät syyllisyyden ja häpeän tunteet, jotka ovat ominaisia pakottavan kontrollin uhrille (Kaittila 2017, 93; ks. myös Piispa 2011, 15; Laitinen & Kempainen 2010, 158).

Tavallisesti palvelutarpeen arviota ei aloiteta perheen omasta tahdosta, vaan prosessi käynnistyy ulkopuolisen tahon ilmoittaman huolen perusteella. Tämä tuo haasteen lähtöasetelmaan asiakassuhteen luomisen kannalta. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 220, 230.) Väkivallasta kertomiseen voi vaikuttaa vanhemman pelko lastensuojelullisia toimenpiteitä tai tulevia oikeusprosesseja kohtaan. Vanhempi voi pelätä ydinperheen hajoamista sekä seurauksia, joita väkivallasta kertomisesta aiheutuu itselle tai lapsille. (Kaittila 2017, 94–96.) Myös väkivallasta johtuvan toimintakyvyn heikkenemisen vuoksi uhrin oman tilanteen sanoittaminen ja avun hakeminen vaikeutuu (Robinson ym. 2015). Virallisilta auttajatahoilta ollaan yleensä valmiita hakemaan apua lähisuhdeväkivaltaan vasta viimesijaisesti sen jälkeen, kun omat keinot ja luonnollisen verkoston tuki on todettu riittämättömiksi (Kaittila 2017, 91).

Pakottavan kontrollin tunnistamista vaikeuttaa se, että tekijä voi naamioida kontrolloinnin huolenpidoksi tai se saattaa näyttäytyä ulkopuolisille muun muassa rakkauden ja hellyyden osoituksina. (Stark 2007, 230; Nikupeteri ym. 2017a, 106–107). Pakottava kontrolli sisältää usein hyvin hienovaraisia käyttäytymismalleja, joiden tulkitseminen vallan väärinkäytöksi on vaikeampaa kuin esimerkiksi fyysisen väkivallan (Robinson ym. 2018). Ainoa merkki tekojen vääryydestä on se, että ne aiheuttavat kohteessaan pelkoa ja ahdistusta (Stark 2007, 230; Nikupeteri & Laitinen 2013). Osa teoista voi siis todentua pelkästään tekijän ja kokijan välisessä suhteessa (Nikupeteri & Laitinen 2017, 34–35). Viranomaisen on vaikea tunnistaa tällaista piilevää väkivaltaa (esim. Piispa 2011, 15). Erityisesti äitiyteen kohdistuva pakottava kontrolli jää muita kontrollin muotoja helpommin näkymättömiin (Heward-Belle 2017).

Äitiyden näkeminen pakottavan kontrollin kontekstissa on oleellista, sillä äitiys voi merkitä uhrille voimavaraa, väkivallan tekijälle kontrollin välinettä sekä perheen ulkopuolisille mahdollisuutta puuttua perheen sisäisiin asioihin (Laitinen 2011, 65). Pakottava kontrolli lapsiperheissä ei kohdistu vain uhriin itseensä vaan myös suoraan vanhemmuuteen ja vanhempana toimimiseen. Pakottava kontrolli näyttäytyy tekijän pyrkimyksenä vaikuttaa toisen vanhemman kaikkiin elämän osa-alueisiin lasten kautta (Stark & Hester 2019). Tämän on vahvistanut myös Susan Heward-Belle (2017), joka on tutkinut äitiyden käyttämistä pakottavan kontrollin välineenä. Hän kirjoittaa, että äidiksi tulemistä ja äitiyttä käytetään naisen alentamiseksi ja kahlitsemiseksi. Äitiysidentiteetin hajottamiseen kohdistuvia vallan ja kontrollinkäytön taktiikoita ovat esimerkiksi äidin ja lasten nukkumisen häiritseminen, äidin auktoriteetin vähätteleminen, lasten kääntäminen äitiä vastaan sekä äidin infantilisoiminen niin, että lapsille annetaan vanhemman rooli suhteessa äitiin. Tekijä voi myös kyseenalaistaa uhrinsa vanhempana toimimista tai uhkailla lastensuojelulla ja lasten viemisellä. Tämä voi vaikuttaa pakottavaa kontrollia kokevan vanhemman ja lapsen suhteeseen pitkän aikaa. (Mt.; Oranen 2012, 226.)

Pakottavan kontrollin käyttäjä ei tyypillisesti kykene arvioimaan, minkälaisia vaikutuksia omalla toiminnalla on äidin vanhempana toimimiseen tai lapseen (Heward-Belle 2017; Sallisbury ym. 2009.) Väkivallan tekijöiden on todettu pyrkivän manipuloimaan viranomaisia saadakseen tilanteen näyttämään paremmalta heidän näkökulmastaan (Robinson ym. 2015). Tekijä saattaa onnistua toiminnallaan vaikuttamaan työntekijään vääristämällä todellisuutta, jolloin uhri määrittyykin ammattilaisten silmissä pahaksi ja tekijä hyväksi (Nikupeteri 2016, 146; Heward-Belle 2017). Vainoa kokeneet naiset ovat kertoneet, että viranomaiset ovat tulkinneet vainon esimerkiksi miehen mustasukkaisuudeksi ja perheen kaipuuksi eron jälkeen, lasten huolto- ja tapaamisriidaksi tai äidin haluksi vieraannuttaa lapsi. (Nikupeteri 2016, 37, 60–61; Häkkänen-Nyholm 2017).

Pakottavaan kontrolliin puuttumisen edellytyksenä on riittävä tieto ei-fyysisten väkivallan tekojen vaikutuksesta uhrien toimintakykyyn. Tiedon määrän on katsottu korreloivan ammattilaisen kykyyn arvioida väkivallan riskiä tulevaisuudessa, myös niissä tapauksissa, joissa väkivalta ei ole ollut fyysistä, vaan ilmennyt esimerkiksi valvontana, seuraamisena ja mustasukkaisuutena. (Robinson ym. 2015.) Pitmanin (2017) mukaan sosiaalityössä tulisikin kiinnittää huomiota yksittäisten tapahtumien sijaan siihen, onko taustalla monimutkaisempia

haitaisia käyttäytymismalleja ja piileviä asenteita. Jos sosiaalityöntekijä arvioi turvallisuuden toteutumista vain yksittäisten väkivaltaisten tekojen kautta, voi kokonaiskuva perheen tilanteesta jäädä näkemättä. Tällöin turvattomuus ja väkivalta jäävät piiloon perheen sisäisiin suhteisiin. (Nikupeteri & Laitinen 2017, 34–35.) Esimerkiksi eron jälkeistä vainoa tutkittaessa on ilmennyt, että väkivaltaisten ja väkivallattomien tekojen sekoittuminen toisiinsa saattaa estää vainon vakavuuden ja riskin tunnistamisen sekä oikeanlaisen avun tarjoamisen (Nikupeteri & Laitinen 2017, 31).

Perheen turvallisuuden arvioiminen voi olla haastavaa siksikin, että palvelutarpeen arviointiin käytettävä aika on suhteellisen lyhyt, kolme kuukautta (LSL 26§; Araneva 2016, 85). Tässä ajassa sosiaalityöntekijän on kerättävä monipuolisesti tietoa, luotava luottamuksellinen suhde asiakkaaseen sekä muodostettava yhdessä asiakkaan kanssa perheen tarpeisiin vastaavia, mahdollisimman hyviä vaihtoehtoja ongelmallisen tilanteen muuttamiseksi. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 233.)

4 Tutkimuksen toteuttaminen ja eettisyys

4.1 Aiheenvalinta ja tutkimuskysymykset

Anneli Pohjolan (2007, 25) mukaan tutkimuksen eettisyyden kannalta on oleellista kysyä, mistä lähtökohdista käsin, ja mistä näkökulmasta asioita kysytään, mitä käsitteitä ja termejä tutkimuksessa käytetään, ja mitä rajataan tutkimuksen ulkopuolelle. Näillä valinnoilla pahimmillaan ylläpidetään vallitsevia ennakkoluuloja ja suhtautumistapoja suhteessa ilmiöön. Tästä syystä olemme kiinnittäneet erityistä huomiota esiymmärrykseemme ja asemoitumiseemme suhteessa pakottavan kontrollin ilmiöön. Kun kykenemme tarkastelemaan omaa esitietoaamme kriittisesti ja yhdistämään sitä uusiin havaintoihin, voi se johdattaa meidät kiinnittämään huomiota seikkoihin, jotka muuten voisivat vaikuttaa itsestäänselvyyksiltä tai merkityksettömiltä (Aaltio & Puusa 2020, 182).

Kun tutkimusaiheenamme on pakottava kontrolli, ei positionamme tutkijoina määriy ainoastaan tutkielmaa kirjoittavina, kohta valmistumassa olevina sosiaalityöntekijöinä. Paikkaamme määrittää myös lähisuhdeväkivaltatyön asiantuntijuus, joka on muodostunut työhistorian tuoman tiedon ja kokemuksen kautta. Lisäksi meillä on opiskelujen ja työhistorian kautta kertynyt kokemusta palvelutarpeen arviointiprosessista sekä sosiaalipäivystyksestä, mikä vaikuttaa siihen minkälaisena näemme sosiaalityön arkikäytännön ja siellä kohdattavat tilanteet. Tutkielmassamme haluamme yhdistää oman kokemuksemme, tämänhetkisen tieteellisen keskustelun sekä sosiaalityön kenttäkokemuksen niin, että lopputulos on enemmän kuin osiensa summa.

Tutkimusaiheemme on tullut meille tärkeäksi turvakodissa tekemämme väkivaltatyön kautta kohdatessamme lähisuhdeväkivaltaa kokeneita yksilöitä ja perheitä. Erityisesti asiakkaidemme kohtaama, toisinaan turvakotiin asti ulottuva, vahva kontrolli on haastanut meitä väkivaltatyön ammattilaisina kasvattamaan ymmärrystä väkivaltaisen suhteen dynamiikasta. Pakottavan kontrollin käsitteeseen tutustumisen myötä oma ymmärryksemme väkivaltaiseen lähisuhteeseen kietoutuvasta kontrollin ja pakottavuuden dynamiikasta on syventynyt, mikä on auttanut arvioimaan asiakkaiden tilanteita vakavan väkivallan riskin näkökulmasta. Pohjolan (2009, 79–80) mukaan sosiaalisten ongelmien muuttuessa ja uusia ilmiöitä kohdatessa

sosiaalityössä törmätään siihen, että niiden sanoittaminen on puutteellista toimivien käsitteiden puuttuessa. Tämä aiheuttaa sen, että ilmiöitä on vaikeaa jäsentää ja asiakkaan tilanteeseen voi olla vaikea saada tarttumapintaa (Pohjola 2009, 79-80). Samalla kun ymmärrys pakottavasta kontrollista on tuonut itsellemme uutta näkökulmaa ja syvyyttä lähisuhdeväkivallalta ilmiön ymmärtämiseen, haluamme olla tekemässä tietoa näkyväksi myös muille lähisuhdeväkivallan uhreja ja tekijöitä kohtaaville ammattilaisille luomalla pakottavalle kontrollille lisää kuvaavia ja selittäviä sanoja.

Tutkimuksemme on laadullinen tutkimus, jossa tarkastelemme, miten pakottava kontrolli lapsen vanhempaa kohtaan ilmenee palvelutarpeen arvioinnin aikana. Tutkimuksessamme haastattelemme sosiaalityöntekijöitä. Laadulliselle tutkimukselle on tyypillistä, että kohdejoukko valitaan tarkoituksenmukaisesti (Hirsjärvi ym. 2005, 155; Rubin & Rubin 1995, 65). Valitsimme tutkimuksemme kohderyhmäksi lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnissa työskentelevät sosiaalityöntekijät, jotka ovat usein ensimmäisiä perhettä tapaavia viranomaisia. Verrattuna muihin sosiaalityön alueisiin, lastensuojelullinen konteksti antaa paremman mahdollisuuden puuttua pakottavaan kontrolliin lastensuojelulain määrittelemän lapsen suojelun velvollisuuden kautta (esim. Juhila 2006, 89).

Laadullinen tutkimushaastattelu tieteen tekemisen muotona on relevantti ja objektiivinen siksi, että haastattelut antavat kielellisessä vuorovaikutuksessa tietoa sosiaalisesta todellisuudesta. Objektiivinen tarkoittaa puolueetonta, vuorovaikutteista ja ilmiön luonteeseen reflektiivisesti asemoituvaa tutkimusta. (Kvale 1996, 285.) Laadullisen tutkimuksen avulla saamme esiin tutkittavien henkilökohtaisia havaintoja tutkittavasta ilmiöstä ja voimme tehdä niistä teoriaan kytkettyjä tulkintoja (Puusa & Juuti 2020, 76). Laadullinen tutkimus on hyvä tapa tutkia yhteiskunnallisia ilmiöitä, sillä yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tarkoitus ei ole etsiä kontrollia tai ennustaa, vaan pyrkiä selittämään ja lisätä ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä (ks. Krueger & Casey 2000; Hirsjärvi & Hurme 2008, 58–59). Ymmärtämiseen pyritään aiheen tai ilmiön kuvaamisen ja tulkinnan avulla. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 85).

Tuomen & Sarajärven (2013, 85) mukaan tutkimuksen kohderyhmän valinnassa on huomioitava se, että kaikilla haastateltavilla on tietoa tutkittavasta ilmiöstä ja heillä on kokemusta asiasta. Tutkiessamme ilmiötä, joka on vielä suhteellisen tuntematon, emme voineet olla varmoja siitä, että tutkittavilla on aikaisempaa tietoa pakottavasta kontrollista. Kokemuk-

sesta olemme kuitenkin tienneet, että palvelutarpeen arvioita tekevät sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään jopa päivittäin tilanteita, joissa on tai epäillään olevan lähisuhdeväkivaltaa, joten lähtöoletuksemme on ollut, että kaikilla haastateltavilla on todennäköisesti jonkinlainen tarttumapinta tutkittavaan ilmiöön, vaikka pakottava kontrolli käsitteenä olisikin vieras. Laadullisen tutkimuksen avulla olemme saaneet esiin tutkittavien henkilökohtaisia havaintoja tutkittavasta ilmiöstä ja voimme tehdä niistä teoriaan kytkettyjä tulkintoja (Puusa & Juuti 2020, 76). Laadullinen tutkimus on hyvä tapa tutkia yhteiskunnallisia ilmiöitä, sillä yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tarkoitus ei ole etsiä kontrollia tai ennustaa, vaan pyrkiä selittämään ja lisätä ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä (Ks. Krueger & Casey 2000; Hirsjärvi & Hurme 2008, 58–59). Ymmärtämiseen pyritään aiheen tai ilmiön kuvaamisen ja tulkinnan avulla. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 85).

Tutkielmamme tavoitteena on käsitteellistää pakottavaa kontrollia ja tuottaa tietoa sen ilmenemisestä perheissä suomalaisessa kontekstissa. Tutkimus voi olla sekä kartoittava että kuvaileva (Hirsjärvi ym. 2008, 138). Tutkimuksemme on siinä mielessä kuvaileva, että pyrimme nostamaan esiin pakottavaan kontrolliin liittyviä keskeisiä piirteitä ja esittämään kuvauksia tapahtumista. Toisaalta tutkimuksemme on kartoittava, koska selvitämme, millä tavoin pakottava kontrolli tulee näkyväksi ja tunnistetuksi palvelutarpeen arvioinnin aikana. Kartoittavasta tutkimuksesta on kyse myös silloin, kun tutkimuksen tarkoitus on selvittää vähän tunnettua ilmiötä tai etsiä uusia näkökulmia tutkittavaan ilmiöön (Hirsjärvi ym. 2005, 129). Tutkimuksen tavoite ohjaa tutkimuskysymysten asettamista. Tutkimuskysymykset avaavat näköaloja tutkittavaan ilmiöön sulkien samalla toisia näkökulmia tutkimuksen ulkopuolelle. (Ronkainen ym. 2014, 94–95)

Tutkimuskysymyksiksi muodostuivat:

1. Miten palvelutarpeen arviointeja tekevät sosiaalityöntekijät kuvaavat pakottavaa kontrollia?
2. Miten pakottava kontrolli tunnistetaan palvelutarpeen arvioinnin aikana?

Tutkimme pakottavaa kontrollia, joka kohdistuu palvelutarpeen arviota tekevän sosiaalityöntekijän asiakkaana olevan lapsen vanhempaan niin, että tekijänä on vanhemman nykyinen tai entinen kumppani. Nykyinen tai entinen kumppani voi olla lapsen toinen vanhempi

tai lähivanhemman uusi puoliso tai seurustelukumppani. Puhumme väkivallan tekijästä, kolkasta ja uhrista, vaikka tiedostamme, ettei roolien jako ole aina näin yksinkertaista (ks. Lidman 2015, 66).

Tutkimuksella tavoittelemme pakottavan kontrollin tunnistamista osana lähisuhdeväkivallan moniulotteista dynamiikkaa. Tavoitteena on kuvata pakottavaa kontrollia ja syventää sen ymmärtämistä (Puusa & Juuti 2020, 77). Tiedon keräämisen tavoitteena on yhdistää olemassa oleva teoretieto ja käytännön kokemus pakottavan kontrollin ilmenemisestä, ja tätä kautta pyrkiä löytämään uusia tapoja kuvata ja sanoittaa pakottavaa kontrollia. Ajattelemme tietoisuuden ja ymmärryksen lisääminen pakottavasta kontrollista olevan tärkeää, jotta vakavan väkivallan riski tunnistettaisiin mahdollisimman varhain ja siihen puuttumiseen luotaisiin tarvittavia keinoja ja edellytyksiä.

4.2 Teemamuotoinen ryhmähaastattelu

Valitsimme aineistonkeruumetodiksi teemamuotoisen ryhmähaastattelun. Ensin ihastuimme ajatukseen ryhmähaastattelun tehokkuudesta aineiston tuottamisessa (esim. Valtonen & Viitanen 2020, 130), mutta perehtyessämme asiaan tarkemmin teemamuotoisen ryhmähaastattelun valinnalle löytyi muitakin perusteita. Haastattelu on hyvä metodi silloin, kun tutkitaan aiemmin tuntematonta tai vähän tunnettua ilmiötä, ja haastateltavan asioille antamat merkitykset halutaan asettaa laajempaan kontekstiin. Haastattelutilanne mahdollistaa vastausten tarkentamisen ja syventämisen. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 35.) Teemahaastattelusta on kyse silloin, kun haastattelun aihepiirit ovat tiedossa, mutta kysymysten järjestys ja muoto ovat vapaita (Hirsjärvi & Hurme 1998, 36).

Hirsjärvi ja Hurme (1988, 26; 2008, 66) määrittelevät haastattelun keskusteluksi, jonka tarkoitus on kerätä sen verran ja sen laatuista tietoa, että kerätyn tiedon perusteella voidaan tehdä luotettavia päätelmiä. Heidän mukaansa haastattelu on rinnastettavissa keskusteluun, koska molemmissa välittyvät kielen välityksellä ajatukset, tiedot ja tunteet tilanteeseen osallistuvien välillä. Haastattelu eroaa kuitenkin keskustelusta siinä, että haastattelulla on selkeä päämäärä ja haastattelija ohjailee haastattelun kulkua. Tutkimuksen tekemisen näkökulmasta haastattelulla tähdätään systemaattiseen tiedonkeruuseen. Mahdollisena haittana tutkimuskysymysten kannalta on epäolennainen materiaali. (Mt., 16.)

Ryhmähaastattelua käytetään, kun halutaan saada esille useita näkökulmia kerralla. Ryhmähaastattelu on yksilöhaastattelua dynaamisempi ja joustavampi, ja muodoltaan keskustelunomaisempi kuin yksilöhaastattelu. Ryhmähaastattelussa voidaan saada yksilöhaastatteluun verraten spontaanimpia ilmauksia ja soveltuu hyvin vähän tutkitun tai uuden ilmiön kuvaamiseen. (Brinkman 2013, 26–27.) Ryhmähaastattelu on hyvä aineistonkeruutapa silloin, kun halutaan laajalti tietoa ihmisten ajatuksista. Ryhmän voi ajatella olevan enemmän kuin osiensa summa. (Krueger & Casey 2000, 24.)

Valitsimme teemamuotoisen haastattelun, koska sen avulla voidaan saavuttaa syvälinen taso tutkittavaan aiheeseen (Eskola & Vastamäki 2015, 29). Teemamuotoisen tutkimushaastattelun etu on myös se, että se jättää tilaa uusille näkökulmille sekä tutkijan tietoa tuottavalle roolille (Hirsjärvi & Hurme 2008, 43). Teemahaastattelussa on kyse melko vapaamuotoisesta keskustelusta, jota haastattelija ohjailee etukäteen valikoitujen teemojen avulla (Eskola 2007, 33; Hirsjärvi & Hurme 2008, 47). Keskustelu on ideoiden, havaintojen, mielipiteiden ja tunteiden vaihtoa suullisesti (Kvale 1996, 19). Vaikka teemahaastattelussa haastattelun aihealueet ovat etukäteen suunniteltuja, kysymyksillä ei ole tarkkaa muotoa. Haastattelija kuitenkin huolehtii, että kaikki aihealueet tulevat käsiteltyä haastattelun aikana. (Eskola & Vastamäki 2015, 28.) Avoimeen haastatteluun verrattuna teemahaastattelu mahdollistaa sen, että haastattelija ohjailee keskustelua (Brinkmann 2013, 21).

Tutkimushaastattelu on vuorovaikutteinen tiedonkeruumenetelmä, jossa sekä haastateltavat, että haastattelijat vaikuttavat toisiinsa. Haastattelija tulkitsee haastateltavien ajatukset, tunteet ja tulkinnat aina oman viitekehyksensä ja merkity maailmansa läpi. Haastattelun voidaan kuitenkin sanoa olevan ainoa tapa, jolla voidaan tehdä näkyväksi ihmisten asioille antamia merkityksiä ja tulkintoja. Haastattelun käyttämistä tiedonkeruumenetelmänä voidaan perustella sillä, että kielen avulla historialliset ja kulttuurilliset konstruktiot tulevat näkyviksi. (Puusa 2020a, 103–104; Hirsjärvi & Hurme 2008, 49.)

Haastattelun avulla toteutettu tutkimus kiinnittyy aina konstruktiivisen tiedon oletukseen. Haastattelun avulla saatu tieto on tieteenfilosofisesti sitoutunut keskustelulliseen, narratiiviseen, kielelliseen, kontekstuaaliseen ja suhteissa rakentuvan tiedon luonteeseen. Konstruktiivisen ajattelun mukaan tiedolla on kielellinen olemus. Haastattelun keskiössä on puhuttu kieli, ja tietoa muodostetaan ja tuotetaan kielen avulla. Kieli itsessään on vuorovaikutuksessa rakentuva, ajalliseen ja paikalliseen kontekstiin kytkeytyvä konstruktio, jota puhuja käyttää

ilmaistessaan itseään. Näin ollen puhuttua kieltä tarkastellessa, yksilö häipyä. Kieli ei kuitenkaan ole ilmausta objektiivisista asianteiloista. (Kvale 1996, 42–43.)

Haastattelujen tulokset eivät ole koskaan täysin yleistettäviä, sillä haastattelu on vuorovaihteinen tiedonkeruumenetelmä, jossa sekä haastateltavat, että haastattelijat vaikuttavat toisiinsa. Haastattelija tulkitsee haastateltavien ajatukset, tunteet ja tulkinnat aina oman viitekehyksensä ja merkitysmallmansa läpi. Haastattelun voidaan kuitenkin sanoa olevan ainoa tapa, jolla voidaan tehdä näkyväksi ihmisten asioille antamia merkityksiä ja tulkintoja. Haastattelun käyttämistä tiedonkeruumenetelmänä voidaan perustella sillä, että kielen avulla historialliset ja kulttuurilliset konstruktiot tulevat näkyviksi. (Puusa 2020a, 103–104; Hirsjärvi & Hurme 2008, 49; Rubin & Rubin 1995, 35.)

Konstruktiiivisesti ajatellen, tutkimus rakentaa ja tuottaa tutkittavaa todellisuutta muuttaen käsityksiä ja vaikuttamalla olemassa olevaan tietoon (Pohjola 2007, 24). Tutkimusprosessin aikana haastattelutilanne itsessään voi avata myös haastateltaville uusia näkökulmia ja lisätä tietoisuutta tutkittavaan aiheeseen liittyen. Se voi saada haastatteluun osallistuvat myös muuttamaan aiempaa mielipidettä. (Kvale 1996, 31.) Haastattelussa ei vain kerätä tietoa, vaan ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä rakennetaan haastattelun aikana. (Mt., 11)

Tavoitteenamme oli järjestää kaksi ryhmähaastattelua kahdessa eri organisaatiossa eri puolilla Suomea, jotta yhden organisaation toimintakulttuurin vaikutus ei näkyisi liikaa aineistossa. Marras – joulukuussa 2020 olimme yhteydessä yhteensä kolmeen organisaatioon lastensuojelutarpeenselvityksiä tekevien sosiaalityöntekijöiden esimiehiin ja kysyimme, olisiko heidän tiimissään 3–6 vapaaehtoista sosiaalityöntekijää osallistumaan tutkimukseemme. Tutkimuslupahakemusprosessi eteni yhdessä organisaatiossa nopeasti ja ensimmäinen haastattelu sovittiin pidettäväksi joulukuun 2020 aikana. Ensimmäisen haastattelun sopimista edesauttoi se, että haastattelupaikan esimies ja osa sosiaalityöntekijöistä olivat toiselle meistä aikaisemman työhistorian kautta tuttuja. Toisen haastattelun sopiminen oli haastavampaa, koska meidän täytyi luopua ensimmäisestä suunnitelmasta esihenkilöiden tavoittamattomuuden vuoksi. Lopulta pitkän tutkimuslupaprosessin jälkeen haastattelu toisessa organisaatiossa järjestettiin helmikuussa. Uskomme, että sosiaalityöntekijöiden motivoitumista haastateltaviksi edesauttoi yksi organisaatiossa työskentelevä tuttu sosiaalityöntekijä.

Saatuamme haastattelut sovittua informoimme haastateltavia etukäteen haastattelun sisällystä, etenemisestä ja haastatteluaineiston käytöstä. Sovimme haastattelupäivämäärän ja lähetimme haastateltaville noin viikkoa ennen haastattelua sähköpostitse tietoa tutkimuksesta ja sen tavoitteista. Liitimme mukaan infokirjeen tutkimuksesta (Liite 1) sekä teemahaastattelurungon (Liite 2), jotta haastateltavilla oli mahdollisuus miettiä aihetta etukäteen. Tästä huolimatta kaikki tutkimukseen osallistujat eivät olleet tutkijoista riippumattomista syistä saaneet materiaalia tai ehtineet tutustua siihen. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta emme kuitenkaan ajattele tällä olevan vaikutusta, koska kaikki haastateltavat tiesivät, mitä tutkimme ja lähtökohtainen ajatuksemme oli, ettei haastateltavilla tarvitse olla aikaisempaa tietoa tai kokemusta pakottavasta kontrollista.

Tutkimuksemme laadukkuutta parantaaksemme, haastattelutilannetta harjoitellaksemme ja teemahaastattelurunkoa testataksemme päädyimme tekemään yhden esihaastattelun ennen varsinaisia tutkimushaastatteluja. Esihaastattelun tehtävä on testata suunniteltua haastattelurunkoa ja teemojen järjestyksen toimivuutta. Se auttaa arvioimaan myös varsinaisille haastatteluille varattavan ajan pituutta. Esihaastattelun jälkeen on mahdollista muokata teemoja ja kysymyksiä. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 72–73.) Sovimme esihaastattelun pidettäväksi noin viikkoa ennen varsinaista ensimmäistä haastattelua. Esihaastattelu oli yksilöhaastattelu, jossa molemmat tutkijat olivat mukana. Haastateltava oli yhteinen tuttumme, jonka työnkuvaan sosiaalityöntekijänä kuuluu palvelutarpeen arviointien tekeminen pienessä organisaatiossa. Toteutimme esihaastattelun etäyhteydellä.

Mikäli haastattelun runko todetaan hyväksi ja tekniikka toimii, voi jo esihaastattelusta saatua aineistoa käyttää aineiston analyysissa. (Eskola & Vastamäki 2015, 40; Eskola 2007, 39). Haastattelurunkoon tuli esihaastattelun jälkeen vain vähäisiä muutoksia, eikä teemoja tarvinnut muuttaa. Esihaastattelun perusteella päädyimme siihen, että käytämme varsinaisen haastattelun alussa enemmän aikaa siihen, että haastateltavilla on mahdollisuus asettua keskusteltavan aiheen äärelle. Totesimme pakottavan kontrollin olevan haastateltaville mahdollisesti uusi käsite, jolloin rauhallinen johdattelu ja laskeutuminen aiheeseen voi olla hyödyksi, jotta kaikki pääsevät kiinni siihen, mistä puhutaan. Hirsjärvi & Hurme (1998, 87) kirjoittavat haastattelussa käytettävästä suppilotekniikasta, jossa alussa kysytään laajoja ja helppoja kysymyksiä, jotka motivoivat haastateltavia osallistumaan keskusteluun ja antaa heille kokemuksen siitä, että kysymyksiin osaa vastata. Päädyimme lisäämään aiemmin

suunnittelemaamme haastattelurunkoon pakottavaan kontrolliin liittyvän lämmittelykysymyksen.

Koska esihaastattelu sujui hyvin, haastattelurunkoon ei tullut suuria muutoksia ja esihaastattelu tuotti tutkimuksemme kannalta relevanttia sisältöä, päädyimme pyytämään haastateltavalta luvan haastattelun käyttöön osana tutkimuksessa käytettävää aineistoa. Koska esihaastatteluaineistosta tuli varsinaista tutkimusaineistoa, kirjoitamme jatkossa haastateltavista aina monikossa ja haastattelijasta yksikössä riippumatta haastattelussa mukana olleiden tutkittavien tai tutkijoiden määrästä. Näin yksityisyydensuoja on paremmin taattavissa kaikille tutkimukseen osallistuneille.

Teimme esihaastattelu mukaan luettuna yhteensä neljä teemamuotoista haastattelua kolmessa eri organisaatiossa. Tutkimushaastatteluihimme osallistui 12 sosiaalityöntekijää. Ensimmäisessä organisaatiossa haastatteluun osallistui kahdeksan sosiaalityöntekijää, jolloin haastattelut toteutettiin kahdessa neljän hengen ryhmässä, niin että molemmilla tutkijalla oli oma ryhmänsä. Toisessa organisaatiossa haastattelimme kolmea sosiaalityöntekijää. Molemmat tutkijoista osallistuivat tähän haastatteluun. Koimme, että ryhmät olivat osallistujamäärältään sopivan kokoisia. Richard Kruegerin & Mary Caseyn (2000, 110) mukaan liian suuri ryhmä on riski sille, etteivät kaikki tutkimukseen osallistujat saa ääntään kuuluville. Haastatteluille oli varattu aikaa 1,5 tuntia.

Halusimme, että haastatteluun osallistuminen on haastateltaville mahdollisimman helppoa ja vaivatonta. Vallitsevan koronatilanteen vuoksi meidän tuli kiinnittää huomiota siihen, miten haastattelut voitiin järjestää turvallisesti. Ensimmäisen organisaation kohdalla pohdimme haastateltavien kanssa mahdollisuutta toteuttaa haastattelut etäyhteydellä, mutta päädyimme yhteisymmärryksessä siihen, että haastattelujen toteuttaminen onnistuu heidän työpaikallaan rajoitukset ja suositukset huomioiden. Koimme paikan päällä toteutetun haastattelun olevan välittömän vuorovaikutuksen ja keskustelun syntymisen kannalta luontevampi tapa toteuttaa ryhmähaastattelu. Toisen organisaation kanssa sovimme, että toteutamme haastattelun etäyhteydellä. Tähän vaikutti paitsi vallitseva koronatilanne, myös se, etteivät haastateltavat olleet keskenään fyysisesti samassa paikassa.

Tutkimushaastattelun hyvä toteuttamistapa on aina alisteinen sille, mitä tutkija haluaa tietää (Brinkmann 2013, 25). Koska olemme halunneet saavuttaa kuvauksia ja näkemyksiä uudesta

ilmiöstä, pyrimme haastattelujen aikana saamaan aikaan vapaamuotoista keskustelua, jossa ideat ja ajatukset ruokkivat toisiaan. Tutkimushaastattelu on vuorovaikutustapahtuma, jossa tieto jalostuu yhteisen keskustelun, dialogin aikana. Vuorovaikutus ei ole anonyymiä ja neutraalia, eikä myöskään henkilökohtaista tai emotionaalista, vaan jotain näiden väliltä. Tutkijan tehtävä on luoda sellainen ilmapiiri, jossa haastateltavat uskaltavat tuoda ajatuksiaan ja tunteuksiaan vapaasti julki. (Kvale 1996, 125.)

Ensimmäisestä organisaatiosta haastatteluun osallistuneet sosiaalityöntekijät olivat tunteet toisensa ennestään, joten heille oli jo muotoutunut yhdessä työskentelyn myötä tietynlainen ryhmädynamiikka. Kruegerin & Casey'n (2000, 172) mukaan ryhmän keskinäinen tuttuus voi tuoda haasteita esimerkiksi sellaisessa tilanteessa, jossa työilmapiiri on huono, jolloin kaikki eivät välttämättä uskalla kertoa rehellisesti mielipiteitään. Toisaalta tottumus työskennellä yhdessä voi myös edistää avautumista ja viedä keskustelun nopeasti syvällisemmälle tasolle, mikä oli aineiston kannalta toivottavaa. Ajattelemme, että ryhmän keskinäisen tuttuuden vuoksi roolimme tutkijoina ei ollut niin merkityksellinen ryhmän jäsenten välisen luottamuksellisen ilmapiirin luomisessa, kuin mitä se olisi ollut, jos ryhmän jäsenet olisivat olleet toisilleen entuudestaan tuntemattomia. Haastattelijan rooli haastattelujen aikana korostui muissa asioissa.

Ryhmähaastatteluissa tehtävänämmä oli aikaansaada ja ylläpitää keskustelua ryhmäläisten välillä sekä huolehtia siitä, että kaikki osallistujat pääsevät mukaan keskusteluun. Tehtävänämmä oli ohjata keskustelua niin, että se pysyy halutuissa teemoissa ja kysyä tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä yksittäisiltä haastateltavilta tai koko ryhmältä yhteisesti. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 61.) Roolimme haastattelijoina oli erilainen toisessa organisaatiossa, jossa haastatteluun osallistuneet eivät työskennelleet yhdessä, eivätkä kaikki haastateltavat olleet tavanneet toisiaan. Etäyhteydellä toteutetussa haastattelussa kuvayhteys toimi yhdellä haastateltavista, mutta muut haastateltavat olivat mukana vain ääniyhteydellä. Koska haastateltavat eivät työskennelleet yhdessä, ei heillä ollut myöskään yhteisiä asiakasesimerkkejä, joita olisivat voineet haastattelun aikana yhdessä pohtia. Kyseinen haastattelu muistutti ryhmäkeskustelun sijaan enemmän varsinaista haastattelutilannetta, jossa haastattelijat esittävät kysymyksiä ja haastateltavat vastaavat.

Kaikki haastattelut olivat luonteiltaan hyvin erilaisia. Tämä näkyi haastattelijoiden erilaisena osallistumisena keskustelun kulkuun sekä siinä, miten puheenvuorot jakautuivat keskustelujen aikana haastateltavien eritahtisuuden ja haastattelujen toteuttamistavan vuoksi. Toisissa haastatteluissa haastattelijat osallistui aktiivisesti keskusteluun kommentoiden, kysyen enemmän suoria ja tarkentavia kysymyksiä sekä johdattaen keskustelua pakottavan kontrollin äärellä. Toisissa haastatteluissa haastattelijan rooli oli pienempi tutkimusaiheen ympärillä käydyn lennokkaan keskustelun vuoksi, eikä haastattelijan tarvinnut osallistua keskustelun kulkuun, eikä kaikkia lisäkysymyksiä kerennyt kysyä. Osassa haastatteluissa oli vahvasti havaittavissa ymmärryksen konstruktiivinen rakentuminen tutkittavasta aiheesta haastattelun aikana.

Haastattelut olivat kestoltaan 87–100 minuuttia. Osa haastatteluista päättyi siihen, että kaikki tarvittava koettiin olevan sanottu, kun taas osa haastatteluista täytyi lopettaa varatun ajan loputtua. Haastatteluiden eri tahtisuudella, haastattelijoiden erilaisilla rooleilla sekä ajan loppumisella kesken voi olla vaikutusta tutkimuksemme luotettavuuteen. Aiheeseen liittyviä asioita jäi varmasti sanomatta ja on mahdollista, että haastateltavilla on tullut jälkikäteen mieleen ajatuksia, joista olisi voinut haastattelussa kertoa. Myös meillä tutkijoilla on tullut haastattelujen litterointivaiheessa mieleen kysymyksiä, joita olisi tarkennuksena voinut kysyä haastattelujen aikana.

Tutkimushaastattelussa on huomioitava haastattelun mahdolliset välittömät ja myöhemmät seuraukset haastateltaville (Kvale 1996, 154). Etukäteen oletimme, etteivät sosiaalityöntekijät todennäköisesti käsittele haastattelussa lähisuhdeväkivaltaan liittyvää aihetta henkilökohtaisesta elämästään käsin, mutta emme poissulkeneet sitä mahdollisuutta, että haastateltavilla olisi henkilökohtaista kosketuspintaa pakottavaan kontrolliin. Vaikka haastattelujen aikana sosiaalityöntekijät pohtivat aihetta hetkittäin myös oman henkilökohtaisen elämänsä kautta, pysyi keskustelu hyvin ammatilliseen kontekstiin sidottuna, eikä tunnereaktioita ollut havaittavissa. Havaitimme, että haastattelut eivät olleet pelkästään tutkijoita hyödyttäviä tiedonkeruun hetkiä vaan haastattelut tarjosivat myös sosiaalityöntekijöille tilaisuuden pohdita ja reflektoida tutkimusaiheeseemme liittyviä ajatuksia. Haastattelujen jälkeen useat sosiaalityöntekijät toivat esiin, että työn arjen kiireellisyyden vuoksi sosiaalityöntekijöillä on harvoin aikaa tällaisille keskusteluille, jotka olisivat tietotaidon jakamisen ja oman ammatillisen kehittymisen kannalta oivallisia.

4.3 Aineiston analyysi ja raportointi

Sisällönanalyysi on tutkimuksellemme perusteltu analyysitapa, koska kieli kommunikaation välineenä ja todellisuutta tuottavana elementtinä on vahvasti kiinnostuksemme kohteena (ks. Tuomi & Sarajärvi 2013, 47). Sisällönanalyysi jaetaan yleensä kolmeen erilaiseen analyysitapaan, joka ovat aineistolähtöinen, teoriasidonnainen sekä teorialähtöinen sisällönanalyysi (Eskola 2010, 182; Puusa 2020b, 151). Aloitimme analyysin aineistolähtöisesti edeten kohti teoriasidonnaista analyysitapaa. Tähän päädyimme, koska halusimme tarkastella aineistoa ensin mahdollisimman avoimesti antamatta jo tietämämme teoratiedon vaikuttaa havaintoihimme ja edetä sen jälkeen tarkastelemaan saatua informaatiota pakottavaan kontrolliin liittyvän teorian näkökulmasta. Tällainen lähestymistapa analyysiin on perusteltua myös siksi, että esimerkiksi Johanna Ruusuvuori ym. (2010, 20) tuovat esiin täyden aineistolähtöisyyden olevan usein mahdotonta, sillä jo aineiston keräysvaihe sisältää tutkijan tekemiä valintoja ja tulkintoja. Näin on myös meidän tutkimuksessamme, sillä esimerkiksi teemahaastattelurunkomme on rakennettu tutkimusaiheeseemme liittyvän teoratiedon avulla.

Laadulliselle tutkimukselle tyypillisesti ensivaikutelma aineistosta syntyi aineistonkeruun vaiheessa ja litterointia tehdessä (Puusa 2020b, 151). Jo haastatteluja tehdessä on mahdollista tehdä havaintoja ilmiön kuvauksista niiden useuden, toistuvuuden, jakautumisen ja erityistapausten perusteella (Hirsjärvi & Hurme 2001, 136). Haastattelujen aikana kiinnitimme huomiota siihen, millaisia asioita haastateltavat tuottivat, toistuiivatko ne ja miten tutkittavien kertomat ovat liitettävissä teoratietoon pakottavasta kontrollista. Keskustelimme ja viestittelimme aineiston ensivaikutelmasta heti haastattelujen ja toistemme tekemien haastattelujen kuuntelemisen jälkeen.

Aineistonkeruun jälkeen litteroimme haastattelut kirjalliseen muotoon, jolloin aineistosta saatiin hallittavampi kokonaisuus (Ruusuvuori ym. 2010, 13). Yksiselitteistä sääntöä litteroinnin tarkkuuteen ei ole. Aineiston litteroiminen sanasta sanaan on kuitenkin työlästä ja etenkin ryhmähaastatteluja tehdessä hidasta. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 138–140.) Emme tehneet litterointia aivan sanatarkasti, vaan jo litteroinnin aikana haastattelujen sisällön kannalta merkityksettömiä täytesanoja jätettiin pois ja mahdollisia murre sanoja häivytettiin. Näin pyrimme jo litterointivaiheessa osittain varmistamaan, etteivät haastateltavat ole tunnistettavissa raportissa käytettävistä sitaateista. Litteroitua aineistoa muodostui 95 sivua.

Litteroinnin jälkeen tutustuimme aineistoon lukemalla sitä läpi useita kertoja. Aineiston tunteminen on vaade onnistuneelle aineiston kanssa käydylle dialogille sekä analyysin laadukkuudelle (Ruusu vuori ym. 2010, 13; Puusa 2020b, 151). Aineistoon tutustumisen aikana teimme alustavia havaintoja, oletuksia ja jäsennystä aineistosta (Hirsjärvi & Hurme 2001, 143; Puusa 2020b, 151). Keskustelimme näistä ja havaitsimme kiinnittäneemme huomiota samoihin asioihin. Kiinnitimme huomiota myös siihen, kuinka haastattelujen erilaisuus vaikuttaa myös aineiston analyysiin ja on itsessään analysoitava kohde tutkimusaineistossa.

Varsinainen analyysivaihe aloitettiin joulun 2020 jälkeen. Aineiston analyysia lähestyttiin aineistolähtöisesti molempien tutkijain tehdessä aineistosta ensin omaa pelkistämistä ja alustavaa ryhmittelyä tutkimuskysymysten ja haastattelurungon ohjaamana. Etsimme vastauksia siihen, miten palvelutarpeen arviointeja tekevät sosiaalityöntekijät kuvaavat pakottavaa kontrollia ja miten pakottava kontrolli tunnistetaan palvelutarpeen arvioinnin aikana. Ryhmiä muodostettiin etsien aineistosta samankaltaisuuksia, eroavaisuuksia tai muuten yhteensopivia asioita tai teemoja täysin aineiston tuottama informaatio edellä. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 95.) Aineiston pelkistäminen lisää aineiston antamaa informaatioarvoa, sillä ilman pelkistämistä tieto on hajallaan. Pelkistämisen myötä pyrimme tekemään hajallaan olevasta aineistosta selkeän ja johdonmukaisen kokonaisuuden, jonka avulla tutkittavasta aiheesta pystyttiin tekemään johtopäätöksiä. (Puusa 2020b, 149.)

Tuomi & Sarajärvi (2013, 92) kirjoittavat, että aineistosta saattaa nousta esiin useita kiinnostavia asioita, joita ei välttämättä ole osattu etukäteen ajatella. Myös meille kävi näin aineistomme kohdalla. Emme osanneet odottaa, että jotkut haastateltavat kuvasivat pakottavan kontrollin tunnistamista uhrin toiminnasta käsin. Alkuoletuksemme oli ollut haastateltavien kertovan pääasiassa tekijän toimintaan liittyviä аспектеja. Havaitsimme myös, että aineistomme avulla olisi voinut vastata muihinkin pakottavan kontrollin tai lähisuhdeväkivallan kannalta relevantteihin tutkimuskysymyksiin sosiaalityöntekijän roolin näkökulmasta. Tästä huolimatta omassa aiheessa oli pysyttävä ja keskityttävä kertomaan siitä kaikki mahdollinen (Tuomi & Sarajärvi 2013, 92). Tämä tuotti haasteita, sillä aiheeseen liittyvän innostuksen ja tunnelatauksen vuoksi tiettyihin sosiaalityön arvoihin ja etiikkaan liittyviin asioihin olisi ollut mielenkiintoista paneutua lisää, mutta ne eivät olleet tämän tutkimuksen kohdalla oleellista.

Pikkuhiljaa aineistossa edettiin kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta aiheesta (Tuomi & Sarajärvi 2013, 112–113). Molemmat tutkijat löysivät omista ryhmittelyistään vastaavuuksia lähisuhdeväkivaltaan ja pakottavaan kontrolliin liittyvään teorian tietoon. Näin analysoinnin edetessä aineistolähtöisestä teoriasidonnaiseseen sisällönanalyysiin, aikaisempi tieto alkoi ohjaamaan ja auttamaan analyysin teossa. Työn teoreettinen viitekehys aikoi ohjaamaan analyysiamme (Puusa 2020b, 151).

Anu Puusan (2020b, 155) mukaan kaksi tutkijaa ei koskaan päädy täysin samoihin tuloksiin, vaikka he käyttäisivät samaa aineistoa. Tätä hän perustelee sillä, etteivät ihmiset havaitse tai tulkitse asioita samalla tavalla. Pääsimme haastamaan Puusan väitettä alkaessamme vertaamaan muodostamiamme ryhmiä ja niistä jo osittain muodostuneita laajempia teemakokonaisuuksia. Aloimme vertailemaan itsenäisesti tehtyjä analyysseja ja keskustelemaan laajemmin havainnoistamme, aineiston pohjalta syntyneestä kokonaiskuvasta sekä alustavista tutkimustuloksista. Havaitimme, että olimme huomioineet ja nostaneet esiin aineistosta samoja asioita ja ryhmitelleet haastateltavien kertomia samojen ryhmien alle. Eroa analyysitavoissa löytyi siinä, kuinka olimme nimenneet näitä ryhmiä tai mitkä ryhmät olimme ottaneet saman teeman alle. Molempien alustavasta analyysistä oli nostettu esiin samat asiat, eikä toinen ollut jättänyt mitään toisen mielestä oleellista pois omasta analyysistään. Toisin sanoen Puusan väite pitää osittain paikkansa siten, että nimeäminen ja teemojen kokonaisuus olisi voinut olla erilainen yksin analysoituna, mutta sinänsä mitään oleellista ei tutkimuksen tuloksista olisi jäänyt pois. Mielestämme tämä havainto on tutkimuksen luotettavuutta vahvasti parantava tekijä ja vahvistaa sitä, ettei laadullisen tutkimuksen analyysi ole täysin analysoijasta riippuvainen. Näemme, että samanlaisia eroja tutkimustulosten esittämisessä voi tulla tehtäessä myös kvantitatiivista tutkimusta.

Alustavan analyysin versioista kokosimme yhdessä keskustellen ja neuvotellen yhtenäisen kokonaisuuden. Samaa tarkoittavia ilmaisuja yhdistettiin samoihin ryhmiin ja eri ryhmien välillä pyrittiin etsimään samankaltaisuuksia tai muita yhteenliittymiä. Näistä ryhmistä alettiin muodostamaan teemoja ja nimetä niitä tutkittavan ilmiön mukaan tai sen perusteella, mikä on ilmiön ominaisuuden suhde muihin ilmiöitä määrittäviin tekijöihin. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 101; Puusa 2020b, 152–153.) Teemat syntyivät vuoropuhelussa pakottavaan kontrolliin, lähisuhdeväkivaltaan sekä sosiaalityöntekijän ammatillisuuteen liittyvän teo-

riatiedon kanssa (Koski 2020, 165). Kaikelle tutkimukselle on luonteenomaista, että aikaisempaan tutkittavasta ilmiöstä olevaan tietoon pyritään liittämään uusi tieto (Puusa & Juuti 2020, 80).

Yleensä aineistosta löytyy usein toistuvia sekä harvemmin toistuvia teemoja (Puusa & Juuti 2020, 79). Aineistossamme tämä oli nähtävissä, mutta koska ryhmähaastattelussa useampi ihminen voi tuottaa samaan teemaan liittyviä asioita, samassa haastattelussa esiintyvistä toistuvuudesta ei voi tehdä suoria johtopäätöksiä teeman tärkeydestä. Eri asiat painottuivat eri haastatteluissa. Tiettyjen teemojen vahvempaan rooliin on voinut vaikuttaa esimerkiksi haastattelijan esittämät tarkentavat kysymykset. Tutkimuskirjallisuudessa tuodaan esiin, että teemoittelua haastaa se, että sama vastaus saattaa liittyä moneen teemaan. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 101; Puusa 2020b, 152–153.) Vaikka analyysissämme sama vastaus saattoi liittyä useampaan teemaan, emme kokeneet tätä analyysin kannalta ongelmallisena tai tutkimuksen luotettavuutta vähentävänä tekijänä. Näemme, että analyysin luotettavuuden kannalta olisi ollut kriittisempää, jos vastauksia olisi ryhmitelty vain yhteen ryhmään, vaikka vastauksissa oli selkeästi tarttumapintaa muihinkin teemoihin. Vastauksen liittyminen useampaan teemaan on vaikuttanut lähinnä siihen, että sitaatteja valitessa olemme varmistaneet, että sitaattia on käytetty vain kerran tulkintamme mukaan merkityksellisimmässä yhteydessä.

Lopuksi kaikki teemat yhdistettiin siten, että niistä muodostui yläkategorioiksi kaksi teemaa, pakottava kontrolli dynamiikkana sekä pakottavan kontrollin tunnistamiseen liittyvät tekijät. Ne kuvaavat tutkimusaineistoa ja vastaavat tutkimustehtäväämme. Jokainen muodostettu teema auttaa vastaamaan tutkimuskysymyksiin. Tämä vaihe on kaikista kriittisin analyysin vaihe, sillä tässä tutkija päättää oman tulkintansa mukaan, millä perusteella eri ilmaisut kuuluvat tai eivät kuulu samaan kategoriaan. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 101.) Tutkimustuloksissa pyrimme kuvaamaan pakottavan kontrollia niin ilmiönä kuin tapahtumina sekä antamaan sille teoreettisesti mielekkäitä tulkintoja. Tulosten raportoinnissa tulee pyrkiä käsittelemään kaikkia aineistosta muodostettuja teemoja kokonaisvaltaisesti ja välttämään sirpalemaisuuksia (Kiviniemi 2010, 80).

Ruusuvuoren ym. (2010, 15) mukaan aineisto itsessään ei nosta tietoa esiin, vaan tutkimuskysymykset, tutkimuksen aikana tehdyt valinnat sekä tutkijan tapa lukea ja tulkita aineistoa ohjaavat ja jäsentävät aineiston käsittelyä. Tutkimustulokset eivät ole irrallisia käytetystä

tutkimusmenetelmästä, sillä yksilön käsitys ilmiöstä, tutkittavalle ilmiölle annetut merkitykset sekä tutkimusvälineet vaikuttavat tutkimuksen tuloksiin (Puusa & Juuti 2020, 79). Kun puhutaan käsitteestä, joka ei ollut haastateltaville ennestään tuttu, tutkijoiden oma tulkinta on ollut erityisen suuressa roolissa aineiston analyysivaiheessa. Olemme yhdistelleet pienistä palasista laajempia kokonaisuuksia ja tulkinneet asioita pakottavan kontrollin linssien läpi. Kiviniemen (2010, 73) mukaan laadullisen tutkimuksen aineisto ei kuvaa todellisuutta sellaisenaan, vaan todellisuus piirtyy meille tulkinnallisten prismojen tai tarkastelunäkökulmien välittämänä. Täysin puhtaita havaintoja ei voi olla (Aaltio & Puusa 2020, 182). Aineiston analyysia ja tutkimusraporttia voidaankin luonnehtia tutkijan henkilökohtaiseksi konstruktioksi tutkittavasta ilmiöstä. Tutkimusraportti on tutkijan tulkinnallisen konstruktio ja tutkija on tulkintojen tekijä. Tutkija tekee tutkimusraporttia kirjoittaessaan lopulliset valinnat siitä, mikä on tutkittavan ilmiön tarina sekä mitä raporttiin sisällytetään. (Kiviniemi 2010, 80–81.)

Analyysivaiheessa esiymmärrys voi ohjata tutkijan ajatuksia ja vaikuttaa myös tutkittavan kohteen havainnointiin, ymmärtämiseen, kohteen nimeämiseen ja käsitteellistämiseen. Toisaalta kontekstin tuntemisesta etukäteen voi olla myös etua. (Aaltio & Puusa 2020, 181–182.) Olemme olleet tietoisia siitä, että teoriatieto sekä työkokemuksemme pakottavan kontrollin uhrien ja tekijöiden parissa on väistämättä vaikuttanut siihen, miten olemme aineistoa tulkinneet. Tämä on näkynyt varsinkin siinä, miten olemme tarttuneet tiettyihin haastattelussa esille tulleisiin teemoihin ja minkälaisia lisäkysymyksiä olemme esittäneet. Esimerkiksi pakottavan kontrollin kohdistuminen myös viranomaisiin herätti huomiomme, koska oman työhistoriamme kautta meillä on kokemusta siitä, kuinka pakottavan kontrollin käyttäjä pyrkii vaikuttamaan toiminnallaan myös ammattilaisiin.

Tiedon olemukseen liittyen voidaan todeta todellisuuden olevan ristiriitaista ja moniäänistä. Tästä syystä haastateltavien näkemykset voivat olla epäjohdonmukaisia ja toisistaan poikkeavia. Tämä juuri on laadullisen haastattelututkimuksen vahvuus, koska sen avulla voidaan tavoittaa tämä subjektiivisten näkökulmien moninaisuus. (Kvale 1996, 7.) Svend Brinkmann (2013, 24) korostaa, ettei haastateltavan ristiriitaisia tulkintoja ja merkityksiä ilmiöstä tai sisäistä moniäänisyyttä saisi jättää tutkimuksessa huomiotta. Tätä moniäänisyyttä pyrimmekin tuloksia esittäessämme vaalimaan. Lisäksi sitoudumme tuomaan esiin myös sosiaalityöntekijöiden keskenään ristiriidassa olevat kuvaukset ja tulkinnat.

Tiedon keräämisen ja aineiston analyysin aikana on ollut riskinä mahdolliset tulkintavirheet, kuten se, etteivät tutkijat ole tulkinneet haastateltavien vastauksia heidän tarkoittamallaan tavalla (Puusa 2020a, 108–109). Tutkijatriangulaatio on voinut vähentää tulkintavirheitä. Koska tutkijoita on ollut kaksi, näkemyksistä ja havainnoista on keskusteltu ja neuvoteltu, jotta tutkimuksen ratkaisuihin on päästy yksimielisyyteen. Tutkijatriangulaatio voi monipuolistaa tutkimusta antaen siihen laajempia näkökulmia. (Eskola & Suoranta 1998, 70.) Tehdyt tulkinnat eivät ole vain yksipuolinen käsitys vaan laajempi näkemys ilmiöstä, sillä asioita on tarkasteltu kahden eri ihmisen maailmankuvista käsin. Näemme tämän paitsi vähentävän tulkintavirheitä, myös laajentavan analyysia ja tulkintaa.

Tärkeä osa tutkimuksen eettisyyden toteutumisessa on ollut aineiston säilyttäminen hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti. Aineiston keruun jälkeen säilyttimme nauhoitukset ja litteroidun aineiston molempien tutkijoiden salasanoilla suojatuilla, henkilökohtaisilla kannettavilla tietokoneilla. Nauhoitukset siirsimme suoraan sanelulaitteelta tai puhelimelta tietokoneelle, eikä niitä tai litteroitua aineistoa ole säilytetty pilvipalveluissa tai lähetetty sähköpostitse toisillemme. Näin varmistimme, ettei muilla ole ollut mahdollisuutta päästä aineistoon käsiksi. Tutkielman valmistuttua aineisto ja analyysivaiheisiin liittyvät tiedostot on poistettu koneiltamme.

Käytämme tutkimusraportissa haastatteluista nostettuja aineisto-otteita. Niiden avulla voimme paremmin avata tulkintamme taustaa ja päättelyämme sekä perustella tutkimuksen tuloksia. (Puusa 2020b, 154.) Anonymiteetin säilyttämiseksi tutkimusraportissa tärkeää on tiedon esittäminen siten, ettei kukaan haastateltavista tai heidän mahdollisesti kertomista asiakastapauksista ole tunnistettavissa. Tämän vuoksi käyttämistämme sitaateista on häivytetty kaikki sellaiset tunnistetiedot, joista sosiaalityöntekijä tai asiakastapaus voisi olla tunnistettavissa. On kuitenkin mahdollista ja todennäköistä, että samaan haastatteluun osallistuneet sosiaalityöntekijät tunnistavat toistensa kertomia asioita tutkimusraportista.

Haastateltavien anonyymiuden turvaamiseksi päädyimme siihen, että tulosten raportoinnissa emme yksilöi haastatteluja tai haastateltavia numeroiden tai muiden tunnisteiden avulla. Haastateltavat voisivat olla tunnistettavissa yksilöinneistä, koska kaikkiin haastatteluihin osallistui eri määrä sosiaalityöntekijöitä. Totesimme myös, ettei haastateltavien yksilöinti ole tutkimustulosten kannalta merkityksellisiä. Olemme tutkijoina pyrkineet siihen, että yhtä

tutkimustulosta tukevat aineisto-otteet on poimittu eri haastatteluista tai vähintään eri sosiaalityöntekijöiden puheista. Lisäksi olemme huolehtineet siitä, että kaikkien haastatteluihin osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden kommentteja on käytetty tasapuolisesti valitsemisemme aineisto-otteissa. Osassa käyttämässämme sitaateissa on pidempiä otteita haastattelun kulusta, jolloin S tarkoittaa sosiaalityöntekijää ja kirjaimen perään on merkitty numero kuvaamaan sitä, että vastaus on eri sosiaalityöntekijältä saman keskustelun jatkona. H sitaatin alussa tarkoittaa haastattelijaa.

4.4 Laadullisen haastattelututkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkielmamme ontologiset lähtökohdat ovat sosiaalisessa konstruktionismissa, jonka mukaan sosiaalinen todellisuus rakentuu kielen avulla vuorovaikutteisessa prosessissa (Karvinen 2000, 17). Näemme sosiaalityön itse luovan todellisuutta antaen merkityksiä asioille, ei vain heijastelevan olemassa olevia asiantiloja. Esimerkiksi sosiaaliset ongelmat, kuten lähisuhdeväkivalta, määrittyvät puheen ja erilaisten tekstien kautta (Juhila & Pösö 2000, 176). Käsitämme tiedon kontekstisidonnaisena, moniäänisenä ja alisteisena tutkijan näkökulmille ja arvoille (Kvale 1996, 42; Puusa & Juuti 2020, 36). Tutkielmaa tehdessämme meitä ohjaa yhteiskunnan toimintaan ja ihmisten väliseen kommunikaatioon liittyvä käytännöllinen tiedonintressi, sillä pyrimme välittämään tietoa ja rakentamaan yhteisymmärrystä tutkiamme aiheesta. Toisaalta meitä ohjaa myös kriittinen tiedonintressi pyrkiessämme tekemään näkyväksi valta-asetelmia ja niiden seurauksia. (Ronkainen ym. 2014, 97.) Laadullisessa tutkimuksessa tavoitteena on usein kokonaisvaltaisen, holistisen ymmärryksen tuottaminen tutkittavasta ilmiöstä. Tutkimuskohteesta esitetään tulkinta, joka johtaa aiheen uudelleentarkasteluun. Uudelleentarkastelu syventää ymmärrystä ja uuden ymmärryksen kautta johtaa uuteen tulkintaan. (Puusa & Juuti 2020, 80.)

Koska olemme haastatelleet sosiaalityöntekijöitä, tutkimuksen ja haastattelun eettiset lähtökohdat ovat erilaiset kuin silloin, jos olisimme haastatelleet asiakkaita liittyen heidän henkilökohtaiseen elämäänsä. Tästä huolimatta huomiomme, että lähisuhdeväkivallan tabuluonteisuuden vuoksi siihen liittyvä tutkimus sijoittuu aina sensitiiviselle ja arvolatautuneelle alueelle. Vaikeiksi tulkittuja aiheita kohdatessaan myös ammattilaiset joutuvat kohtaamaan omia henkilökohtaisia arvojaan, periaatteitaan, kokemuksiaan ja tunteitaan aiheeseen liittyen (Pohjola 2009, 81).

Aiheeseen liittyvän tabuluontoisuuden vuoksi näemme, että tutkimusaiheemme vaatii myös tutkijoilta kykyä tietynlaiseen sensitiiviseen otteeseen, jotta väkivaltaongelmaa ei ohitettaisi, etäännytetäisi tai selitettäisi pois (ks. Laitinen 2009, 14–15; Pohjola 2009, 81). Tabuna pidettyihin ilmiöihin voi liittyä ajatuksia siitä, että niitä ei voi kohdata, niistä ei voi puhuta, eikä niitä voi jakaa toisten kanssa (Pohjola 2009, 89). Lähisuhdeväkivaltailmiön lisäksi tabuluonteisuutta aiheeseen tuo se, että tutkimuksemme sijoittuu kontekstiin, jossa viranomaisen on lain mukaan velvollinen puuttumaan perheen sisäisiin asioihin. Perhe nähdään usein pyhänä, vahvasti suojattuna ja yksityisenä paikkana, mikä asettaa myös auttamisjärjestelmälle vaikeuksia kohdistaa interventioita suljetun instituution sisälle. (Pohjola 2009, 86.) Tutkijoina meillä tukee olla kykyä ottaa vastaan aiheen mahdollisesti herättelemiä tunteita ja antaa haastateltaville tilaa niiden kohtaamiseen. Tehtävämme tutkijoina ei välttämättä ole vain tutkia pakottavaa kontrollia, vaan lisäksi olla vaikean aiheen puheeksi ottajia rohkaisten muitakin puhumaan.

Olemme huomioineet tutkijan merkityksen tutkimuksessa tutkimusprosessin jokaisessa vaiheessa. Tutkijan lähtökohtainen tieto ja kokemus tutkittavasta aiheesta ja tutkimuksen tekemisestä yleensä, tutkimusprosessiin liittyvät valinnat sekä rooli haastattelun aikana vaikuttavat tutkimuksen lopputulokseen. Tutkimastamme aiheesta eri tutkijat voisivat saada aikaan erilaista materiaalia riippuen tutkijan sensitiivisyydestä ja aikaisemmasta tiedosta tutkittavaan aiheeseen liittyen. (Kvale 1996, 31.) Haastattelututkimusta tehdessä haastattelijan persoonasta tulee tiedon tuottamisen instrumentti, jolloin moraaliset ja eettiset kysymykset ovat oleellisia. Lopulta tutkijan rehellisyys ja reiluus, tieto ja kokemus ovat ratkaisevia tekijöitä tiedon tuottamisen kannalta. (Mt., 117.) Reflektiivisyys näyttäytyy tutkimuksessa tutkijan itsereflektiona suhteessa käyttämäänsä teoriaan, käsitteisiin ja metodologisiin lähtökohtiin (Törrönen 2000, 161).

Tutkielmamme vahvuus ja sen laadukkuutta parantava tekijä on siinä toteutuva tutkijatriangulaatio eli se, että tutkimukseen osallistuu useampi kuin yksi tutkija. (Eskola & Suoranta 1998, 70). Tutkijatriangulaatio antaa mahdollisuuden tutkimuskatseen kriittiseen tarkasteluun itsereflektion lisäksi keskinäisen reflektion avulla. Maritta Törrönen (2000, 161) tarkoittaa tutkimuskatseella sitä, että tutkija kohdistaa huomionsa siihen, mitä etsii, jolloin tämä vahvistuu. Tutkijatriangulaatio antaa mahdollisuuden tarkastella tutkittavaa aihetta eri näkökulmista. Näkökulmien moninaisuudesta huolimatta tarkoitus on päästä yhteiseen lopputulemaan tutkimuksen aikana tehtävistä valinnoista sekä tuloksista, mikä edellyttää ajatusten

yhteensovittamista. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 39–40.) Vaikka näkemysten, kirjoittamisen ja työtapojen yhteensovittaminen ei välttämättä aina ole helppoa, ajattelemme tutkijatriangulaation hyötyjen olevan haittoja suuremmat. Meidän kohdallamme tutkijatriangulaatio on ollut toimiva ratkaisu, koska välillämme vallitsee luottamus, joka mahdollistaa avoimen keskustelun ja rakentavan kritiikin. Pitkän yhteisen työhistorian vuoksi toimintatapojen yhteensovittamiseen tai yhdessä toimimisen harjoitteluun ei ole tarvinnut käyttää aikaa.

Luottamuksen ja avoimuuden elementit ovat tärkeitä tutkimuseettisiä tekijöitä jokaisessa tutkimuksen vaiheessa. Luottamuksen ja luottamuksellisuuden vaade koskee niin haastattelua, litterointia, analyysia kuin tutkimustulosten raportoimista (Hirsjärvi & Hurme 2008, 20). Esimerkiksi Aaltion ja Puusan (2020, 180) mukaan laadullisessa tutkimuksessa luotettavuus perustuu tutkimusmenetelmän ominaisuuksia enemmän siihen, miten tutkimus on kuvattu, perusteltu ja miten analyysi on tehty. Tutkimusprosessin aukikirjoittaminen parantaa paitsi tutkimuksen luotettavuutta, myös sen arvioitavuutta (Ruusuvuori ym. 2010, 15).

Koko tutkielman teon ajan olemme sitoutuneet noudattamaan hyvän tutkimuksen teon eettisiä periaatteita sekä hyvää tieteellistä käytäntöä. Olemme noudattaneet rehellisyyttä, huolellisuutta ja tarkkuutta kaikissa tutkimuksen osa-alueissa. Olemme toteuttaneet ja raportoineet tutkimuksen yksityiskohtaisesti ja tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten mukaisesti. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012.) Eettisyys on kuitenkin enemmän kuin tieteellisyys kriteerien täyttämistä. Tutkimuksen eettisyys todentuu jokaisessa tutkimuksen vaiheessa ja kaikissa tutkimuksen aikana tehdyissä valinnoissa. Luottamuksen tavoin eettisyys liittyy tutkimusaiheen valintaan, rajauksiin, tutkimuskysymyksiin sekä tutkimusaineiston keräämisen prosessiin liittyviin seikkoihin, kuten tutkijan suhde tutkittavaan asiaan, tutkittavien joukkoon sekä aineiston hankinnan eri vaiheisiin (Pohjola 2007, 11.) Koska tutkimuksen eettisyyteen ja luotettavuuteen liittyvät tekijät ovat kiinteästi sidottuja jokaiseen tutkimusprosessimme osa-alueeseen, olemme tehneet ne näkyviksi jokaisen tutkimusvaiheen kuvauksissa.

5 Pakottava kontrolli dynamiikkana

5.1 Sirpaleisuudesta kokonaisuudeksi

Haastattelumme sosiaalityöntekijät olivat työskennelleet sosiaalityöntekijöinä eri pituisia aikoja, ja heillä oli vaihteleva määrä kokemusta palvelutarpeenarviointien tekemisestä. Kolme haastateltavista ei ollut vielä valmistunut sosiaalityöntekijöiksi. Pisimmillään sosiaalityötä oli tehty yhteensä noin 16 vuotta ja lyhimmillään kuukausi. Muutamalla sosiaalityöntekijällä oli aiempaa väkivaltatyön kokemusta nimenomaan lähisuhdeväkivallan uhrien tai tekijöiden auttamisesta tai muuta erityistä perehtyneisyyttä lähisuhdeväkivallan ilmiöön. Suurin osa haastateltavista kertoi työhistoriansa aikana kohdanneensa ja kohtaavansa edelleen paljon lähisuhdeväkivaltaan liittyviä tilanteita.

Koska olemme tutkineet suurimmalle osalle sosiaalityöntekijöistä vielä tuntematonta käsitettä, haastattelumme osallistuneet sosiaalityöntekijät sanoittivat käsityksiään pakottavasta kontrollista suurelta osin varovasti tunnustellen ja reflektoivalla otteella. Sen lisäksi, että käsite oli vieras, sosiaalityössä kohdattavat ilmiöt ovat harvoin yksiselitteisiä, jolloin yleispätevän selityksen antaminen on aina haastavaa. Näemme, että ennestään vierasta käsitettä olisikin voinut olla vaikea lähestyä muuten kuin tunnustelevan ja pohtivan tavan kautta.

Haastatteluissa sosiaalityöntekijät pyrkivät tavoittamaan pakottavaa kontrollia yleisten kuvauksien ja tapausesimerkkien kautta, jotka pitivät sisällään väkivaltaisen suhteen dynamiikkaa sekä erilaisia tekoja. Ehkä juuri pakottavan kontrollin käsitteen vierauden vuoksi sosiaalityöntekijät puhuivat haastatteluissa aiheesta paljon lähisuhdeväkivallan kautta. Näin emme kuvauksia tulkitessamme ole aina voineet olla täysin varmoja siitä, milloin puhutaan väkivallasta, johon liittyy pakottavaa kontrollia ja milloin kyseessä on jokin muu väkivallan tyyppi, kuten tilanneväkivalta. Osassa tapausesimerkeistä pakottavan kontrollin läsnäolo oli tutkimuskirjallisuuteen peilaten selvää. Tulkintoja tehdessämme olemme luottaneet siihen, että sosiaalityöntekijät ovat vastauksissaan pyrkineet kuvaamaan juuri niitä tapauksia, joissa ajattelevat olevan pakottavaa kontrollia ja tutkijoina olemme pyrkineet tuomaan nämä kuvaukset teoreettiselle tasolle. On kuitenkin mahdollista, että osassa kuvauksissa kyseessä on ollut jokin muu lähisuhdeväkivallan tyyppi, jossa on yhtäläisyyttä pakottavan kontrollin

kanssa. Tiedostamme, että tutkimustuloksemme ovat tulkintoja sosiaalityöntekijöiden kokemuksista ja kuvauksista, joita tutkijoina tarkastelemme pakottavan kontrollin näkökulmasta.

Sosiaalityöntekijöiltä pyydettiin haastattelujen aluksi kuvaamaan lyhyesti pakottavaa kontrollia sen perusteella, mikä heidän käsityksensä käsitteen sisällöstä sillä hetkellä oli. Sosiaalityöntekijöille pakottavasta kontrollista mieleen tulevia sanoja olivat esimerkiksi nujertaminen, alistaminen, eristäminen, vallankäyttö ja hallinta. Tutkimuskirjallisuuteen peilaten sosiaalityöntekijöillä mieleen tulleet sanat ovat pakottavan kontrollin olemuksessa keskeisiä asioita. Sosiaalityöntekijät mainitsivat myös väkivallan vakavuuden sekä väkivallan uhkan, jonka todettiin olevan usein parisuhteen eron jälkeen jatkuvaa.

Mulle tulee ehkä mieleen se, että se väkivallan uhka on jotenki siinä ihan yhtä merkittävässä osassa kuin itse väkivalta, on sitte kyse fyysisestä, psyykkisestä tai taloudellisesta väkivalta tai jostain muusta.

Haastattelujen aikana osa sosiaalityöntekijöistä tarkasteli pakottavaa kontrollia myös laajempien kuvauksien kautta. Sosiaalityöntekijöiden kuvauksista ja heidän kertomistaan tapausesimerkeistä ilmenee pakottavaan kontrolliin olennaisesti liittyvä tekojen toistuvuus sekä monenlaisten tekojen kokonaisuus. Toistuvuus ilmenee paitsi tiettyjen tekojen toistuvuutena, kuten jatkuvana puheluiden soittamisena tai viestien lähettämisenä, myös siinä, että osassa esimerkkitapauksista parisuhdeväkivalta oli jatkunut todella pitkään. Monenlaisten tekojen kokonaisuus tulee esiin siten, että väkivallan eri muodot olivat kietoutuneet yhteen, mikä on pakottavalle kontrollille tyypillistä (Nevala 2017; Stark & Hester 2019). Kuten yksi haastattelemistamme sosiaalityöntekijöistä pohti, lähisuhdeväkivallasta puhuttaessa keskittyy usein yksittäisiin tekoihin, jotka eivät kuitenkaan kuvaa monimuotoisuutta, joka pakottavaan kontrolliin liitetään. Pakottavan kontrollin hän näki vakavaa lähisuhdeväkivaltaa yhteen kokoavana käsitteenä.

Siis silleen, että miettii noita väkivallan muotoja ylipäättänsä, että onko se haukkunu sinua, valvonu puhelinta, mitä nyt kaikkia on väkivallan muotoja, niin onhan ne tommosia yksittäisiä muotoja mihin voi laittaa silleen raksin, että on on on, mutta sitten tavallaan, että mikä sen kaiken kokoaa niinku ehkä yhteen, tai jotenki, niin se on ehkä sit sitä pakottavaa kontrollia.

Sosiaalityöntekijät pyrkivät kuvaamaan sitä dynamiikkaa, mikä saa uhrin jäämään parisuhteeseen ja miten tekijä onnistuu saamaan uhrin hallintaansa. Sosiaalityöntekijöiden käsitysten mukaan uhrin hallintaan saaminen tapahtuu pikkuhiljaa, mikä vaikeuttaa tilanteeseen hahtumista ja siitä lähtemistä. Sosiaalityöntekijöiden kertomasta on tunnistettavissa pakottavan kontrollin dynamiikka, jonka kautta pakottavan kontrollin käyttäjä saa uhrinsa toimijuuden nujerrettua ja rajattua hänen elintilaansa, kuten Stark (2007) on kuvannut. Kun ansan rakentaminen tapahtuu vähitellen, on uhrin itsensä vaikeaa nähdä tilanteensa vakavuutta ja tilanne normalisoituu uhrille. Kuten yksi sosiaalityöntekijä kuvasi, uhrilta suljetaan peilit, joista hän voisi saada uutta näkökulmaa tai rohkaisua tilanteensa muuttamiseksi.

Mut siis se, että tämä kyseinen nuori nainen jonka tapasin sano sitä juuri että, että kaikki tapahtuu niin pikkuhiljaa ja asiathan tapahtuu pikkuhiljaa, et jos yks kaks tästä mentäis sinne seuraavaan vuoteen niin kyllähän hän ois, lähtis heti, mutta kun asiat tapahtuu niinkun näin näin näin, vähän niinku suolaa pistettäis tai kuumaa vettä ruvettais keittäään niin ei ihme tietenkään ku tottuu semmoseen eikä itsekään tajua sitä että, on vaan semmonen olo että jotain, et miks tää ei oo ollu..

[--] yks pariskunta, jotka oli olleet 20 vuotta yhdessä ja se nainen sano, että hän ei ole saanut viedä lapsia mummolaan tai muuta ja sit kun kysyttiin, että miten se puoliso on sua estänyt, nii hän sanoi, ettei hän oikeastaan tiedä, ettei se varsinaisesti estä mut kun sä oot vaan tottunut siihen ja alistunut siihen tilanteeseen et siellä ei just oo semmosta varsinaista väkivaltaa vaan se vaan se dynamiikka menee sellaseksi et alistutaan sellaseen, mitä ei tahtois oikeesti.

Onks se sit niin siinä pakottavassa kontrollissa just se miksi se ikään kuin just toimii, jos sitä montaa eri kautta pyrkii sitä alistusta tekemään, että se uhri joutuu niinkun monin eri tavoin peilaamaan sitä et olen jotenkin huono tai arvoton et rajataan ne suhteet ystäviin, et hän ei saa sitä erilaista peiliä sieltä, et hei mitä sulle kuuluu ja miten sä pärjää ja miten siellä menee, tai hän ei saa käydä töissä tai et ikään kuin suljetaan ne peilit vähän joka suunnalta ja sitte sieltä tulee vaan se vahvistus siihen vääränlaiseen suuntaan.

Sosiaalityöntekijät pohtivat pakottavaan kontrolliin liittyvän sen, että väkivallan tekijää on vaikea miellyttää ja toimia niin, ettei konflikteja tulisi. Erityisyytenä pakottavalle kontrollille on niin kutsuttu muuttuva sääntökirja, joka aiheuttaa sen, ettei sääntelyn kohde koskaan kykene täysin ennakoimaan ja toteuttamaan kaikkia tekijän toiveita. Tätä Stark (2007, 207) kutsuu pakottavan kontrollin pakottavaksi luonteeksi. Tekijä improvisoi asettamiaan sääntöjä jatkuvasti, eikä uhrilla ole todellista mahdollisuutta onnistua pitämään sääntökirjan haltijaa tyytyväisenä. Myös Pitman (2017) tuo esiin uhriin kohdistuvat ristiriitaiset odotukset (double binds), joita on mahdoton noudattaa. Pakottavan kontrollin tekijän käyttäytymiseen

liittyy odotus siitä, että puoliso on häntä varten, keskittyy häneen ja mukautuu hänen toiveisiinsa, mutta ei ole tarvitseva, eikä tekijästä riippuvainen. (Mt..)

Niin se on varmaan kaikessa väkivallassa, että se uhri ei voi koskaan miellyttää tai olemaan täydellinen ikinä vaan aina tulee jotain mitä on tehnyt ja miks on taas musta silmä.

Ja semmonenki tuli mieleen, et tämmöstki on ollu, että on niinku näennäisesti lupa tehdä asioita, mut sit kuitenkaan ei oo, et voi niinku sanoo, et voitsä mennä kavereitten kans tai voitsä mennä tonne, mut sitten siitä suututaan tai osotetaan mieltä jos niin tekee, ikään kuin näennäisesti annetaan valita, kyl mulle sopii, et tee ihan mitä haluut, mut sit oikeesti sitä valinnan mahdollisuutta ei oo tai jos sä valitset ikään kuin väärin niin se sattuu taas sitten taas sitten sen jälkeen, et sekin on yhdenlaista semmosta, mitä jossain parisuhteessa tulee.

Pakottavaa kontrollia sisältävän väkivallan kokonaisuuteen liittyy merkittävänä osana myös väkivallattomia tekoja, joita Nikupeteri (2016) nimittää eron jälkeisen vainon yhteydessä ei-väkivaltaisiksi teoiksi. Tällaisilla väkivallattomilla teoilla tarkoitetaan tekoja tai toimintaa, jotka eivät ulkopuoliselle näyttäydy väkivaltana tai muuten epämiellyttävänä asioina, vaan joissain tapauksissa jopa päinvastoin. Väkivaltaisista teoista tekee uhrin kokemus niistä esimerkiksi ahdistavina tai pelottavina ja omia rajoja rikkovina (Nikupeteri 2016 46; Pitman 2017). Väkivallattomien tekojen tunnistaminen osana pakottavan kontrollin dynamiikkaa ei haastatteluidemme perusteella ollut sosiaalityöntekijöille helppoa, eikä itsestään selvää. Väkivallattomat teot tulivat keskusteluun tutkijoiden nostamina. Tiedustellessamme sosiaalityöntekijöiden käsityksiä väkivallattomista teoista, haastateltavat käyttivät aikaa pohtiakseen, mitä kaikkea väkivallattomat teot voisivat tarkoittaa.

S1: Ja mä mietin, voiks se olla, et toki seki voi olla vallankäyttöä mutta tämmönen että sää vetäydyt tai lähdet pois, jätät toisen yksin tai jotenki torjut toisen tai –

S2: Passiivis-aggressiivisuutta.

S1: Niin, et onks se, vaik se on ehkä vallankäyttöä, mutta voiks sitä ehkä aatella sitte että se ei oo suoranaista väkivaltaa vaan että se on myös sitä semmosta.

H: [--] niin just että väkivallattomat teot että, ootteko kohdattu sellasia, että se teille ulkopuolisena, joku teko näyttäytyy mukavanakin tai että aattelette, että no eihän tässä oo mitään, mut sit se teidän asiakas jotenki kertoo, että no ku se teki tälleen, että on kokenu sen inhottavana, tuleeko mieleen mitään semmosia? Konkreettisia tapauksia?

S: No ehkä pikkusen, ei ihan ydin oo ehkä tämmönen, siis se on semmonen eronnut paris-kunta, missä isä yrittää toistuvasti soittaa, äiti haluais hoitaa asiat tekstiviestillä, toistuvasti kutsuu, että voitaisko nähdä ja äiti toistuvasti haluaa rajata ja ja äidillä on semmonen tunne, että isä haluaa siksi soittaa, että se kuulee, että onko siellä kotona ketään muuta, onks siellä jotain miestä paikalla, et tämmönen tietynlainen, mikä on näennäisesti ystävällinen pyyntö, et voidaaks soitella, nähdäks kahvilla, voitaisko tehdä jotain, miten teillä siellä menee, mut

et sit äiti kokee, et siellä taustalla on sit nimenomaan tällöinen yritys päästä vähän sisään siihen äidin elämään ja pitää jollain tavalla äitiä otteessa.

Vaikka väkivallattomien tekojen sanoittaminen ei ollut haastateltaville helppoa, osa sosiaalityöntekijöistä kertoi näkevänsä ahdistusta ja pelkoa aiheuttavat teot väkivaltana, mikä kertoo siitä, että väkivallattomat teot on tunnistettu osaksi pakottavan kontrollin kokonaisuutta. Yksi sosiaalityöntekijöistä kertoi väkivallattomien tekojen sijaan kuvaavansa tällaisia tekoja rajoja rikkoviksi teoiksi. Rajoja rikkovien tekojen termiä käyttää myös Pitman (2017) kirjoittaessaan erilaisista teoista ja käyttäytymismalleista, joilla loukataan kumppanin yksityisyyttä, koskemattomuutta ja oikeuksia. Väkivallattomien tekojen lisäksi rajoja voidaan rikkoa myös muilla tavoilla (Mt).

Niin mä aattelin et sitä on ite just käyttänyt aiemmin kontrollointia ja niinku rajoja rikkovia tekoja just vaikka just tällasat yllätysvierailut tai ei nyt oo tullu semmosia vastaan mut jos ois vaikka niitä kukkapuskan vientejä ja tällasia nii ikään ku vähän vainon tyylistä käyttäytymistä nii. Miten rikotaan toisen rajoja ja mennään.

Siis on, sehän on lähettänyt vaikka kuvia tänne, tota perheen kotiosoitteeseen, ja ite tulkittin sen silleen, että se halus varmaan vaan jotenki näyttää sen, että minä tiään teidän kotiosoitteen.

Nii ja sithän siinä on monesti se, et jos nyt aatellaan että se mies on se väkivallan tekijä ja se nainen on se uhri nii sen naisen perhekin voi nähdä täysin, että se mieshän on aivan ihana. Ajattele mitä kaikkea se tekee sulle, se ostaa sulle kaiken, se vie sut joka paikkaan, se hoitaa kaikki sun asiat, se on aivan ja se koko perhekin tukee niinku et pysykää yhdessä. Niin siitä voi olla hirveen vaikee sitten niinku avata et se tekee näitä kauheita asioita mitkä muut näkee kauniina.

Aineisto-otteissa sosiaalityöntekijät ovat tulkinneet väkivallattomia tekoja yhteydenotoiksi, jotka naamioituivat välittämiseksi sekä haluksi olla yhteydessä perheeseen. Tekijän käytöksen taustalla olevana motiivina nähtiin halu pelotella tai kontrolloida kohdettaan. Sosiaalityöntekijöiden havainnot ovat saman suuntaisia Nikupeterin (2016, 145; ks. myös Nikupeteri ym. 2017a, 106–10) kanssa, jonka mukaan eron jälkeinen vaino voi ilmetä käyttäytymisenä, joka ei sisällä varsinaisesti väkivaltaisia tekoja. Koska väkivallattomat teot ovat vaikeasti tunnistettavissa, on vaarana, ettei uhri saa tarvitsemaansa apua (mt., 145).

Kaiken kaikkiaan sosiaalityöntekijät näkivät pakottavan kontrollin käsitteen tarpeellisena, jotta voidaan kuvata usein näkymättömissä olevaa kokonaisuutta, jossa yksittäisten tekojen avulla pyritään saamaan uhri täyteen hallintaan. Yhdelle sosiaalityöntekijälle pakottava

kontrolli käsitteenä oli jo ennestään tuttu. Hän koki käsitteen hyödyllisenä kuvaamaan sellaisen väkivallan dynamiikkaa, jossa on riski väkivallan jatkumiseen ja vakaviin väkivallan tekoihin. Osassa haastatteluista oli havaittavissa konstruktivistista tiedonmuodostusta sosiaalityöntekijöiden rakentaessa uutta yhteistä ymmärrystä pakottavasta kontrollista ja sen ilmenemisestä asiakastilanteissa.

[--] Nimenomaan just tätä käsitettä kannattas tuoda esille et nyt tuntuu siltä et se on vaan jäävuoren huippu se että ku toinen vanhemmista lyö toista ja sit tulee poliisit paikalle. Se on niin kun se mikä näkyy on niinku ihmisille sitä, siitä lähisuhdeväkivallasta. Et miten se on niin jotenkin niin monitahoinen ja tämmönen pinnan alla olevaa.

Ehkä joskus tuntuu, että tuo väkivallan muotojen listaaminen ja jaottelu ensinnäkin fyysinen, henkinen taloudellinen, tiedätte nämä kaikki ja vielä niitten jaottelu tai silleen mitä ne on, niin ne jättää joskus, tai voisin kuvitella, että jättää joskus aika semmosen sirpaleisen kuvan ilmiöstä ylipäätään. Että ne on vaan niinku asioita ja listoja ja semmosia check, check check.

Mut tietenki että on ollu niin kauan, lähisuhdeväkivalta asioitten kanssa niin pitkään tekemisissä, että sen [väkivallan monimuotoisuuden] nyt ainaki ymmärtää, ja sitte pakottava kontrolli onki sitten semmonen mahtava käsite, joka kuvaa vielä paremmin niitä asioita.

Lähisuhdeväkivallan tarkastelu pakottavan kontrollin näkökulmasta mahdollistaa tilanteen arvioinnin yksittäisten väkivallan tekojen sijaan erilaisten hallintaan pyrkivien tekojen kokonaisuutena. Kontrolloivat käyttäytymismallit ennakoivat fyysistä väkivaltaa ja jopa kuultavia väkivallan muotoja. (Myhill & Hohl 2016.) Monenlaisten tekojen ja taktiikoiden tarkastelu kokonaisuutena on tärkeää, sillä pakottavan kontrollin käyttäjän pyrkimyksenä on näiden avulla saavuttaa täysi hallinta, valta ja kontrolli suhteessa toiseen. Pakottavan kontrollin käyttäjän tarkoituksena on tukahduttaa uhrin elinpiiri, sosiaaliset suhteet ja mahdollisuus avun saamiseen siten, että uhri joutuu vankeuden kaltaiseen tilaan. (Hamberger ym. 2017; Nevala 2017; Johnson 2008, Nikupeteri & Laitinen 2017, 28–30; Stark 2007, 229.)

5.2 Pakottavan kontrollin kategoriat

Sosiaalityöntekijöiden keskusteluun tuomista asiakastapauksista on tunnistettavissa useita erilaisia vallankäytön tapoja, jotka liittyvät laajempaan kokonaisuuteen ja ovat yhdistettävissä Starkin (2007, 241) pakottavan kontrollin kategorioihin. Näitä kategorioita ovat fyysinen väkivalta, pelottelu, eristäminen ja kontrolli. Nämä neljä osaa muodostavat pakottavan kontrollin teknologian, jonka avulla kumppania hallitaan (Stark 2007, 232). Starkin (mt.)

kategoriat löytyvät myös Pence & Paymarin (1986) vallan ja kontrollin ympyrästä (Kuvio 1). Ympyrä eroaa kategorioista siten, että siihen on pyritty kuvaamaan vallan ja kontrollin toteuttamistapojen lisäksi taustalla olevia asenteita ja käyttäytymismalleja. Kategoriat sen sijaan pitävät sisällään vain konkreettisia pakottavan kontrollin toteuttamisen keinoja. Kategoriat eivät ilmenneet tutkimusaineistossa toisistaan irrallaan, vaan saman asiakastapauksen kuvauksesta voi olla havaittavissa useita kategorioita.

Pakottavan kontrollin kategorioista erityisesti uhrin pelottelu ja eristäminen tulivat korostuneesti esiin sosiaalityöntekijöiden puheista. Eristäminen pitää sisällään usein myös kontrollia ja valvontaa, joista valvonta on helpompi tunnistaa yksittäisinä tekoina, sillä siihen liittyvät toteuttamiskeinot ovat usein hyvin konkreettisia. Starkin (2007, 249) mukaan valvonta kuuluu pelottelun kategoriaan, samoin kuin uhkailu ja nöyryyttäminen. Kontrolli sen sijaan on vaikeammin erotettavissa muista pakottavan kontrollin kategorioista, sillä se ilmenee usein osana muita kategorioita.

Väkivallan (violence) kategorialla tarkoitetaan pakottavan kontrollin yhteydessä fyysisen väkivallan tekoja, pahoinpitelyjä. Pakottavassa kontrollissa kumppanin pahoinpitelyihin liittyy usein äärimmäistä raakuutta, kuten lyömistä, tukehduttamista ja aseiden tai muiden esineiden käyttöä väkivallan tekovälineinä. Raa’asta väkivallasta voi aiheutua uhrille vakavia ja pysyviä vammoja, jopa kuolema. (Stark 2007, 241–242.) Pakottavaan kontrolliin liittyvälle väkivallalle tyypillistä on tekojen toistuvuus ja väkivallan tiheneminen ajan myötä (Mt., 243–245). Fyysinen pahoinpitely johtaa pelon ilmapiiriin, jolloin uhri ei uskalla vastustaa tekijää (Crossman 2015, 40).

Haastatteluissa lapsen vanhempaan kohdistuva fyysinen väkivalta jäi kaikkein vähimmälle huomiolle. Sosiaalityöntekijöiden keskusteluista on kuitenkin tulkittavissa, että usein tapauksissa, joissa muut pakottavan kontrollin kategoriat ovat läsnä, taustalla on ollut myös pitkään jatkunutta, toisinaan vakavaakin fyysistä väkivaltaa. Sosiaalityöntekijöiden puheista kävi ilmi, että kategorioista juuri fyysisen väkivallan tekoihin on helpoin puuttua, koska silloin jokin raja on ylitetty. Kuitenkaan pakottavassa kontrollissa pelkästään fyysisen väkivallan huomioiminen uhrin turvallisuuden kannalta ei ole riittävää, sillä muiden pakottavan kontrollin keinojen samanaikainen käyttö esimerkiksi tekijän määräävän aseman vahvistamiseksi, paon estämiseksi tai konfliktien tukahduttamiseksi vähentää fyysisen väkivallan merkitystä uhrille (mt., 241–242).

Pelottelu (Intimidation) on yleinen termi, joka kattaa joukon väkivaltaa tukevia taktiikoita. Taktiikat ulottuvat uhkailusta, vainoamisesta ja henkilökohtaisen omaisuuden tuhoamisesta lukemattomiin manipulointimuotoihin ja muuhun psyykkiseen kaltoinkohteluun. (Stark 2007, 220.) Pelottelun tarkoituksena aiheuttaa uhrissaan pelkoa, riippuvuutta, kuuliaisuutta, ja häpeää sekä saada uhri pitämään väkivalta salaisuutena. Uhrin pelko perustuu siihen, miten kumppani on aiemmin toiminut tai siihen, mitä uhri kuvittelee puolison tekevän hänelle. (Stark 2012, 9; kts myös Tyson & Bruton 2018.)

Uhkailu (*threats*) pelottelun muotona voi olla esimerkiksi uhkaamista tappamisella tai tekijän omalla itsemurhalla tai tärkeiden asioiden tuhoamisella (Stark 2007, 250). Pitmanin (2017) mukaan uhkailu on pelottelun tavoin tekijän tapa rikkoa uhrin rajoja. Uhkailu rikkoo henkilön oikeutta fyysiseen ja psyykkiseen turvallisuuteen sekä rauhaan. Uhrin mieleen istutetulla fyysisen vahingon ajatuksella voi olla tuhoisampia vaikutuksia kuin todellisella väkivallalla. (Stark 2007, 250–251.) Uhkailu osana pakottavaa kontrollia näkyi selvästi tutkimusaineistossamme. Sosiaalityöntekijät kertoivat kohdanneensa monenlaista asiakkaaseen kohdistuvaa uhkailua. Esimerkkeinä kerrottiin muun muassa kuvien leivittäminen, lapsien viemisellä, tekijän omalla itsemurhalla tai perhesurmalla uhkailu.

Et ku aattelee et mitä kaikkea jollain valokuvilla voidaan uhata ja kaikkea tämmöstäkin. Et mulla on susta valokuvia.

Ja sit on tämmönen yks väkivallan muoto, mikä on tullut vastaan niin tämmönen itsemurhalla uhkailu. Se on kyllä jotenkin äärimmäisen tota musertavaa sille uhrille.

Pelottelun kategoriaan kuuluvan *valvonnan (surveillance)* tarkoituksena on riistää henkilöltä yksityisyys tarkkailemalla ja keräämällä tietoa uhrista yleensä uhrin tietämättä. Pakottavaan kontrolliin liittyvälle valvonalle ominaista on sen jatkuvuus ja monenlaiset seurantataktiikat (Stark 2007, 255–257), jotka tulivat myös aineistostamme vahvasti esiin. Valvontatavoista puhuessaan sosiaalityöntekijät kertoivat muun muassa seurantalaitteen asentamisesta uhrin puhelimeen, uhrin toiminnan tarkkailemisesta eri sosiaalisen median kanavissa sekä uhrin työpaikalle ilmestymisestä ilman syytä. Valvontaan liittyy olennaisesti myös yhteydenottojen valtava määrä ja häiritsevyys.

Ja ne sadat whatsappviestit tai sellasia mitä paljon asiakkaat sanoo että niitä tulee ihan hirveitä määriä.

S1: Kaikki lapset ja google linkin kautta, että missä ne kulkee puhelimensa kanssa. Mut sitten sitähan voi pistää puolisotkin.

S2: Jotkuthan ihan sitten asentaa, ei mielellään, mutta asentaa sen koska haluaa pitää sem toisen rauhallisena. Ei kai sulla pitäis olla mitään salattavaa, että tottakai sä nyt laitat sen.

[--] se isä kyttää facebookissa tai whatsappissa et onko hän, ku se näkyy siellä, että oot paikalla niinku semmonen merkki. Niin hänen oli pakko estää se lapsen isän hänen kaikista näistä viestimistä, että se voi vain soittaa puheluita tai lähettää tekstiviestejä, koska se pystyy ihan niinkö et no miks sä oot kymmenen aikaan illalla whatsappissa, et kenen kans sää viestittelet. [--].

Suhteen jälkeen valvonta voi ilmentyä vainona (Stark 2007, 256–257), kuten edeltävässä aineisto-otteessa. Nikupeteri (2016, 46) määrittelee väitöskirjassaan vainoamisen olevan uhrin pakottavaa, intensiivistä ja tavoitteellista käyttäytymistä, joka koostuu toistuvista, väkivaltaisista ja väkivallattomista teoista, jotka aiheuttavat uhrissa pelkoa, turvattomuutta, ahdistusta sekä fyysistä ja sosiaalista harmia. Vaino on dramaattisin seuraamisen muoto ja kaikista yleisin pakottavan kontrollin käyttäytymisen osa fyysisen väkivallan jälkeen (Stark 2007, 256). Eron jälkeinen vaino näkyi aineistossamme vahvasti ollen pakottavan kontrollin toteuttamisen tavoista kaikista yleisin ja siihen liittyi myös muita pakottavan kontrollin kategorioita, kuten väkivaltaa ja kontrollointia.

Valvonnan tavoitteena on näyttää uhrille, että tekijä on kaikkivaltias ja kaikkialla läsnä oleva (Stark 2007, 255). Valvonnan seurauksena uhri menettää yksityisyytensä (Crossman 2015, 40). Tarkkailu voi tapahtua joko niin, että tekijä antaa uhrin ymmärtää, että häntä katsellaan tai kuunnellaan, tai sitten epäsuorasti hankkimalla uhrista käyttäytymistietoa, jota tekijä voi käyttää myöhemmin uhrin vastaan. Valvonnalla on yhteys uhrin pelotteluun, sillä pelko seurauksista saa uhrin toimimaan siten, kuin tekijä valvonnallaan haluaa. Jatkuvalle ja näkyvälle valvonnalle alttiina oleminen voi vaikuttaa uhuriin siten, että hän eristäytyy ulkopuolisesta avusta tai eristää itse itsensä ja rajoittaa huomattavasti omia menojaan (Stark 2007, 255, 257). Esimerkiksi eron jälkeistä vainoa kokeva voi joutua muuttamaan arjen rutiineja tai jopa paikkakuntaansa turvallisuutensa vuoksi ja elämäänsä niin sanotusti maan alla (Nikupeteri & Laitinen 2013). Tällaisia uhrin tai perheen eristäytymiseen johtaneita asiakastapauksia on tulkittavissa useampia myös haastattelemiemme sosiaalityöntekijöiden puheista.

[--] kun tää perhe on muuttanut pois. Ja muuttanut itseasiassa sen takia, että hän kokee tätä väkivallan uhkaa sitten isän puolelta.

Sosiaalityöntekijöiden kuvauksista on tulkittavissa pelottelun osana myös uhrin nöyryyttäminen. *Nöyryyttämisedellä (degradation)* tarkoitetaan uhrin itsekunnioituksen ja oman arvontunteen nujertamista. Nöyryyttäminen voi olla esimerkiksi uhrin haukkumista, solvaamista ja nolaamista muiden kuullen tai hänen kohtelemistaan eläimen tavoin. Nöyryyttäminen on usein myös yksi eristämisen taktiikoista, koska nöyryyttämällä uhria voidaan saada hänet eristäytymään muista tai muut vetäytymään yhteydenpidosta. (Stark 2007, 259.) Nöyryyttämisen kategoriaan liittyviä esimerkkejä haastatteluista tuli esiin muutamia.

S1: Mulle tuli mieleen [--] pariskunta missä mies piti niin kuin äidin ulkopuolisia suhteita ja sillä tavalla kerto niistä nuorista tytöistä, joita hänellä oli, sille vaimolle, niin sillä tavalla hallitsi ja pelotti ja alisti tätä naista. Se oli just ihan hirveetä. [--] Siis se mies oli välillä fyysisestikin väkivaltainen mutta oli tämmöstä henkistä. [--] Mut siis se mies käytti tällä tavalla, että piti ulkopuolisia suhteita sillä tavalla, että se nainen pysyy paremmin kurissa.

S2: Tässähän yritetään saada tämmöinen huonommuuden tunne. Yritetään saada se sillä tavalla pösymään, että jos mä nyt kuitenkin kelpaisin tässä vaikka sais toi muitakin.

Nöyryyttämisen lisäksi edellä oleva sitaatti kuvaa pakottavan kontrollin dynamiikan ytimessä vaikuttavaa tekijän kaksinaismoralistista asennetta (double standards), jolla tarkoitetaan sitä, että suhteen osapuolia koskee erilaiset säännöt. Se mikä on toiselle sallittua, on toiselta kiellettyä. Kaksinaismoralistinen asenne ilmenee puolison yhtäläisten oikeuksien kieltämisenä, vastavuoroisuuden puutteena ja vastuun kiistämisenä. Tekijä ei kestä oman toimintansa kyseenalaistamista, mutta on valmis kyseenalaistamaan muita. (Pitman 2017.) Tapausesimerkistä ei ole suoraan tulkittavissa olisiko mies hyväksynyt naisen rinnakkaisuudet, mutta oletamme ettei olisi. Starkin (2007, 258) mukaan pakottavan kontrollin käyttäjät perustavat moraalisen paremmuutensa naisen nöyryyttämiseen ja itsekunnioituksen kieltämiseen naisilta (ks. myös Pitman 2017). Pitmanin (2017) mukaan pakottavan kontrollin taustalla vaikuttaa ajatus siitä, että nainen on miestä varten ja hänen jatkeensa, mutta huonompi kuin mies. Tämä lähtökohta mahdollistaa erilaiset säännöt ja puolisoon kohdistuvat ristiriitaiset odotukset sekä rajoja rikkovat teot. Pakottavan kontrollin taustalla vaikuttavat haitalliset asenteet konkretisoituvat parisuhteen sisällä muun muassa kommunikatiivisissa, talouteen liittyvissä järjestelyissä, sosiaalisissa suhteissa sekä seksuaalisessa kanssakäymisessä. (Mt.)

Eristäminen (isolation) voi olla uhrin eristämistä esimerkiksi perheestä, ystävästä, töistä, harrastuksista tai avun saannista. Eristäminen ei välttämättä ole vain uhrin vierailujen tai yhteydenpidon suoraa kieltämistä, vaan se voi ilmetä esimerkiksi myös niin, että tekijä tulee

odottamattomasti paikalle tai vaatii päästä mukaan sovittuihin tapaamisiin. Yhteisissä tapauksissa tekijä voi estää uhrin puhumisen ja vastata esitettyihin kysymyksiin hänen puolestaan. (Stark 2007, 268.)

Pakottavan kontrollin kategorioista eristäminen tuotti eniten esimerkkejä haastateltaviemme puheissa. Erityisesti äärimmäistä eristämistä sisältävät esimerkit koskivat maahanmuuttaja-taustaisia asiakkaita. Tämä voi olla selitettävissä sillä, että sosiaalityöntekijät ovat nähneet patriarkaalisista kulttuureista tulevien maahanmuuttajanaisten olevan alttiita eristämisenä ilmenevälle pakottavalle kontrollille. Tällöin kulttuurisia tapoja voidaan käyttää tekosyynä naisen hallintaan ja eristämiseen (Stark 2007, 265–266).

[--] Sitten yks nainen sano, että ei, ei saa kavereita, [--], ei ei ketään, tavallaan se että vaatetukseen puututaan, menemiseen puututaan, puheisiin puututaan ja tämmöstä, et jotkut naiset on sanonu että puoliso ois, et jos mennään jonnekki, niin haukkuu julkisesti silloin kun on ystäviä paikalla ja tää. Siis ne on niinku tosi monipuolisia ja kummallisia ne tuota ne, kun siis onhan se väkivaltaa.

*S1: Myös eristetään omista läheisistä, ei saa olla yhteydessä ystäviin tai isovanhempiin.
S2: Se ei välttämättä oo sitä, että kielletään tai uhkaillaan että tapahtuu jotain pahaa jos olet yhteydessä vaan sitten se on tämmöstä mielenosoittamista jos toinen on vaikka johonkin sukulaiseen yhteydestä ja toinen ei tästä pidä.*

Siinä oli kans suomalainen mies ja ulkomaalainen nainen ja hyvin tämmönen alisteinen suhde, oli just tää, et ei ollu puhelinta, ei ollu rahaa, ei ollu mitään ja tosi rajottunutta se liikkuminen kodin ulkopuolella.

Tekijät eristävät kumppaneitaan esimerkiksi tehdäkseen uhrin riippuvaisiksi itsestään, osoittaakseen yksinoikeutensa uhriin sekä estääkseen tekojensa paljastumisen. Eristäminen johtaa siihen, että uhrilta katoavat tilat, joista hän voi hakea turvaa. Yksi eristämisen tuhoisimmista psykologisista vaikutuksista on väkivallan kokemiseen liittyvä kyvyttömyys ”tietää mitä tietää”. Tätä eristämisen äärimmäistä muotoa kutsutaan termillä ”perspectivecide”, joka tarkoittaa sitä, että kumppani valvoo niin paljon, että uhri menettää todellisuuden tajun sekä yhteyden itseensä. (Stark 2007, 262–270.) Myös Nikupeteri (2016, 19–20) kuvaa vainon uhrien kokevan, että heiltä katoaa kosketus todellisuuteen ja yhtäkkiä epänormaalista tuleekin normaalia. Eräs haastateltavistamme kuvaa tätä tilaa osuvasti.

Jos mää aattelen, et toi seinä on valkoinen ja sit mulle sanotaan, et se on musta niin hetken päästä mää alan miettiin, et onks se tosiaan musta, et se vääristyy se oma ajatus mikä sit nimenomaan, vaik apua ois saatavillakin ja joku sulta kysyiskin, niin se et sit se sun oma

mieli on jo niin ailahtelevainen, et sä et enää tiiä mikä on totta ja onko se seinä musta vai valkonen että siksikin siihen voi olla tosi vaikea puuttua, että vaikka sä kysyisit ja tarjoisit apua niin sen uhrin on varmasti hyvin vaikee tarttua siihen apuun.

Eristäminen mahdollistaa sen, että väkivaltaiset teot puolisoa kohtaan pysyvät piilossa, eikä uhri saa tukea. Pakottavan kontrollin tekijä voi vakuuttaa uhrille, että kodin ulkopuoliset suhteet ovat haitallisia hänelle, puolisolle tai koko perheelle. Yhteydenpito perheen ulkopuolelle saattaa johtaa esimerkiksi mykkäkouluun. (Crossman 2015, 39.) Eristäminen voi olla myös hyvin konkreettista, esimerkiksi muuttaminen syrjäseudulle tai kaupunkiolosuhteissa sosiaalisten kontaktien kieltäminen (Johnson 2008, 16).

Uhrin tuen saamisen estäminen voi ilmetä, myös uhrin eristämisenä viranomaiskontakteista tai muista auttamistahoista. Tämä voi tulla näkyväksi esimerkiksi tapaamisten perumisena, kyydin kieltämisenä sovittuihin tapaamisiin tai olemalla aina mukana puolison asioidessa kodin ulkopuolella. (Stark 2007, 271.) Haastattelemamme sosiaalityöntekijät kertoivat siitä, että joskus asioidessaan perheen kanssa huomaavat, ettei äidillä ole puhelinta tai se on toistuvasti rikki ja pääsääntöisesti isä pyrkii hoitamaan asioinnin heidän kanssaan.

Näist puhelimen käytöstä mulle tulee mieleen, että kuinka usein on naisen puhelin rikki tai rikottu. Se on niin kuin tosi usein. Just tää että kaikki menee miehen kautta. Jos nainen on jostakin syystä antanut meille puhelinnumerosa niin sit yhtäkkii se puhelin on rikki tai rikottu tai jossain.

Kontrolloinnin (control) kategorian taktiikoilla pyritään uhrin hallintaan pääasiassa kolmella tavalla. Tekijä pyrkii riistämään kumppanin mahdollisuudet ja voimavarat henkilökohtaisiin saavutuksiin ja mielihyvään, riistämään häneltä itsenäisyyden tai pakenemisen mahdollisuudet sekä säätelemään uhrin käyttäytymistä vastaamaan sukupuolistereotypioita. Konkreettiset kontrolloinnin keinot liittyvät muun muassa uhrin päivittäisten tarpeiden säätelemiseen sekä kaikkien pientenkin jokapäiväisten valintojen määräämiseen. Tätä Stark (2007) kutsuu termillä ”micromanagement of everyday life”. ”Micromanagement” murtaa uhria perusteellisemmin kuin perustarpeiden riistäminen, koska se jättää uhrin toimijuudelle vain vähän tilaa. (Stark 2007, 271–274.) Tutkimusaineistossa esimerkit kontrolloinnista liittyivät siihen, mitä asioita saa tehdä, mitä omistaa, mitä kumppani saa pukea päälle tai syödä ja siihen kuka päättää perheen asioista, kuten rahan käytöstä.

Kontrollointi ainakin. Asiakkaat yleensä tietää, että lyöminen on väkivaltaa tai jos vaikka lukitaan jonnekin niin senkin he ymmärtää et se on tietyn tyylistä väkivallasta, mut semmonen kontrollointi, että sun pitää rukoilla mun kanssa tai et sulla ei oo omaa pankkikorttia.

Tulee mieleen semmonen tilanne, et vaikka että tota isällä vaan on puhelin ja hän hallitsee niinku jotenkin silleen kaikkea yhteydenpitoa ja päättää kaikki asiat siellä perheessä.

[--] että esim. yks asiakas sano, että ei saa syödä, et ei saa syödä kun sillon kun sanotaan että saa syödä ja kontrolloidaan sitä et laihtuu, että on niinku laiha, puoliso kontrolloi sitä että ei niinku liho.

Aineistosta on havaittavissa, että useamman kategorian toteuttamisessa on käytetty erilaisia digitaalisia välineitä tai keinoja. Tämä on osittain liitettävissä yhteiskunnan digitalisoitumiseen. Teknologian kehittymisen myötä erilaiset digitaaliset laitteet, sosiaalinen media ja sovellukset ovat antaneet uusia välineitä ja tapoja kumppanin jatkuvaan seuraamiseen ja valvontaan. (ks. Hakkarainen 2019; Harris & Woodlock 2019.) Aineistossamme pakottavan kontrollin toteuttamisessa on hyödynnetty muun muassa älypuhelin, sosiaalista mediaa, paikannusmahdollisuutta sekä verkkopankkia. Digitaaliset välineet mahdollistavat paitsi uhrin valvonnan, myös uhrin eristämisen, nöyryyttämisen ja uhkailun tavoilla, joka eivät ole olleet ennen mahdollisia.

Mä ajattelen, että se valta ja vallankäytön muodot on muuttunut ihan hirveesti ihan muutama vuodessakin. Just netti ja puhelimet ja älypuhelimet ja verkkopankki sekin just liittyy siihen talouteen et niinku verkkopankin kautta voi tapahtua vaikka mitä ja sitten tietysti on nää whatasppi jutut nuorilla ja lapsilla, että onhan sekin vallankäyttöä, sielläkin kiristetään ja uhkaillaan kaikella.

Erilaiset vallan käytön muodot ja tavat esiintyvät rinnakkain ja toisiinsa limittyneinä. Siksi sosiaalityöntekijöiden tuottamien tapausesimerkkien ja pohdintojen kytkeminen vain yhteen kategoriaan oli haastavaa. Esimerkiksi alla olevassa aineisto-otteessa kyseessä voisi olla useampikin pakottavan kontrollin kategorioista. Sitaatista on tulkittavissa miehen naiseen mahdollisesti kohdistama kontrollointi, eristäminen sekä pelottelun kategoriaan kuuluvat valvonta ja nöyryyttäminen.

Itellä tulee mieleen tämä tämmönen tilanne eli miten toinen puhuu enemmän tapaamisilla ja toinen ei saa suunvuoroa ja vähän semmosta vähättelevää puhetta, ja en tiä esimerkiksi neuvolakäynneillä isä on mukana, mut sit toisaalta semmonen, oliko siinä terveydenhoitajallakin huoli vähän, että isä vähän kontrolloi, että olisko siinä isällä päihdeongelma ja äiti olis halunnut siitä puhua, mutta ei ikinä oo semmosta tilanetta, että äiti sais siellä puhua ja sit ku siitä tuli ilmoitus ja soitettiin äidille niin sitten enemmän se yhteydenpito menikin sen isän kautta, isä soitti sieltä takaisin ja toimistokäynneillä isä puhu enemmän ja välillä äiti

koitti rauhotella, ettei se hermostu ja en tiiä tämän tyyppistä. Ja ehkä vähän jotain puhelimen seuranta ja tämän tämmöstä siinä, tämmöstä kontrollia siinä oli.

Kontrollointi ilmenee sitaatista miehen pyrkimyksenä määritellä neuvolakäynnillä, mistä tapaamisella puhutaan ja kuka saa puheenvuoron. Eristäminen näkyy siinä, että yhteydenpito perheeseen onnistuu vain miehen kautta, jolloin on mahdollista, että naiselta on pyritty viemään mahdollisuus perheen ulkopuoliseen apuun. Myös miehen puolisoaan vähättelevä puhe voi liittyä eristämiseen, vaikka se liittyy selkeimmin nöyryyttämisen kategoriaan. Puhelimen seuranta taas on tapa toteuttaa valvontaa.

Starkin (2007) kirjoittaessa pakottavaan kontrolliin liittyvistä kategorioista, Pitman (2017) kirjoittaa uhrin rajoja rikkovasta käyttäytymisestä, joilla pyritään uhrin toimijuuden kaventumiseen ja tekijän hallinnan lisäämiseen. Esiin tuomamme pakottavan kontrollin kategoriat pitävät sisällään tapoja rikkoa uhrin rajoja monin eri tavoin. Pitmanin (mt.) mukaan tekijä rikkoo uhrin rajoja fyysisen ja psyykkisen voimankäytön lisäksi esimerkiksi kieltäytymällä keskusteluista, väistelemällä perhe-elämän velvollisuuksia, panttaamalla uhrille oleellista tietoa ja käyttämällä viehätysvoimaa. Fyysisellä ja psyykkisellä voimankäytöllä hän tarkoittaa sanallista ja fyysistä pelottelua, epäsuoraa ja suoraa uhkailua, riistämistä ja rajoittamista. Näitä tapoja on löydettävissä niin Starkin (2007) kategorioista kuin myös tutkimusaineistostamme.

5.3 Pakottavan kontrollin ilmeneminen palvelutarpeen arvioinnin aikana

Yksi tutkimuksemme tuloksista on, että pakottava kontrolli voi tulla näkyviin tekijän uhriin kohdistamasta toiminnasta sekä uhrin toiminnasta ja kokemuksista. Aiemmassa luvussa kuvattu pakottavan kontrollin dynamiikka konkretisoituu aineistomme perusteella sekä tekijän että uhrin toiminnassa ja erityisesti uhrin kokemuksissa. Pakottavan kontrollin käyttäjän toiminta voi kohdistua uhrin lisäksi myös palvelutarpeen arviointiprosessiin, sosiaalityöntekijöihin sekä muihin perheen kanssa työskenteleviin tahoihin. Puhumme tästä pakottavan kontrollin ulottumisena auttamisjärjestelmään.

Haastatteluissa sosiaalityöntekijät kuvasivat pakottavan kontrollin käyttäjän tyypillisiä piirteitä sekä sitä, miten vanhemman käyttäytyminen voi herättää huolen pakottavasta kontrol-

lista. Sosiaalityöntekijät kuvasivat tekijää esimerkiksi taitavaksi puhumaan ja hänen käyttäytymistään jyrääväksi niin, ettei muille jää suunvuoroa. Puhumisella hallittiin paitsi perheenjäsenten, myös sosiaalityöntekijöiden mahdollisuutta puhua tapaamisilla. Riitta Pohjoisvirta (2011, 136–137) tuokin yhtenä väkivallan tekijää liittyvänä ominaisuutena esiin dominoivuuden, joka näyttäytyy muun muassa manipuloivana käytöksenä.

Semmonen käytös tapaamisissa, missä on viranomaisia ja hän ei anna toisen henkilön puhua ollenkaan, hän vaan puhuu ja puhuu ja puhuu. Sossut ei pääse sanomaan mitään väliin.

Yhdessä haastattelussa tekijöitä kuvaavina sanoina mainittiin muun muassa impulsiivinen, mahdoton, arvaamaton, uhkaava ja pelottava. Toisaalta tuotiin esiin tekijän saattavan vaikuttavan hyvin miellyttävältä. Lähes kaikkia haastatteluja yhdisti kuvaukset tekijän liiallisesta mustasukkaisuudesta. Muutamat sosiaalityöntekijät kuvasivat tekijöitä haastatteluiden aikana myös omien tunnekokemuksiensa kautta.

Ja sit mulle tulee mieleen semmonen äärimmäinen mustasukkasuus, mikä on et jos vaikka tai jos asiakas kertoo, et ei voi lähteä kauppa ilman, että puoliso kyseenalaistaa siinä kohtaa, että ootko menossa vaikka tapaamaan jotain toista miestä tai tämmöstä et ihan niin kuin ihan tämmösissä arkipäivän tilanteissa tapahtuvaa.

Sitä on tietysti vaikee sanoa, että liittyykö se aina väkivaltaan, sitten ne tietyt tavat käyttäytyä. Mäki ehkä aattelin että mulla nyt on semmonen tapaus, mikä on vielä vähän avoinna, että onko siinä jotain, mutta siis niinkun, semmonen epäily ehkä on ilmassa. Niin siin on just nimenomaan herättäny huomion että isä käyttäytyy jotenki ehkä vähän jopa silleen yllyttävällisesti, tai jotenki tuo semmosta kuvaa, että asiat on niinku paremmin kuin ne onkaan, tai jotain siinä on niinkun, tulee vähän semmonen tunne, että hän antaa sellasia vastauksia, joita me ikäänku haluttas kuulla, jos me aateltas, että kaikki on hyvin.

Niin se on siis todella pelottava, tai siis oikeasti niinku todellinen turvallisuusuhka, ja semmonen, et jos mieltii tämän pakottavan kontrollin kautta, niin jotenki, tässä on niin monia elementtejä, että oikiasti itellä pelottaa, mihin tuo voi mennä.

Amy Holtzworth-Munroen (2000) mukaan pakottavan kontrollin käyttäjiä on kahdenlaisia, joita toista ilmentää rajatilapersoonallisuus ja toista antisosiaalisuus. Johnson (2008, 35–37) käyttää näistä tekijöistä termiä riippuvainen (dependent intimate terrorist) ja antisosiaalinen (antisocial intimate terrorist) lähisuhdeterroristi. Kontrollinkäyttäjätyyppejä yhdistää se, että molemmat toimivat impulsiivisesti ja käyttävät monipuolisesti eri taktiikoita kontrollin saavuttamiseen. Asenteellisella tasolla heitä yhdistää väkivallan hyväksyminen, perinteiset sukupuolirooliodotukset sekä yleinen vihamielinen suhtautuminen naisiin. Toiminnan taustalla

olevat motiivit kuitenkin erottavat tyypit toistaan. Riippuvainen kontrollin käyttäjä on emotionaalisesti äärimmäisen mustasukkainen, riippuvainen ja jopa pakkomielteinen kumppanistaan, mikä johtaa tarpeeseen kontrolloida. Pääsääntöisesti riippuvainen käyttäjätyyppi ei ole väkivaltainen kodin ulkopuolella. Antisosiaalinen tyyppi sen sijaan ei välttämättä ole erityisen riippuvainen tai mustasukkainen, vaan hänen on piittaamaton muita ihmisiä kohtaan ja hänelle on tärkeää, että asiat menevät juuri kuten hän tahtoo. Hän on kylmä, laskelmoiva ja todennäköisesti väkivaltainen myös muita kuin perheenjäseniä kohtaan. (Johnson 2008, 35–37.)

Näihin kahteen pakottavan kontrollin käyttäjätyyppiin peilaten voidaan ajatella, että sosiaalityöntekijöiden kuvauksissa liialliseen mustasukkaisuuteen taipuvaisuus sekä muille miellyttävänä näyttäytyminen ovat merkkejä riippuvaisen pakottavan kontrollin käyttäjästä. Tätä tukee myös se, että mustasukkaisuuden, riippuvuuden ja epäluuloisuuden on nähty olevan eron jälkeen vainoajilla yleisempää kuin muunlaista parisuhdeväkivaltaa käyttäneillä (Kumpuniemi 2012). Mustasukkaisuus toimii kontekstina niin eristämislle, pelottelulle, kontrollille kuin fyysiselle väkivallalle. Impulsiivisuus, uhkaavuus ja pelottavuus, joka näyttäytyy myös sosiaalityöntekijöille, kertoo puolestaan enemmän antisosiaalisesta käyttäjätyypistä.

Sosiaalityöntekijöiden kerronnasta on havaittavissa, ettei väkivallan tekijä välttämättä näe omassa toiminnassaan mitään väärää. Tämä tuli tapausesimerkeissä esiin omien tekojen vähättelynä, toisen syyllistämisenä sekä tekijän suorana ilmaisuna, ettei koe tekojensa olevan väärin. Tämä on myös tutkimusten mukaan katsottu olevan tyypillistä pakottavan kontrollin käyttäjälle (Johnson 2008, 16; Heward-Belle 2017). Eron jälkeisen vainon tekijöitä tutkittaessa on havaittu, että vainoajat näkevät oman toimintansa oikeutettuna, eivätkä kykene itse-reflektioon tai vastuunottamiseen omista teoista (Kumpuniemi ym. 2017, 214). Pakottavaa kontrollia käyttävät eivät tunne empatiaa eivätkä ymmärrä, miten käyttäytyminen kahlitsee ja aiheuttaa vahinkoa kohteelleen (Pitman 2017). Pakottavan kontrollin käyttäjän pyytävät suhteellisen harvoin anteeksi väkivallan tekojaan, mutta pahoitellessaan heidän motiivinsa voivat liittyä aidon katumuksen sijaan manipulointiin, jonka avulla he pyrkivät saavuttamaan uhrin anteeksiannon tai esimerkiksi seksiä (Stark 2007, 246).

Mietin mä sitä, että väkivallan tekijä ei välttämättä tunnista tai tunnusta että ne teot on väkivaltaa, koska mulla on kyllä tullu semmonen, toki siinäkin oli, eihän sitä lopullista totuutta voi koskaan tietää ja jos vanhemmat kertoo erilaista tarinaa, mut kyl mä ehkä sit uskoin kuitenkin sitä toista vanhempaa, joka kerto väkivaltasista teoista. Mutta toinen kiisti kaiken.

Et ne kyllä sitten erosi sit että ongelma ratkesi varmaan sitä kautta, ainaki osittain. Mutta tota nainen kertoo, tai äiti kertoo et on ollu silleen selkeetä väkivaltaa, hän on käyny näyttämässä mustelmia poliisille, isä sanoo vaan, no hän on ottanu vähän kiinni, jotta hän on voinu silleen kiinnittää toisen huomiota, ja mä luulen oikeesti että niin hän myös ajatteli ja sen selitti itselleen, et hän ei oo käyttäytynyt väkivaltasesti. [--] Mä vielä kysyin siltä isältä, että toimisitko toisin, jos saisit elää vielä uudestaan tämän tilanteen, hän sano että ei toimis.

Tekijä pyrkii aiheuttamaan uhrille syyllisyyden tunteita erilaisilla käyttäytymismalleilla, kuten itsesääliin vajoamisella, omaan ahdistukseen keskittymisellä ja uhriutumisella (Pitman 2017). Tämä tulee esiin sitaatista, jossa sosiaalityöntekijä puhuu tilanteesta, jossa puoliso oli mennyt lasten kanssa turvakotiin. Kyseisessä tapauksessa kumppanin syyllisyyttä aiheuttava kommunikointityyli voi hämmentää uhrin ja vaikuttaa uhrin valintoihin sekä päätöksentekokykyyn (mt.).

Syyllyttäminen et sä teit sitten tommosen tempun et sä tuhosit meidän perheen, nyt meidän perhe on hajonnut.

Yhdessä haastattelussa sosiaalityöntekijät kertoivat kokemuksiaan siitä, että väkivallan tekijä voi olla vaikea saada mukaan työskentelyyn. Tämä tuotiin esiin tapausesimerkissä, jossa tekijä ei enää asunut samassa taloudessa lapsen ja lapsen toisen vanhemman kanssa. Työskentelyyn sitoutumattomuus näkyi esimerkiksi siten, ettei tekijä vastannut sosiaalityöntekijän yhteydenottoihin. Toisessa haastattelussa kerrottiin tapauksesta, jossa tekijä oli kertonut tekevänsä kaikkensa, etteivät viranomaiset puuttuisi perheen elämään ja halusi näin estää avun hakemisen mahdollisuuden myös lapsen toiselta vanhemmalta. Sosiaalityöntekijät kertoivat olevansa huolissaan siitä, että mikäli väkivaltainen vanhempi ei sitoudu työskentelyyn, vanhempien nimellinen erilleen muutto ei välttämättä lopeta kontrollointia ja väkivaltaa, mutta vie sosiaalityöntekijöiltä mahdollisuuden puuttua perheen tilanteeseen.

Haastatteluista on poimittavissa käyttäytymisen lisäksi yksittäisiä tekijöitä, joiden katsottiin yhdistävän pakottavan kontrollin käyttäjiä. Yhdessä haastattelussa mainittiin tekijöiden päihteiden käyttö. Päihteiden käytön ei katsottu olevan yhteydessä pakottavaan kontrolliin liittyviin tekoihin vaan tekijöillä nähtiin ylipäänsä olevan runsasta päihteiden käyttöä. Myös tekijän mielenterveysongelmat, psyykkiset sairaudet sekä muu rikoshistoria nousivat esiin keskusteluissa.

Eron jälkeisen vainon käyttäjiä kuvaavia tekijöitä tutkittaessa taustalla on todettu olevan usein vainoajan psyykkisiä haasteita, kuten persoonallisuushäiriöitä, joissa narsistiset ja antisosiaaliset piirteet korostuvat. Vainoajia käsitelleissä tutkimuksissa vainoajilla on nähty usein myös päihdeongelmia. (Kumpuniemi ym. 2017, 212–215; Kumpuniemi 2012; Häkkinen 2008; Cupach & Spitzberg 2004, 110–112.) Tosin William Cupachin ja Brian Spitzbergin (2004, 110–111) mukaan vainoajien tausta, johon liittyy päihteiden käyttöä tai rikoshistoriaa ei merkittävästi poikkea tilanneväkivaltaa käyttävien taustoista (ks. myös Kumpuniemi 2012). Myös muussa väkivaltatutkimuksessa tekijän masennus tai muut mielenterveysongelmat sekä päihteiden käyttö on todettu olevan riskitekijänä väkivallan käytölle (ks. esim. Pohjoisvirta 2011, 138; Hulkko 2011). Tutkimuskirjallisuuteen peilaten sosiaalityöntekijöiden havainnot pakottavan kontrollin käytön taustalla vaikuttavista psyykkisistä haasteista, päihdeongelmista ja rikostaustasta ovat oikeita.

Yhdessä haastattelussa tuli esiin pakottavan kontrollin heijastuvan myös sosiaalityöntekijöihin ja muihin auttajatahoihin. Myös Nikupeteri & Laitinen (2013) ovat kirjoittaneet pakottavan kontrollin käyttäjän ulottuvan valtapyrkimyksensä laajalle, myös viranomaisiin. Tämän vuoksi asiasta kysyttiin alkuperäisestä teemarungosta poiketen muissakin haastattelussa. Pakottavan kontrollin kohdistumista auttamisjärjestelmään ei suoraan tunnistettu ja siihen liittyvä kysymys koettiin jopa yllättävänä. Haastateltavat pohtivat kysymystä pitkään, mutta lopulta kaikki sosiaalityöntekijät sanoittivat tilanteita, joissa näkivät auttamisjärjestelmään tai sosiaalityöntekijöihin itseensä kohdistuneen toiminnan olleen osa asiakaslapsen vanhempaan kohdistunutta pakottavaa kontrollia.

H: Eli jos vähän vetäisin yhteen, niin ymmärränkö niin, että se ei näy se pakottava kontrolli pelkästään vaikka siellä vanhempien välissä vaan se sitten ulottuu myös niihin muihin ympärillä oleviin ihmisiin?

S: Ehdottomasti.

Pakottavaan kontrolliin liittyvä kohteen rajojen jatkuva rikkominen on haastattelujen perusteella kohdistunut myös haastattelemiimme sosiaalityöntekijöihin ja auttamisjärjestelmään. Osa haastateltavista kertoi esimerkkejä tilanteista, joissa kokivat toisen vanhemman pyrkineen vaikuttamaan viranomaisena toimimiseen. Vaikuttamiseen oli pyritty muun muassa toistuvilla yhteydenotoilla, joissa tekijät olivat pyrkineet manipuloimaan tilanteita sanelemalla ehtoja, rajaamalla sosiaalityöntekijöiden työntekoa sekä uhkailemalla esimerkiksi oikeustoimilla ja valituksilla. Sosiaalityöntekijöihin kohdistuvien vaatimusten oli nähty olevan

ristiriitaisia ja muuttuvan yllättäen, mikä on tyypillistä myös pakottavan kontrollin uhriin kohdistuvien sääntöjen ja vaatimusten kohdalla (Stark 2007, 245, 206; Johnson 2008, 30). Muutamit sosiaalityöntekijät kertoivat tapauksista, joissa tekijät olivat olleet toistuvasti yhteydessä sosiaalityöntekijöiden lisäksi lukuisiin eri viranomaisiin kuormittaen näin auttamisjärjestelmää. Sosiaalityöntekijöiden kertoman perusteella tekijän käytöksen voidaankin kuvailla olevan usein painostavaa ja yliampuvaa uhrin lisäksi myös auttamistahoja kohtaan.

S1: Kyllä siinä yritetään vaikuttaa näkemyksiin ja saada tekemään asioita.

S2: [--] Jotkut on niin hyviä siinä miten he sitä asiaa tuo esille, et huomaa ite vasta jälkeen päin, mun rajoja on rikottu, et mihin se asiakas pääsi ja sitte vasta jonkun työparin tai jonkun muun kanssa vois huomaa et täähän meni ihan niinku älyttömyyksiin tää touhu. Mun ois pitänyt pystyy sanoo ihan jyrkkä ei jossain vaiheessa ajat sitten. Et et siinä häilyy ne omatkin rajat sitten menee jotenkin sumentuu.

No mä ajattelen sitä ennemminkin sitä kautta, että se on , että halutaan jotenkin kuormittaa tätä systeemiä, järjestelmää sillä pakottavalla kontrollilakin tai juurikin semmosilla päätömillä ilmoituksilla tai sillä, että viedään asioita oikeuteen ja näin, että se on semmosta tavallaan järjestelmän kuormitusta ja ehkä sillä tavalla, että se kuormittaa sitten sitä toistakin osapuoltakin siinä että kuin viranomaiset on siinä mukana ja jatkuvasti meiltäkin tulee, että nyt tänne ja nyt tullaan kotikäynnille, että aatellaan että se kuormittaa sitten sitä toista osapuolta siinä.

Isä saattaa soittaa vaikka kymmenen kertaa päivän aikana ja jos sille yrittää soittaa takasin niin se ei vastaa ja hän onki sitte ilmoittanu, että hän onki estänyt sossujen puhelinnumerot.

Sosiaalityöntekijät kertoivat tilanteista, joissa olivat kokeneet lapsen vanhemman pyrkineen ylittämään heidän ammatilliset ja henkilökohtaiset rajansa. Tämä oli tapahtunut muun muassa vähättelemisenä sekä ammatillisen pätevyyden kyseenalaistamisena vetoamalla sosiaalityöntekijän ikään tai perhetilanteeseen. Sosiaalityöntekijät kokivat, että näillä keinoilla oli pyritty vaikuttamaan arviointiprosessin lopputulokseen tai lannistamaan sosiaalityöntekijää. Yksi sosiaalityöntekijöistä kertoi esimerkin, jossa häntä yritettiin nujertaa esineellistämällä. Erityisesti naiseuteen kohdistuva arvostelu ja henkilökohtaisuuksiin meneminen, voidaan tulkita olevan yhteydessä aiemmin esiteltyihin pakottavan kontrollin tyyppeihin, joihin on liitettävissä vihamielinen suhtautuminen naisia kohtaan. Vastaavaa asenteellista yhteyttä ei ole havaittu tilanneväkivallan kontekstissa. (Johnson 2008, 36). Pitmanin (2017) mukaan rajojen rikkominen voi olla myös seksuaalisuuteen kohdistuvaa.

[--] niissä tilanteissa yritetään selvittää jotain niin sitten yks kaks sä ootki ihan niinku pelkät tissit tai jotku, en mä tiedä onko tää nyt, mutta mä muistan yhen kerran kun kollega sano että no hän kyllä, tuo mies yritti tavallaan nujertaa sut, hän tuijotti koko ajan mun

tissejäni, et se oli niinku ihan semmosta niinku tietosta, me oltiin jossain, joku neuvottelu, mutta tota, mutta niinku että älä sää ämmä yritä mitään, että sä oot niinku tissit.

Sosiaalityöntekijät totesivat tekijän pyrkivän toiminnallaan kääntämään asiat omaksi edukseen ja hallitsemaan asiakkuuteen liittyvää prosessia. Asioiden omaksi eduksi kääntämiseen pyrkiminen tapahtui haastateltavien esimerkeissä muun muassa toista vanhempaa mustamaalaamalla. Yleisesti sosiaalityöntekijät totesivat, että vaikka tekijän toiminta voidaan kokea hyvin epämiellyttävänä, pakottavan kontrollin käyttäjän ei katsota onnistuvan vaikuttamaan prosessin lopputulokseen. Viranomaisena sosiaalityöntekijät kokivat olevansa suhteellisen turvatussa asemassa, eikä pakottavan kontrollin käyttäjä onnistu toiminnallaan vaikuttamaan työntekijään samalla tavalla kuin uhriinsa.

H: Noita mietin toistuvia yhteydenottoja teihin päin. Minkälaiset tyypit minkälaisissa tilanteissa tekee sitä?

S1: Ainakin jollain tapaa, jotka haluaa manipuloida tilannetta. Mut tietysti sitten hätäntyneet myös et niillä on hirvee hätä, että miksei oo jotain, et taas tuli tämmöstä taas tapahtuu tällasta ja...

S2: Mut useimmin se tekijä kuin se uhri.

S1: Joo, joo! Et ne jotenkin haluaa kääntää sen tilanteen omaksi edukseen.

Niin kyllähän ne varmaan meidän päähän yrityksen tasolle jää kun yrittää meidän taholle sitä ulottaa. Ei oo sitä samanlaista valta-asetelmaa, että siihen olis mahdollisuutta.

Eron jälkeisissä tilanteissa pakottavan kontrollin käyttäjä voi hyödyntää auttamis- ja oikeusjärjestelmää uhrin vahingoittamisessa. Prosesseja venyttämällä ja tekemällä viranomaisista kanteluita, pakottavan kontrollin käyttäjä voi onnistua pitkittämään eron jälkeisen vainon kestoja. Motiivina tekijällä voi olla myös uhrinsa nöyryyttäminen ja lisäharmin aiheuttaminen uhrille. Pakottavan kontrollin käyttäjän ulottaessa toimintansa laajalle alueelle, voi se aiheuttaa uhrissa negatiivisia sosiaalisia seurauksia, jolloin esimerkiksi auttamisjärjestelmään luottaminen voi vaikeutua. Pahimmillaan tekijän teot aiheuttavan sen, että uhri voi kokea tarvetta muuttaa toiselle paikkakunnalle, kuten seuraavassa sitaatissa. (Nikupeteri 2016, 53.) Muuttaminen saatetaan kokea väistämättömäksi, jotta oman elämän hallinnan tunne voidaan palauttaa (Näre 2008, 204).

[--] kärjistettynä hän on saanut tän perheen tilanteen sellaseen todella kipeään missä isä on sitten kokenut että hän on pakotettu lähtemään, että hän on niin kuin sairastunut, ihan mielen terveys menny siinä parisuhteessa [--].

Pakottavan kontrollin käyttäjän toiminta vaikuttaa uhrin mieleen niin psyykkisesti kuin emotionaalisesti haavoittaen (Nikupeteri 2016, 55). Pakottava kontrolli voidaan nähdä pitkäaikaisena prosessina, jolla on kauaskantoisia vaikutuksia uhrin fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen sekä taloudelliseen asemaan (Johnson 2008, 39). Useissa tutkimuksissa parisuhdeväkivaltaa kokeneet ovat kertoneet henkisen väkivallan olevan fyysistä väkivaltaa pahempaa. Myös pakottavan kontrollin uhrin ovat kertoneet kokevansa pakottavan kontrollin aiheuttamat henkiset seuraukset kaikkein vaikeimpina (Stark 2007, 13; Johnson 2008, 42).

Pakottavan kontrollin dynamiikkaa voidaan sosiaalityöntekijöiden puheiden perusteella yrittää tavoitella tekijän toiminnan lisäksi myös uhrin toiminnasta ja kokemuksista käsin. Sosiaalityöntekijöiden kuvauksissa uhrin toiminta on kietoutunut tekijän toimintaan ja tekijän reagoiteihin (ks. myös Nikupeteri 2016, 55). Pakottavan kontrollin saadessa uhrinsa ansaan, omien rajojen asettaminen on vaikeaa ja peilien puuttuessa todellisuus hämärtyy, eikä uhri itse välttämättä näe tilannettaan realistisesti. Koska tekijän käytös on ennakoimatonta ja muuttuu nopeasti, uhrin mahdollisuudet omien rajojen ylläpitämiseen kaventuvat (Pitman 2017). Pakottava kontrolli aiheuttaa uhrissaan esimerkiksi itsetunnon heikkenemistä, ahdistusta, masennusta ja post-traumaattisen stressioireyhtymän oireita (Johnson 2008, 39). Psyykkinen traumatisoituminen voi vaikuttaa uhrin kykyyn tunnistaa riskejä, pitää omista rajoistaan kiinni, suojella itseään sekä ottaa apua vastaan ja luottaa ihmisiin (Piispa ym. 2017, 156).

Kun te kysytte, että mistä sen huomaa, niin ehkä siitä sen uhri, kokija, niinku sen reagoineista ja käytöksestä.

Näkyyhän se niinku tämänki perheen osalta, niinku äidin toiminnassa täysin. Silleen että sen äidin pää ja kaikki on muovautunu ajattelemaan sen miehen kannalta asioita.

[--] Ja onks se myös sitä semmosta tavallaan, mitä siihen pakottavaan kontrolliin liittyy, että siinä on semmonen taito saada jollain tavalla se toinen myös uskomaan, olemaan sitä mieltä että jotenki, et vaik aattelee että tää ei oo ehkä ihan ok, mutta jotenki ehkä juuri usein nähdään et ne keneen se kohdistuu, ottaa sitä syyllisyyttä, et no mut mä usutin tai mut mä sitä, mut hän on tosi stressaantunu tai tosi paineinen tai sitä tai tätä, et niit selittäviä tekijöitä, et se itse se uhri alkaa selittää tai puolustelemaan sitä, että nimenomaan se dynamiikka et miten se mieli tai miten se tekijä saa sit sen kohteen mielen jollain tavalla hallintaan ja vääristymään ne asiat, [--] et se vääristyy se oma ajatus mikä sit nimenomaan, vaik apua ois saatavillakin ja joku sulta kysyiskin, niin se et sit se sun oma mieli on jo niin ailahtelevainen, et sä et enää tiä mikä on totta [--] että siksikin siihen voi olla tosi vaikea puuttua, että vaikka sä kysyisit ja tarjoisit apua niin sen uhrin on varmasti hyvin vaikea tarttua siihen apuun.

Aineistossa uhrin kokema syyllisyys väkivallasta tuli esiin useammassa haastattelussa. Pakottavan kontrollin uhri voi syyllistää itseään tekijän käytöksestä tai selittää tekijän käytöstä muilla ulkoisilla tekijöillä (Pitman 2017). Haastatteluissa kerrottiin myös uhrin kokemasta pelosta, epävarmuudesta, hämmennyksestä ja häpeästä. Starkin (2007, 204–205) mukaan pakottavan kontrollin alla elävät kokevat erityisen suurta häpeää. Häpeän liittyy siihen, että he ovat tottuneet itselleen epäedulliseen tilanteeseen samalla, kun ajattelevat ulkopuolisten oletettavan uhrin itse valinneen osansa (mt.). Lisäksi aineistossa on tulkittavissa, että häpeää oli aiheutettu uhreille niin kutsutun performatiivisen väkivallan kautta. Tällöin tekijä oli pyrkinyt häpäisemään ja loukkaamaan uhriaan esimerkiksi kuvia jakamalla, juoruilla, väärillä syytöksillä tai kertomalla muita perättömillä asioita uhrista ulkopuolisille. (Näre 2008, 200–204.) Tällaisissa tilanteissa uhrin reagoivat aineiston mukaan muun muassa pyrkimällä vastaamaan juoruihin ja syytöksiin.

Väkivallan riskiä arvioidessa uhrin pelkoon on syytä suhtautua vakavasti (Oranen 2012, 219), vaikka sen arvioiminen henkilökohtaisena kokemuksena onkin haastavaa (ks. Nikupeteri 2016, 57). Väkivallan pelko voi estää tai hankaloittaa parisuhteesta lähtemistä ja vaikuttaa kykyyn toimia itsenäisesti (esim. Nikupeteri ym. 2017b; Bruton & Tyson 2018). Toisaalta pelko oman henkensä tai lasten puolesta voi loppuen lopuksi olla se, mikä saa uhrin lähtemään suhteesta (Bruton & Tyson 2018). Sosiaalityöntekijän reagoiminen uhrin pelkoon tulikin haastatteluissa esiin esimerkiksi tapauksessa, jossa työntekijä oli saattanut äidin kotiin tämän kerrottua palaverin jälkeen pelkonsa miehen kohdistavan häneen väkivaltaa kotimatalla.

Kaikesta väkivallasta ja uhria nujertavista teoista huolimatta tekijä voi saada uhrin kokemaan, ettei tekijä pärjää ilman häntä. Eron jälkeisen vainon kohdalla on nähty tekijän saatavan esimerkiksi tekeytyä sairaaksi. Tällöin toiminnan tavoitteena on saada herätettyä kohhteessaan myötätuntoa ja saada entinen kumppani huolehtimaan ja ottamaan vastuuta tekijän hyvinvoinnista. (Nikupeteri 2016, 56.) Tekijän onnistumista toiminnassaan saada uhrinsa manipuloitua ja ansaan näkyy seuraavassa sitaatissa, jossa sosiaalityöntekijä kuvaa uhrin toimintaa.

Tai jotenkin ainakin osa et semmosia jotka on ehkä jo vuosikausia ollu ja tottunut tukemaan ja halunut uskoa sitä hyvää niin tavallaan haluavat, eivät ehkä pääse irti siitä tukijan roolista että he aina kuuntelee sitä ku toinen tavallaan toisella on hankalaa ja jumittuvat siihen

sitten ja toinen osaa käyttää sitä että minä en hakeudu mihinkään vaikka mielenterveyspalveluihin tai päihdenpalveluihin kun minä puran tämän sinuun.

Näkymättömien tekojen ja käytösmallien vuoksi pakottavan kontrollin vaikutukset ulospäin näkyvät usein nimenomaan uhrin käyttäytymisessä, jolloin uhri voidaan leimata ongelmalliseksi (Stark 2007, 210). Ongelmallisuus kohdistuu usein siihen, miten uhrin vanhemmuus, erityisesti äitiys nähdään (Heward-Belle 2017). Yksi sosiaalityöntekijä kertoi asiakasperheestä, jossa asiakkuuden alussa tilannetta oli tulkittu pitkälti äidin jaksamattomuuden ja väsymyksen kautta, mutta taustalta paljastui eron jälkeistä vainoa. Aineistosta ilmeni, että äidit tarvitsivat toisinaan sosiaalityöntekijöiltä vahvistusta itseään ja lapsia koskevissa päätöksenteoissa, vaikka sinänsä lapsen parhaan tiesivätkin. Tämä johtui haastateltavien mukaan siitä, että jatkuvan uhkan ja epävarmuuden vuoksi äidit olivat tottuneet ajattelemaan asioita aina ensin pakottavan kontrollin käyttäjän mahdollisten reaktioiden, eikä oman tai lasten hyvinvoinnin kautta.

H: No miten se sitten sen äidin puheissa näyttäytyy?

S: No sillä tavalla, että hän ei uskalla tehdä mitään päätöksiä itse. Hän tietää, mikä on lapsen parhaaksi ja en tiää, kuinka monta kertaa oon sanonut vaikka tälle äidille siitä, että sinun pitää ajatella sinua ja sitä lasta ja mikä teidän elämän ja hyvinvoinnin kannalta on tärkeintä, etkä mieli sen miehen kautta kaikkia asioita. Ja sit tää äitihän pyrkii ennakoimaan sitä, että mitä tältä mieheltä on odotettavissa ja mistä se tulee valittamaan ja niin.

Äiti kaipas vahvistusta siihen että, miten, minkälaisen viestin hän sanatarkasti laittaa isälle ja silleen, että no nyt voit painaa entterriä, että lähetä nyt se viesti.

Heward-Belle (2017) mukaan heikentynyt vanhemmuus voi siis olla seurausta pakottavan kontrollin kokemuksesta. Palvelutarpeen arvion kontekstissa onkin hyvä huomata, että äitiyttä vahvistamalla voidaan auttaa sekä uhria että lapsia. Äitiyttä tulisikin arvioida siinä kontekstissa, jossa se toteutuu, sillä väkivaltaisella lähisuhteella on selkeä vaikutus äitiyden kokemiseen sekä vanhempana toimimiseen (Mt.; ks. myös Nikupeteri & Laitinen 2015).

5.4 Lapset pakottavan kontrollin välineenä ja kohteena

Palvelutarpeen arviota tehdessään sosiaalityöntekijät arvioivat perheen tilannetta lähtökohteisesti lapsen näkökulmasta, mikä näkyi haastatteluisissa sosiaalityöntekijöiden tapana lähes-

tyä pakottavan kontrollin käsitettä. Lapsen vanhempaan kohdistuvasta pakottavasta kontrollista puhuttiin ensisijaisesti lasten kokemusten ja lapsen suojaamisen näkökulmasta. Haastateltavat toivat useissa tapausesimerkeissä esiin, että pakottava kontrollia käytetään lapsen kautta ja se voi kohdistua suoraan myös lapseen. Tällöin lasta ja lapsen asioita käytetään pakottavan kontrollin välineenä uhria vastaan. Myös Johnson (2008, 16) on todennut pakottavan kontrollin käyttäjän ottavan lapset mukaan osaksi puolisoon tai entiseen puolisoon kohdistuvaa kontrollia. Tekijä voi pyrkiä esimerkiksi kääntämään lapset puolelleen ja osoittamaan heille, ettei toinen vanhempi ole kyvykäs päättämään asioista (mt, 16; Heward-Belle 2017).

Ja valitettavan useinhan lapset on sit semmonen ikään kuin, ei voi suoraan sanoa että väline, mutta tavallaan myös semmonen niinku, missä sitte tietty väline vaurioituu, kun ollaan siinä kahden ihmisen välissä tota niinkun ja lapsia manipuloidaan ja ku he kuulee haukkumista ja tämmöstä että onhan se semmosta väkivaltaa niinku lasta kohtaan tietysti vaikka se ikään kuin kohdistuu sitte siihen puolisoon.

Yllä olevan sitaatin tavoin useat sosiaalityöntekijät toivat esiin, että lapsi vaurioituu vanhempien riitojen tai vanhempaan kohdistuvan väkivallan vuoksi. Sosiaalityöntekijät kertoivatkin, että väkivaltakokemukset saattavat näkyä lasten puheissa, olemuksessa ja oirehinnassa. Soili Poijulan (2016, 141–142) mukaan väkivallalle altistumisen seurauksia ovat muun muassa lapsen yleinen ahdistuneisuus, keskittymisvaikeudet, aktiivisuuden tai aggression lisääntyminen, eroahdistus vanhemmasta sekä suuri huoli omasta ja vanhemman turvallisuudesta. Sosiaalityöntekijöiden mukaan lasten käyttäytymisestä on kuitenkin vaikea vetää suorja johtopäätöksiä siitä, johtuuko käytös pakottavasta kontrollin kokemuksesta, ylipäänsä väkivallasta vai jostain muusta.

Kyllähän siinä lapsessa, tai kyllä näkee, että hän on monenlaista kokenut, mutta en osaa nyt ehkä erotella, että mikä nyt johtuu mistäkin. Mutta, jos lähetään siitä, että kun lapsi tuli tänne ja oli aika rauhallinen niin nyt kyllä todellaki, näyttää sitte, on sitten tilaa näyttää turvallisessa ympäristössä tunteitaan ja monenlaisia asioita.

Lasten näkökulmasta erityisesti vanhempien erotilanteet ja lasten tapaamisiin ja huoltoon liittyvät riidat näkyivät korostuneesti aineistossamme. Suurin osa sosiaalityöntekijöistä kuvasi lasten välineellistämistä tapahtuvan erityisesti eroperheissä, joihin liittyy mahdollisesti myös lasten huolto- ja tapaamiskiistoja. Välineellistäminen katsottiin tapahtuvan esimerkiksi niin, että sovittuja lasten tapaamisia ei noudatettu tai lasta estettiin tapaamasta toista

vanhempaa. Lisäksi lapsi on nähty joutuvan vanhempien väliin tilanteissa, joissa vanhemmat eivät pääse sopuun lapsiin liittyvien kustannusten jakamisesta tai tapaamisiin kuljettamisista.

S: Se mikä näkyy meillä paljon, kun on hirveesti noita huoltoriitoja niin lasta käytetään sen pakottavan kontrollin välineenä eli sä alistat sen toisen vanhemman sun tahtoon sillä lapsen kautta.

H: Millä tavalla se tapahtuu?

S: No esimerkiksi kontrolloimalla tai mielivaltaisesti muuttamalla tapaamisaikoja, elatusmaksuilla, ei tulla tapaamisille, estetään lasten tapaamisia. Ihan tosi monin tavoin kyllä.

Niin voidaan udella toisen vanhemman asioita tai puhua siitä toisen asioista puhua ikävästi tai ei suostuta kuljettaan lapsia tapaamisiin, vaaditaan et toinen hakee tai mitä se sitten onkaan tai ei tuoda ajallaan tai sovitusti tai mitä se sit onkaan et välillisesti tavallaan lasten kautta harjotetaan semmosta tietynlaista kontrollia että.

Emma Katz ym. (2020) kirjoittavat, että eron jälkeen isän tai isähahmon harjoittama pakottava kontrolli vahingoittaa lasta aiheuttaen lapsessa pelkoa ja turvattomuutta. Sen lisäksi, että lapsi elää pelon ilmapiirissä, voi häneen kohdistua myös suoraa uhkaa. Starkin (2007, 151) mukaan tekijä voi uhata lapsen vahingoittamisella etenkin silloin, kun vanhempi ei ole enää itse helposti uhkailtavissa esimerkiksi erotilanteiden yhteydessä. Eroa haluavaa vanhempaa voidaan kiristää myös sillä, että puoliso katkaisee suhteensa lapseen, mikäli ero tapahtuu tai mikäli entinen puoliso ei ole häneen riittävästi yhteydessä.

[--] Lapsia varmaan aika paljoki käytetään sitte, että joko niin, että on erottu, että minä en nyt suotu tapaamaan lapsia, minä tavallaan katkasan välit heihin, jos sinä et oo minuun yhteydessä ja tämmöstä, et mä aattelen, et seki on semmosta, kuitenkin se toinen vanhempi haluaa, että ylläpidettäis niitä suhteita, että lapsi ei kärsis, ja sitte hän joutuu vähän niinku pakotettuna olemaan sen ex-puolison kanssa tekemisissä ja... Ja ja toisaalta sitte eron jälkeen jatkuvaa soittelemista ja voidaanko keskustella asioista ja voinko tulla käymään ja haluaisin tavata lasta ja sen lapsen kautta niinku että, että sillä ikään kuin ylläpidetään sitä suhdetta, kun meillä on tämä yhteinen lapsi niin on pakko.[--]

Heward-Bellen (2017) mukaan silloin, kun parisuhteeseen on liittynyt pakottavaa kontrollia, lasten yhteishuoltajuus mahdollistaa väkivallan jatkumisen. Aineistossamme näkyi selvästi, että eron jälkeen lapsia ja vanhemmuutta voidaan käyttää tekosyynä, jotta entisen puolison kanssa voidaan edelleen olla tekemisissä. Yhteydenpito lasten asioissa altistaa vanhemman uudelleen kontrollin vaikutuspiiriin (Crossman & Hardesty 2016). Alla olevista sitaateista käy hyvin ilmi, millä tavalla lasten kautta on mahdollista pyrkiä vaikuttamaan entisen puolison elämään ja pitämään tätä otteessa vielä eron jälkeenkin. Entisestä puolisosista kiinni pitäminen lasten kautta tuli esiin kaikissa haastatteluissa.

Tää toinen vanhempi haluaa aatella sen lapsen kannalta parhaalla tavalla, et se yhteys vaikka, no useimmiten siihen isään, niin haluaisivat sitä ylläpitää ja tavallaan sen kautta jäivät sitten kiinni sitten siihen entiseen parisuhteeseen useimmiten joka ei välttämättä oo kaikkein paras heille, mut että tavallaan jotenkin niinku se lapsi siinä kun on mukana niin sen lapsen kautta jumittuvat siihen.

[---] eroperheissä, missä toinen puoliso ois vielä vähän halukkaampi jatkamaan ja toinen haluais tehdä sitä pesäeroa ja sit ku on ne lapset niin se on vaikee ku ei oo omahollisuutta sitte sitä totaalipesäeroakaan oikein tehdä niin ne on tosi kinkkisiä tilanteita, kun yhteistyötä pitäis tehdä, mut heti jos sä vähänkin avaat tai yrität jotenki niin toinen saattaa vaatia sit vaan lisää ja käyttää sitä väärin sitä tietoo tai sitä yhteyttä.

Kontrollin heijastuminen lapsiin eron jälkeisissä tilanteissa voi haastattelujemme perusteella näkyä myös niin, että lapsilta udellaan entisestä puolisoista ja lapsi joutuu toimimaan vanhempien välissä erilaisissa rooleissa (ks. Oranen & Keränen 2006; Laitinen ym. 2018; Callaghan ym. 2018; Nikupeteri ym. 2017a, 107). Lasten suhtautuminen pakottavaa kontrollia käyttävään vanhempaan on ristiriitainen, sillä huolimatta väkivaltaa liittyvästä pelosta ja ahdistuksesta, vanhempaan liitetään myös hyviä muistoja sekä lämpimiä tunteita (Nikupeteri ym. 2017a, 106, 114; Katz ym. 2020). Sosiaalityöntekijät tunnistivat lapsen hämmennyksen näissä tilanteissa, joissa he joutuvat toimimaan kahden vanhemman välissä.

Se mitä paljon näkee on se miten lapset myös osallistetaan siihen pakottavaan kontrolliin, että lapsia tentataan, että mitä isin luona teit tai mitä äidin luona tapahtu ja mitä äiti sano tai sitten käsketään jopa lasta toimimaan tietyllä tapaa siellä toisen vanhemman luona niin niin. Kyllähän sillä kontrolloidaan sekä sitä lasta, että sitten sitä toista vanhempaa.

Ja se lapsihan ei tiedosta välttämättä, että hän tekee mitään väärin. Voihan se olla hirveen hämmennyntynyt, mutta haluaa miellyttää kumminkin. [---]

Pakottavan kontrollin käyttäjän empatian puute entistä tai nykyistä kumppania kohtaan voidaan haastattelujemme perusteella katsoa näkyvän myös pakottavan kontrollin käyttäjän suhteessa lapsiin. Aineistosta tulee esiin tekijän toiminta, jonka voidaan tulkita olevan vanhemman oikeuksien vaatimista ymmärtämättä oman toiminnan ja väkivaltaisten tekojen vaikutusta lapseen. Tällaisissa tilanteissa lapsi kärsii eniten, vaikka toiminnan varsinaisena kohteena olisi entinen puoliso. Stark & Marianne Hester (2019) kuvaavatkin lasten olevan pakottavan kontrollin toissijaisia uhreja.

S1: Ja lapsilta viedään valokuvat toisesta vanhemmasta, lapsi joutuu vaihtaan vaatteet tota niinku, se on mun mielestä tosi voimakkaasti tämmöstä tota ikään kuin väkivaltaa joka, aatelkaa nyt jos te joutusitte itte aikuisena vaihtaan vaatteet ku te meette, ihan vaan sen takia, että joku vaatii että, et noissa vaatteissa et tuu ku ne on sen sian ostamia.

S2: Tai sitte ei suostuta ostaan jotain uusia kenkiä tai pyöräilykypärää tai jotakin toiseen kotiin, kun ajatellaan et sen toisen pitäis tai mitä se sitte onkaan.

S1: Mut tavallaan ehkä semmonen et se on väkivaltaa, kun kielletään toisen vanhemman läsnäolo siellä lapsen kotona, et tavallaan niinku sillon se on suoraan siihen lapseen.

S2: Ehkä jopa siellä lapsen mielessä tavallaan.

Eräs sosiaalityöntekijä kuvasi pakottavaa kontrollia käytettävän jopa lapsen hyvinvoinnin kustannuksella kertoen esimerkin, jossa oletettu pakottavaa kontrollia käyttävä vanhempi jätti kertomatta tapaavalle vanhemmalle olennaisia asioita lapsen terveydestä, jotta entinen puoliso olisi tehnyt virheen lapsen hoidossa. Motivaationa vanhemman toiminnan taustalla nähtiin se, että lapsi saadaan eristettyä toisesta vanhemmasta ja näin satutetaan entistä puolisoa. Toiminnalla pyrittiin aiheuttamaan haittaa ensisijaisesti vanhemmalle, mutta käytännössä lapsen hyvinvointi vaarantui. Toisaalta esimerkin perusteella on vaikea arvioida, onko kyseessä loppuen lopuksi pakottavasta kontrollista vai pyrkimystä vieraannuttaa lapsi toisesta vanhemmastaan.

Heward-Bellen (2017) ja Emily Salisburyn ym (2009) tutkimukset vahvistavat, että väkivaltaiset puoliset, vaativat itselleen vanhemman oikeuksia, mutta eivät kykene arvioimaan, minkälaisia vaikutuksia heidän toiminnallaan on lapseen tai pakottavan kontrollin kohteena olevan vanhemman vanhempana toimimiseen. Seuraavassa sitaatissa sosiaalityöntekijä kertoi tapauksesta, jossa suhteen aikana vakavaakin väkivaltaa sisältänyt pakottava kontrolli oli jatkunut suhteen jälkeen eron jälkeisenä vainona. Isä oli kertonut haluavansa pitää lapsiin yhteyttä, muttei sosiaalityöntekijän arvion mukaan kyennyt tekemään sitä niin, että lapsen turvallisuus olisi voitu taata. Isä ei ollut sosiaalityöntekijän mukaan ymmärtänyt, miksi lasten tapaamiset oli vaadittu valvotuiksi ja oli jättänyt tapaamatta lapsia sen sijaan, että olisi suostunut valvottuihin tapaamisiin.

Kaikki tää puhelut, mitä isä vaatii lapsen kanssa, hän ei puhu niissä asiallisina, ei huomioi lapsen ikä ja kehitystasoa, niitä on jouduttu rajamaan, pyrkii vaan niinku utelemaan lapsen elämästä tältä. Silleen kaikin puolin sopimattomia puheluita sen ikäselle lapselle. Sitten tapaamisten vaatiminen, joita me sitten vaaditaan valvotuiksi, mutta ne ei sitten isälle kelpaa.

Nikupeteri ym. (2017a) kirjoittavat, että perheissä, joissa toiseen vanhempaan kohdistuu pakottavaa kontrollia, myös lasten rajat tulevat rikotuiksi. Vanhemman käyttäytyminen lasta kohtaan voi olla rajoja rikkovaa, vaikka se ei olisi suoraa verbaalista tai fyysistä uhkailua. Esimerkiksi yhteydenpito lapsen kanssa voi olla pakottavaa. (Mt.) Edellisen aineisto-otteen ja aiemman keskustelun perusteella tulkitsemme sosiaalityöntekijöiden tunnistaneen lapseen

kohdistuneen rajoja rikkovan käytöksen, vaikka tapauksiin ei ollut liittynyt fyysisiä väkivallan tekoja lapsia kohtaan. Katsomme haastateltavamme tunnistaneen lapset osana pakottavan kontrollin dynamiikka, jossa kontrolli vaikuttaa heihin ja kontrollia käytetään heidän kauttaan (ks. Callaghan ym. 2018).

Vaikka useat sosiaalityöntekijöiden kertomat tapausesimerkit liittyivät perheisiin, jossa vanhemmat olivat eronneet, nähtiin lasten joutuvan toiseen vanhempaan kohdistuvan pakottavan kontrollin välineiksi myös ydinperheissä. Lisäksi sosiaalityöntekijät tunnistivat kodin ilmapiirin vaikuttavan lapsiin. Niissä perheissä, joissa vanhemmat ovat edelleen yhdessä, sosiaalityöntekijät kuvasivat lasten joutuvan osaksi toiseen vanhempaan kohdistuvaa kontrollia esimerkiksi niin, että lapsi asetetaan eräänlaisen valvojan rooliin, jossa lapseen sidotulta puolisolta estetään mahdollisuus elää vapaata aikuisen elämää. Puolisolla ei ole tällaisissa tilanteissa mahdollisuutta lähteä kodin ulkopuolelle ilman lasta.

*Sit vielä mitä *S* sano niistä lapsista, et monet kertoo, ettei saa lähteä minnekään ilman lasta ettei oo sitä vapautta olla yksin aikuisena, naisena tai miehenä jossain vaan sulla on oltava se lapsi siinä, että et pystyisi vaikka menemään peittämään sitä puolisoa mistä epäillään tai syytetään.*

Yllä olevassa sitaatissa vanhempaa pyritään hallitsemaan, mahdollisesti myös eristämään lapsen avulla. Silloin kun lapsen vanhempaan kohdistuu väkivaltaa tai kontrollia, on sen todettu olevan lapselle vakava kehityksellinen riskitekijä (Oranen 2012, 217, 223–224) ja vaikuttavan lapseen samoin kuin jos kontrolli olisi kohdistettu suoraan häneen (esim. Callaghan ym. 2018; Katz ym. 2020). Lisäksi on osoitettu, että lapsilla, jotka ovat altistuneet lähisuhdevallalle, on kohonnut riski tulla myös itse kaltoinkohdeksi perheessä (Salisbury ym. 2009). Vaikka haastattelujemme perusteella väkivallan ja väkivallalle altistumisen vaikutukset lapsiin tunnistettiin, keskusteluista tuli ilmi, että puuttuminen siihen ei ole yksinkertaista. Vasta kun lapsi itse on suoraan joutunut fyysisen väkivallan tai kontrolloinnin uhriksi, sosiaalityöllä katsotaan olevan selkeitä välineitä puuttua tilanteeseen.

[--] kuitenkin siinä vaiheessa kun ne lapsetkin on jopa kokenut, niinkun altistuneet sille väkivallalle niin, että heitä on lyöty tai heitä on kontrolloitu niin siinä on menty niin kuin eri kynnyksen yli. Et jotenkin tuntuu et se väkivallan tekijäkin ajattelee, että se ei oo niin paha kun se on vaan sitä puolisoa kohtaan, et enhän mä lapsille ikinä tekis mitään. Mut sit kun ne lapsetkin sitten joutuu siihen uhrin asemaan niin siinä se on sitten heti vakavampi ja paljon isompi hätä.

Kyllähän se tiedetään, että se on vain lainausmerkeissä vanhempien välillä, niin ne lapset altistuu joka tapauksessa mutta sitten ihan et sitten jos ne lapset on konkreettisesti siinä uhrin asemassa niin onhan se silloin paljon helpompi saada se sitten näkyväksi.

Haastateltavat kertoivat vanhempien ajattelevat usein, ettei lapsi ole tietoinen kodin tapahtumista ja että väkivallasta huolimatta myös väkivaltainen puoliso voi olla hyvä ja turvallinen vanhempi. Fyysisen väkivallan kohdistuminen lapseen voi herätellä vanhempaa näkemään perheen tilanteen uusin silmin. Callaghan ym. (2018) ovat todenneet, etteivät lapset ole tietoisia vain perheessä tapahtuvasta fyysisestä väkivallasta, vaan he ymmärtävät myös erilaiset kontrollin ja manipuloinnin muodot, jotka kohdistuvat heihin tai vanhempaan.

6 Pakottavan kontrollin tunnistamisen tekijät

6.1 Tunnistamisen tilanteet

Lähisuhdeväkivaltaan liittyvät kysymykset tulevat aineistomme perusteella osaksi palvelutarpeen arviointiprosessia eri tavoin. Sosiaalityöntekijät toivat esiin, että kodin ilmapiiri ja perheen keskinäinen vuorovaikutus voivat paljastaa lapsen vanhempaan kohdistuvan pakottavan kontrollin. Sosiaalityöntekijät näkivät erilaiset kontrollin keinot yleisimmin osana erotilanteita, joissa vanhemmilla on riitaa lasten huollosta ja tapaamisista.

Lähes kaikki haastateltavat kertoivat, että lähisuhdeväkivaltaa kohdataan paljon työn arjessa. Sosiaalityöntekijät kokivat väkivallan tunnistamisen ja työskentelyn kannalta selkeimmiksi arviointiprosessit, joissa jo arviointiin johtanut lastensuojeluilmoitus koskee väkivaltaa. Lastensuojeluilmoituksissa huomion herättävät erityisesti selkeät fyysiset väkivaltatilanteet, joihin poliisi on kutsuttu paikalle. Väkivalta voi tulla esiin myös siinä, että perheellä on taustalla aikaisempaa väkivaltahistoriaa tai lähisuhdeväkivaltaan liittyvä auttamistahoja.

H: Miten lähisuhdeväkivalta näkyy palvelutarpeen arvioinneissa, näissä prosesseissa yleensä?

S: Kyllähän se näkyy. Hyvin monissa. Mietin, että näkyykö jopa kaikissa. Siis tosi paljon näkyy. Semmosena, että joko ollaan erottu tai eroamassa tai sitten tulee lastensuojeluilmoitus esimerkiksi poliisin tekemänä, että sinne on ollu kotihälytys ja sitten on ollu ehkä joku epämääräinen tilanne lasten vanhemmilla.

S1: Parhaiten tai ehkä eniten ne aukeaa semmosilla, jotka on jo olleet jonkun tuen avun piirissä, ne on käyneet jossain järjestötyössä tai seurakunnalla tai missä hyvänsä tai niillä on ehkä aiemmin ollut viritys jossain muualla.

S2: Tai jos se on lastensuojeluilmoitus liittyy jotenkin väkivaltaan niin sitten siihen päästään käsiksi, mutta ehkä se sitten on vaikeampi jos sei ei sitten tuu siinä heti jotenkin ilmi. Niin lähtee selvittää.

Aineistomme perusteella suoranaisesti pakottavaan kontrollin ei haettu apua lapsiperheille suunnatusta sosiaalityöstä. Tämä lisää pakottavan kontrollin tunnistamisen merkitystä uhrin avun saamisen kannalta (ks. Stark 2007, 22). Kontrollioiva käytös voi ennustaa jopa fyysisiä väkivallan tekoja varmemmin äärimmäisiä väkivallan tekoja silloin, kun samanaikaisesti esiintyy muita riskitekijöitä Tällaisia riskitekijöitä ovat esimerkiksi kontrollinkäyttäjän mie-

lenterveys- ja päihdeongelmat. (Myhill & Hohl 2016.) Yksi sosiaalityöntekijöistä pohti toiseen vanhempaan kohdistuvaan rajoittamiseen ja uhkailuun liittyvien huolien tulevan työskentelyyn vanhempien sijaan jonkun perheen ulkopuolisen tahon aloitteesta.

Palvelutarpeen arvioinnin aikana väkivalta voi paljastua sosiaalityöntekijälle myös hyvin odottamatta ja yllättävissä tilanteissa. Tämä tuotiin esiin kahdessa haastattelussa. Toisinaan sosiaalityöntekijä on voinut epäillä, ettei perheessä kaikki ole kohdallaan, mutta joskus väkivalta on tullut esiin täytenä yllätyksenä. Tilanteiden tuleminen yllätyksenä voi viitata tilanteen äkillisen kriisiytymisen lisäksi myös siihen, että luottamus on päässyt rakentumaan ja asiakas on valmis kertomaan tilanteestaan avoimesti ja ottamaan apua vastaan (ks. Laitinen & Kemppainen 2010, 170–172).

Joskus nää tilanteet tulee tosi yllätten meille [--] semmonen neuvottelu missä oli vanhemmat ja vanhemmat ja he oli eronneet ja sitten se neuvottelun niin ku se oli järjestetty sillä lailla et vanhemmat oli ensin yhdessä siinä ja sitten isä lähti vähän aikasemmin ja jäätiin äidin kanssa vielä keskustelemaan ja sit siinä vaiheessa kun oltiin lopettelemassa niin äiti sano että ei halua niin kun yksin tästä lähteä kotiin et mitäs hän tekee jos mies tulee niinkun ja tappaa hänet ja hänellä oli pieni lapsi siinä mukana ja se tuli tosi yllättäen, [--] Mut siinä-kään meillä ei ollut etukäteen mitään tietoa väkivallasta et semmosta ei ollut missään kohtaan tullut esille.

Se on varmaan asiakkaallekin et jos sitä ei oo ikinä puhuttu siinä perheessä niin se kynnys on ihan valtava sanoa kellekkään, et ne varmaan laskee monessa tapaamisessa ja monen ihmisen kanssa et nyt mää sanon nyt mää sanon, mutta ne ei saa sitä sanottua, kunnes joskus se on se mikä pullon korkki aukeaa ja sit se kaikki tulee ulos.

Haastattelujemme perusteella pakottavaan kontrolliin liittyvän vakavan väkivallan uhan tunnistamiseen vaikuttaa sosiaalityöntekijöiden tiedossa oleva aiempi väkivalta, väkivaltaisten tekojen toistuvuus sekä suorat uhkaukset. Tulos on saman suuntainen kuin Iso-Britanniassa tehdyssä tutkimuksessa, jonka mukaan pakottava kontrolli tulee lähisuhdeväkivaltaa kohtavien ammattilaisten keskuudessa helpommin tunnistetuksi silloin, kun tilanteeseen liittyy muitakin väkivallan muotoja ja väkivallan teoista on aiempaa näyttöä. Pakottava kontrolli tunnistetaan herkemmin, jos siihen liittyy esimerkiksi selkeitä tappouhkauksia tai aseenkäyttöä, mutta muissa tapauksissa pakottavan kontrollin pakottavuus on koettu haasteelliseksi tunnistaa. (Robinson ym. 2015.)

S1: No ehkä jos se jotenkin toistuu, että ei saa puhelimella yhteyttä, että riittävän usein jokin asiaa toistuu.

S2: Mä ajattelen, että siihen liittyy se, että on fyysistäkin väkivaltaa, että et sit niin kuin aatellaan että siinä vois jotain tosi vakavaa tapahtua. Et se on ehkä se kynnyks siinä henkissä väkivallassa sit vähän niinkun erilainen tai mieltää sen että vois oikeasti niin kuin jotain tosi pahaa tapahtua.

Mä aattelen, että sitten tota on ihan niitä suoria lauseita, että puoliso kertoo että on sanonut, että mä tapan itteni, jos sä lähdet

Toisaalta osa haastattemistamme sosiaalityöntekijöistä kertoi väkivallan riskin arvioimiseen liittyvän myös uhrin kokema pelko ja huoli omasta tai perheen turvallisuudesta. Tulkitsemme sosiaalityöntekijöiden tunnustaneen vakavan väkivallan uhkan, mikäli asiakkaan kanssa on nähty tarpeelliseksi tehdä turvasuunnitelmia tai heitä on ohjattu turvakotiin. Työntekijän tulee ottaa myös oma pelon tunne vakavasti, sillä tunne voi nousta hänen tunnistaessaan uusiutuvan väkivallan riskin tai nähdessään uhrin turtumuksen, pelon ja päätöksen teon vaikeuden (Pohjoisvirta 2011, 141). Alla olevassa keskustelussa sosiaalityöntekijät puhuivat siitä, mikä vaikuttaa siihen, että sosiaalityöntekijälle jää tunne, että jotain vakavaa voi tapahtua.

S1: Se, no varmaan se, että siinä on se väkivallan uhka.

S2: Ja asiakas on peloissaan ja hämmentynyt ja semmonen epävarma.

S1: Yleensä kysytään asiakkaalta että jos asiakaskin sanoo, että hän ei tiedä, että tapahtuuko jotain.

S3: Jos on epävarmoja omasta turvallisuudestaan niin.

Haastatteluissa moni sosiaalityöntekijä kuvasi sellaisia kontrolliin ja hallintaan pyrkimisen tapoja, joihin ei liity fyysistä väkivaltaa. Kotikäynnit perheeseen sekä vanhempien ja lasten yhteiset tapaamiset ovat aineistomme perusteella tärkeitä tilanteita pakottavan kontrollin tunnistamisen kannalta, sillä kodin olosuhteet ja perheen sisäinen vuorovaikutus voivat herättää huolen perheessä piilevästä väkivallasta. Callaghan ym. (2018) mukaan pakottava kontrolli on tunnistettavissa esimerkiksi siinä, miten lapsi näkyy kotona, miten hän asemoituu suhteessa vanhempaan ja minkälaista kontrollointia lapseen kohdistuu. Näihin asioihin myös haastateltavamme olivat kiinnittäneet huomiota. Yhdessä haastateltavassa ryhmässä keskusteltiin sitä, että lapsiin kohdistuva ylimenevä kontrolli voi toisinaan paljastaa kontrollin myös vanhempien välisessä suhteessa.

[--] kiinnitettiin huomio siihen, että lapsi on jotenki se meni niin yli se miten hän huomioi äitiä ja hellitteli ja pusutteli ja hali, se oli jotenki semmosta niin epäaitoa se, että tuntu, että lapsi yrittää miellyttää vanhempaa, vähän niinku pitää hyvällä tuulella, hyvällä mielellä, niin se on ehkä kans et jos lapsista näkyy niinku vähän semmonen ylimenevä kiintymyksen osottaminen vanhempaa kohtaan niin seki voi olla semmonen merkki, että siellä on jotain

semmosta, et lapsi yrittää pitää vanhemman hyvällä tuulella ja ettei tuu riitaa ja ettei vaan suutu ja lapsi on kiltti ja käyttäytyy oikein ja rakastaa äitiä, rakastaa isää, et ne on ehkä kans semmosia. sellasia merkkejä siitä, että se kodin ilmapiiri on jollain tavalla vähän väärästynyt tai vinksallaan.

[--] ehkä siis tulee jotain keissejä mieleen semmosia, että niinku lapsista tai siitä miten lapsia pidetään kotona esimerkiksi niin että tota niitten elämä on jotenki hirvittävän systemaattista ja kontrolloitua siinä mielessä että jos otetaan esimerkiksi vaikka nyt siis niin että, [--] semmosia niinkun kummallisia asioita mitä ei tavallaan niinku toivois että kuuluis lapsen elämään, mitkä ei varsinaisesti oo väkivaltaa eikä varsinaisesti ees sellasta, että aattelis, että tää suoraan vahingoittaa lasta, mutta pistää kellot kikkataan ja sitten on paljastunu niinku vanhempien välistä semmosta niinku kontrollointiin perustuvaa, mutta se näkyy ehkä sitten mahdollisesti siinä että [--] hän tavallaan siirsi sen lapsiin.

Sosiaalityöntekijät kertoivat, että pakottava kontrolli voi olla havaittavissa myös toisen vanhemman huomattavan alisteiseen asemaan viittaavista piirteistä. Valta-asemat voivat tulla näkyviin sosiaalityöntekijän tapaamisten aikana muun muassa siinä, että toinen vanhempi käyttää paljon tilaa eikä muilla ole mahdollisuutta puhua. Haastatteluisissa sosiaalityöntekijät tuottivat havaintoja myös muiden perheenjäsenten asettumisesta tilaan.

No varmaan semmosena tietysti ihan jo siinä, että kuka puhuu ja kuinka paljon, jotenki mää aattelen, kuka kertoo siitä, että mitä perheelle kuuluu ja, kuka korjaa toisten puhumisia ja, ja tavallaan. Ja ehkä myös siinä, miten toiset asettuu sen, sen, perheenjäseniin, niinkö siihen läsnäollessa siihen tilanteeseen, varmaan semmosina, ja niin, ehkä mää aattelen, että ehkä se siinä näkyy eniten, jos mää mietin niitä tilanteita, jotka mulla mieleen tuli, niin semmosena, semmosena siinä vuorovaikutuksessa just se, että, kellä on se tila kertoa.

Sen huomaan ainakin siitä, että kaikki asiat hoidetaan sen isän kautta että tota.. hän on se joka siellä niin kuin päättää asioista ja hänen kautta pidetään yhteyttä ja hän on pääasiassa se joka puhuu vaikka neuvotteluissa.

Ja joskushan se tulee näkyviin sillä, et kun yritetään sopia tapaamista, tulee esiin, et äidillä ei oo puhelinta, ei oo avainta, ei pääsekkään kotiin, ei pystykkään lähteen, ei oo bussikorttia, ei osaa liikkua, varsinki maahanmuuttajaperheissä, mut on niitä toki suomalaisissaki. [--}

Jo ensihavainto aineistostamme oli, että pakottavasta kontrollista keskusteltaessa suurimassa osassa sosiaalityöntekijöiden esiin tuomista esimerkkitapauksista asiakkaana olevan lapsen vanhemmat olivat eronneet. Pakottava kontrolli tunnistettiin selkeästi useimmin eronneiden vanhempien välisissä suhteissa. Esimerkeissä parisuhteen ero ei välttämättä ollut akuutti tai tuore, mutta esimerkiksi lapsen huoltajuuteen ja tapaamisiin liittyvät asiat olivat edelleen ajankohtaisia.

H: Mulla on ainaki tässä, että mihin oon kiinnittänyt huomiota, niin on puhuttu tosi paljon erotilanteista ja siihen liittyvästä, että siihen on liittynyt tää pakottava kontrolli. Olenko tullut oikein, että se on lähinnä nyt erotilanteita ollu ne, jossa se tulee ilmi?

S: Joo, kaikki ei oo enää niin verekseltään erotilanteita, mutta erotilanteita kuitenkin.

Erotilanteiden korostuminen aineistossamme voi johtua myös siitä, että aineistomme perusteella palvelutarpeen arviointeja tehdään paljon juuri eroperheisiin. Erotilanteiden korostamista aineistossamme voi selittää myös se, että uhrilla voi olla matalampi kynnyksen kertoa entisen kuin nykyisen kumppanin tekemästä väkivallasta. Parisuhteen edelleen jatkuessa, uhri saattaa vaieta väkivallasta halutessaan pitää ydinperheen koossa eikä vielä ole valmis luopumaan parisuhteesta ja ottamaan apua vastaan (Kaittila 2017, 96).

Erotilanteissa pakottava kontrolli tulee sosiaalityöntekijöiden mukaan näkyväksi paitsi vanhempien välisessä epätasa-arvoisessa suhteessa, myös lapsiin kohdistuvana toimintana, jota kuvasimme aiemmin. Pakottavaa kontrollia sisältävät suhteet ovat riskissä eskaloitua erityisesti parisuhteen päättyessä ja silloin, kun lasten huollosta ja tapaamisista on kiistaa. (Johnson 2008, 39–40; Myhill & Hohl 2016). Sosiaalityöntekijät kertoivat havainneensa, että perheiden tilanteissa eroa parisuhteesta on halunnut enemmän uhri kuin pakottavan kontrollin tekijä

Voiskohan olla sit kuitenkin noista uhreista, eiku tekijöistä, että he eivät varmaankaan olleet tän eron niinku niitä tekijöitä, jotka ois halunnu sitä eroa eniten niinku siinä.

Tutkimuskirjallisuudessa eron aikeet tai jo tapahtuneen eron, on todettu olevan riski vakaville väkivallan teoille, jopa perhesurmille (Nikupeteri ym. 2017b; Piispa ym. 2012, 13; Niiranen & Veikanmaa 2016, 93–94; Brown ym. 2014, 79). Myös Sisäministeriön tekemän selvityksen mukaan vuosina 2003–2012 tehtyjä perhe- ja lapsisurmia yhtenä yhdistävänä tekijänä ovat juuri erotilanteisiin liittyvä kriisit (Piispa ym. 2012). Perhesurmien tekijöillä on todettu olleen vaikeuksia sopeutua eroon sekä voimakas halu määritellä ja omistaa perhesuhteitaan. Perhesurmat on nähty reaktiona kontrollin menetykseen ja hylätyksi tulemisen kokemukseen (Nikupeteri ym. 2017b; ks. myös Niiranen & Veikanmaa 2016). Niiranen & Veikanmaa (2016, 98) ovat havainneet myös persoonallisuushäiriöt merkityksellisiksi perhesurmien kriittisissä tapahtumakuluissa. Heidän mukaansa persoonallisuushäiriöt ovat voineet olla piileviä, mutta oireet ovat pahentuneet äkillisen kriisitilanteen, kuten eron yhteydessä.

Erotilanteessa alkava fyysinen väkivalta voi kuitenkin edustaa mitä tahansa väkivallan tyyppiä riippuen aikaisemmasta kontrollin ja väkivallan historiasta parisuhteessa (Johnson 2008, 92). Erityisen suurena riskinä perhesurmalle on, jos miehen kontrolloinnin lisäksi parisuhteessa on ollut aiemmin kontrolloinnin lisäksi myös fyysisen väkivallan tekoja, esimerkiksi uhrin pahoinpitelyä ja kuristamista (Nikupeteri ym. 2017b). Toisin kuin pakottavan kontrollin käyttäjä, eroon liittyvän väkivallan käyttäjä myöntää käyttäytymisensä ja on usein siitä häpeissään. Myös erotilanteessa alkava väkivalta, joka ei sisällä pakottavaa kontrollia, voi olla vakavaa. (Kelly & Johnson 2008.)

6.2 Hämmäntävä epämääräisyys

Kaikissa haastatteluissa keskeisiä teemoja olivat pakottavaan kontrolliin liittyvä epämääräisyys sekä piilossa olevuus, joiden koettiin vaikeuttavan sen tunnistamista. Lähisuhteessa väkivallan rajaa voi olla vaikea määrittää, jos intuitiosta huolimatta todisteita fyysisestä tai muunlaisesta väkivallasta ei ole tai molemmat lapsen vanhemmista näyttävät väkivaltaisina. Työntekijät pohtivat myös kulttuuristen tekijöiden vaikutusta siihen, mikä lähisuhteessa määrittyy väkivallaksi. Haastateltavat toivat esiin, että erilaiset käsitykset väkivallasta voivat aiheuttaa hämmennystä myös sosiaalityöntekijöille maahanmuuttajataustaisten asiakkaiden kanssa työskennellessä. Haastattelujen aikana sosiaalityöntekijät pohtivat myös sitä, miten väkivaltaisen suhteen vuorovaikutus eroaa väkivallattomasta parisuhteesta.

Sosiaalityöntekijät kertoivat huolta herättäviin asiakastapauksiin liittyvän usein monenlaista epämääräisyyttä. Epämääräisten tilanteiden yhteydessä sosiaalityöntekijät kuvasivat omaa intuitiota, jonka mukaan kaikki ole hyvin, mutta selkeää syytä tunteelle ei tule esiin. Tällaisia tilanteita sosiaalityöntekijät sanoittivat muun muassa tilanteina, joissa ”kellot alkaa kilkat-taan” tai kokevansa, että ”kyllähän tässä jotain on” ja ”näistä kuullaan vielä”. Pelkkä intuitio työskentelyn lähtökohtana koettiin haastavaksi, koska sen näkyväksi tekeminen työskentelyssä ja kirjaamisessa on hankalaa. Pelkällä intuitiolla ei voi perustella perheen tilanteeseen puuttumista.

Jotenki juurikin tuo, että jos semmosia todisteita ei oo, niin hirveen vaikeehan siihen on puuttua tavallaan meidän, jos se perustuu se meidän arvio intuitioon tai johonki tämmöseen, että kyllähän väkivallan uhasta sen huolen herättää aiempi väkivalta. Niin surullistako se onki.

Vaikka intuitio pysyisi epämääräisenä ja selkenemättömänä, siihen on hyvä tarttua, sillä intuitio ei synny tyhjästä, vaan sen perustana ovat empiirinen, käsitteellinen ja hiljainen tieto sekä elämäkokemus, kuten Raija Nurminen (2000, 34) tuo esiin. Intuitiona tulevat tunteet, aavistukset ja irralliset vihjeet voivat myöhemmän pohdinnan ja reflektion tuloksena jäsentää tilanteen selkeämmäksi ymmärtämiseksi todennettavamman tiedon avulla (mt, 24). Muutamit sosiaalityöntekijät kertoivatkin tilanteista, joissa intuitio oli myöhemmin asiakkuuden edetessä osoittautunut oikeaksi ja väkivallasta perheen sisällä oli saatu todisteita.

Pakottavalle kontrollille on kaiken lähisuhdeväkivallan tavoin ominaista se, että se pysyy pitkään näkymättömissä. Sekä tekijä että uhri voivat selittää väkivaltaa pois. Tämä voi johtua siitä, etteivät vanhemmat itse joko tunnista tai halua myöntää tilannettaan (Ojaniemi & Rantajarvi 2010, 230). Asiakkaat vaikenevat usein vaikeista asioista tai välttelevät niiden käsittelemistä läheisiään kohtaan kokemansa lojaaliuden vuoksi, mikä vaikeuttavaa tilanteiden huomaamista (Laitinen & Kempainen 2010, 169). Syyllisyys, häpeä, väkivallan tekijän suojeleminen ja epäluottamus auttamisjärjestelmää kohtaan voivat estää väkivallan kokijaa hakemasta apua (Lidman 2015, 67–68). Sosiaalityöntekijät kertoivat, että heille jää erityinen huoli perheistä, joista aistitaan jonkin olevan pielessä, mutta asioista ei päästä puhumaan. Tällöin väkivalta kielletään ja kaiken vakuutetaan olevan hyvin.

[--] ja sit ehkä jotenki semmonen piilossa olevuus, että se on jotain semmosta, mitä nimenomaan voi olla vaikee sanottaa, vaikee havaita, vaikee tunnistaa, et se on jotenki piilossa.

Joskus on niinkin, että se että, kun vakuutetaan kaiken olevan hyvin, niin se varsinkin on aina semmonen, mikä itselle, kun varsinkin lapsiperheissä, kun kuitenkin ite aattelee, että se arki on aina kuormittavaa, eikä niinku kenenkään elämässä kaikki oo niinku hyvin. Et sit ku tuntuu että ei oo mitään huolta mistään, eikä mitään vaikeutta, vaan kaikki sujuu, niin se on ehkä yks, mikä aina mietityttää, että miks meidät halutaan vakuuttaa näin. [--]

Mä aattelen, et yks semmonen, et jos päästään puhumaan siitä väkivallasta, niin se riski on selvästi pienempi, et se isoin huoli ja riski jää niihin perheisiin, mistä tuntuu, et siihen ei päästä kiinni, se kielletään, et ei oo, et vakuutellaan just sitä ja sit tuntuu et niissä sit on vaikee arvioida, kun ei oo semmosta faktaa, mitä osottaa, vaan on semmonen tuntuma [--].

Aineistosta on huomattavissa, että pakottavan kontrollin tunnistamista vaikeuttaa se, että toisinaan väkivallan ja väkivallattomuuden raja koetaan hämäräksi. Useammassa haastattelussa sosiaalityöntekijät pohtivat sitä, milloin kontrolli muuttuu väkivallaksi ja mikä tekee kontrollista pakottavaa. Pakottavalle kontrollille ominaiselle toisen elintilaa ja toimijuutta

rajaavalle käyttäytymiselle löydettiin vaihtoehtoisia selityksiä. Tilanteissa, jossa fyysistä väkivaltaa ei ollut, sosiaalityöntekijät saattoivat tulkita epämääräisiä, toisen kontrollointiin, rajoittamiseen ja eristämiseen liittyviä tilanteita esimerkiksi terveydestä huolehtimisena tai ylimenevänä suojelemisena toista kohtaan.

Mua ehkä vähän mietityttää jotenki se, että voiko olla, missä se raja niinku menee, et se kontrolli muuttuu niinku väkivallaksi. Että mulla on ollu jotain semmosia tapauksia, että tota on selvästi ainaki jotaki kontrollia, tai ainaki yritystä kontrolloida, mutta mä en oikein tiedä sitte, että onko kyse vielä väkivallasta.

Mä mietin samaa siinä yhessä, siinä oli kans [--] hyvin tämmönen alisteinen suhde, oli just tää, et ei ollu puhelinta, ei ollu rahaa, ei ollu mitään ja tosi rajottunutta se liikkuminen kodin ulkopuolella, mut mä aattelen, et siinä oli myös tällä miehellä semmosta pelkoo, että se just sitä, että se ei osaa se hänen puoliso ja jos sille sattuu jotain ja nimenomaan sen alistamisen taustalla on semmosta suojelemisen halua, mikä menee sit aivan niinku yli. [--]

Lähisuhdeväkivallan osana pakottavan kontrollin erityisyys on siinä, ettei siihen välttämättä liity fyysistä väkivaltaa (esim. Johnson 2008, 46), mutta sen aiheuttamat seuraukset uhrilleen ovat yhtä vakavia (Crossman ym. 2016). Stark (2007, 22) uskookin, että kaikista haavoittuvimmassa asemassa ovat ne uhrin, jotka hakevat apua alistamiseen ja pakottavaan kontrolliin, eivät perheväkivaltaan. Sosiaalityöntekijöiden puheiden perusteella voi tehdä johtopäätöksen, että puolisoon tai muihin perheenjäseniin kohdistuvan kontrolloinnin ollessa sosiaalityöntekijöiden mielestä ”ylimenevää”, on huolenpidolla ja välittämisellä perusteltavan kontrollin raja ylitetty ja kontrollointi määrittyvä väkivaltaiseksi.

Sosiaalityöntekijät toivat kaikissa haastatteluissa esiin, että huoltoriitoihin liittyvissä tilanteissa voi olla vaikea tunnistaa ja arvioida sitä, onko kyseessä väkivalta vai vanhempien väliset riidat. Aineistomme perusteella erotilanteissa vanhempien huonot välit saatetaan toisinaan selittää vanhempien välisellä pelillä tai sillä, että toinen vanhempi tarkoituksellisesti mustamaalaa toista vanhempaa huoltajusriidan aikana. Toisaalta syytökset väkivallasta otetaan aina vakavasti palvelutarpeen arvioinnin aikana. Sosiaalityöntekijät toivat esiin, että huoltajusriidat eivät varsinaisesti kuulu palvelutarpeen arviointiin, mutta tilanteen vahingoittaessa lasta, tulee niistä kuitenkin myös lastensuojelullinen asia.

S1: Niin onks se jotenki, liittyyks siihen myös kuitenkin siihen väkivaltaan sen toisen sen uhrin tai miten sitä aatellaan, sen kokijan jonkinlainen pelko tai ahdistus, [--] siinä on ehkä siinä terveessä parisuhteessa ehkä vihaa ja riitaa ja ärsytystä, mutta siinä ei oo semmosta uhan elementtiä tai semmosta pelkoa, semmosta ahdistusta, ja jossain kohtaa se tilanne pystytään

ratkaseen et onks se sit myös mikä siit tekee sit väkivaltaa on jotenki se et, tai että se suhde on niinku epätasa-arvonen mutta se ei oo niinku kummanki ratkaistavissa vaan se on enemmän sen toisen.

S2: Mä mietin et tavallaan se, et mitä se niinku niin kutsuttu uhri kokee vai onko ratkasevaa se, mikä on sen tekijän intentio.

Ja sit jotenkin tässä on se, että kun katotaan sitä sieltä lapsen näkökulmasta niin sitten miettii aina välillä, että vaikka väkivaltaan suhtaudutaan vakavasti, mutta se tausta-ajatus sitten välillä on se, että onko tää kuitenkin jotain peliä niinkun että. Varsinkin näissä huoltoriita-tilanteissa ja erotilanteissa. Niin se on kans hankala välillä erottaa sitä vaikka toki niin kuin sanoin, että se väkivalta otetaan aina vakavasti.

Sosiaalityöntekijät kertoivat väkivallan arvioimiseen vaikuttavan se, että väkivaltaisessa parisuhteessa on aina myös tavallisen parisuhteen elementtejä. Parisuhteisiin liittyy valtaa ja kontrollia, mutta se ei aina ole väkivaltaa. Yhdessä haastatteluista sosiaalityöntekijät keskustelivat parisuhteen erilaisista vuorovaikutustyyleistä ja tavoista riidellä ja totesivat, että joskus on vaikea arvioida, milloin esimerkiksi mykkäkoulut ja passiivis-aggressiivinen käyttäytyminen määrittyvät väkivallaksi. Erityisesti pakottavan kontrollin keinojen tunnistaminen väkivallaksi on haasteellista sen kokeellisen ja henkilökohtaisen luonteen vuoksi. Se tarkoittaa sitä, ettei hallinnan tai kontrollin keino, joka toimii yhdessä suhteessa, saavuta toivottua tulosta toisessa. (Hamberger ym. 2017.)

S1: Toki väkivaltaisessa parisuhteessa on myös tavallisen parisuhteen elementtejä, eihän ne niinku oo, sillä lailla, että ne ois niinku irrallaan siitä.

S2: Ja siis toisaalta valtaahan on aina ihmisten välillä. Eikä se oo aina väkivaltaa.

Mikä on niinku väkivaltaa ja mikä on sitten tavallaan sitä että on niinku isoja ongelmia vuorovaikutuksessa ja ylipäänsä silleen niinku tunne-elämässä.

Vaikka väkivalta olisi tullut esiin, tilanteen epämääräisyyttä lisää usein se, että kertomukset perheessä tai parisuhteessa tapahtuneista asioista ovat tyypillisesti keskenään ristiriitaisia. Sitä, kuka puhuu totta ja kuka on väkivallan tekijä, voi olla vaikea arvioida. Väkivaltaa saattavat käyttää parisuhteissa molemmat, mikä vaikeuttaa pakottavan kontrollin tunnistamista ja siihen puuttumista entisestään.

Ja edelleenki silleen, et jos puhutaan jostain muista väkivallan muodoista, kun selkeestä fyysisestä väkivallasta, niin sitä on aina kauheen vaikee erottaa, ei pelkästään sitä, kuka puhuu totta, se voi olla myös jotenki, että toinen ei tarkota silleen välttämättä niinku väkivaltaa tai edes huonoa käytöstä, mutta toisella saattaa silti olla semmonen kokemus.

Meillä on yks sellanen perhe just missä isä on kyllä kontrolloinut ja alistanut sitä äitiä pitkään siis vuosien ajan. Sit se äiti oli kerran suuttunut ja se oli ottanut lasikehysteisen taulun ja heittänyt sitä miestä päin eli se mies tulee meille kertomaan että se nainen on väkivaltainen, se heitti häntä jollain terävällä lasilla ja hän on käynyt sairaalassa kun on ollut pää auki. Eli heti näyttäytyy, että tää nainen on tosi aggressiivinen ja tosi väkivaltainen, mut se kuitenkin pidemmällä aikaa, kun sitä selvitti, niin se [nainen vaikutti hirvittävän alistetulta.

Tulkitsemme edellä olevan sitaatin kuvaavan todennäköisesti sitä parisuhdeväkivallan tyyppiä, josta Johnson (2008) kirjoittaa väkivaltaisena vastustamisena. Väkivaltaisesta vastustamisesta kirjoittaa myös Stark (2007, 204) tuodessaan esiin, että panttivankeuden kaltaisessa tilanteessa nainen voi olla valmis jopa äärimmäisiin väkivallan tekoihin vapauttaakseen itsensä ahdingosta. Väkivaltainen käyttäytyminen kumppania kohtaa ei siis poissulje sitä, etteikö väkivallan käyttäjä itse olisi kokenut suhteessa monenlaista väkivaltaa. Fyysisen väkivallan teot eivät sinällään anna todellista kuvaa vallan jakautumisesta suhteessa. (Dichter ym. 2018.)

Oletus siitä, ettei väkivallan uhri itse käyttäisi väkivaltaa, voi johtaa auttamistahoja harhaan. Fyysisen väkivallan tekojen takana voi olla suuria pelkoja ja jatkuvaa kontrolloinnin kohteena olemista. Pakottavan kontrollin kokija voi käyttää väkivaltaa selviytymisstrategiana, puolustuksena tai kostona. (Mt.; ks. myös Lattu 2016, 92.) Auttamistahoja voi johtaa harhaan myös se, että tyypillisesti pakottavan kontrollin käyttäjä kieltää väkivaltaisen käyttäytymisensä. Tämän toimme esiin aiemmin kuvatessamme tekijän toimintaa. Tekijä saattaa onnistua toiminnallaan manipuloimaan myös työntekijää vääristämällä todellisuutta, jolloin uhri määrittyykin ammattilaisten silmissä pahaksi ja tekijä hyväksi (Nikupeteri 2016, 146).

Huomionarvoista on se, että väkivaltaista vastustamista tapahtuu Starkin (2007) mukaan etenkin tasa-arvoisissa yhteiskunnissa, jollaisena myös Suomea pidetään. Starkin (mt.) mukaan tämä voi johtua siitä, että alisteiseen asemaan ja rajoitetuksi joutuminen yksityiselämässä voi aiheuttaa naisille yleisen tasa-arvoisuuden vuoksi voimakkaita epäonnistumisen, raivon ja häpeän tunteita. Yhteiskunnallisen tasa-arvon voidaan näin katsoa lisäävän uhrin halukkuutta ja kykyä taistella kokemaansa yksityiselämän sortoa vastaan. (Mt., 195–196.) Tämä on nähtävissä aineistostamme paitsi kuvauksena väkivaltaisesta vastustamisesta, myös tapausesimerkeistä, joissa sosiaalityöntekijät epäilivät pakottavaa kontrollia toisesta kulttuurista tulevissa perheissä. Näissä perheissä naisen asema nähtiin lähtökohtaisesti heikompana ja mies perheen päänä. Sosiaalityöntekijöiden mukaan perheissä äidit ja muut perheenjäsenet

vaikuttivat alistuvan miehen taholta tulevaan alistamiseen, eristämiseen ja kontrolliin suomalaisia äitejä helpommin ja tyytyvän tilanteeseensa. Tämä aiheutti sosiaalityöntekijöiden keskuudessa ristiriitaisia ajatuksia liittyen siihen, milloin puuttuminen on varmasti perusteltua ja milloin ulkopuolisena mennään tekemään ongelmia perheeseen, jossa niitä ei koeta olevan.

Et ei me voida aatella että meidän yhteiskunta ja tapa elää on jotenki oikeampi ku jonku toisen, mut juuri se et missä se raja menee, et sit se on niinku toisen toimintakyvyn tai jotenkin ihmissuhteiden rajottamista tai jotaki tämmöstä niin se ei oookkaan jotenki niin selkee.

Ja välttämättä siellä perheen sisällä se ei oo ristiriita ennen kuin me aletaan puhumaan siitä et tuodaanko me hallaa sinne, kun me sanotaan et hei perheen äiti nyt sun pitäis lähtee opiskelees suomen kieltä, et sul on vähän vapaampaa kulkee tuolla kadulla vaikka. Ja siellä on vanhemmat ihan kauhuissaan, että apua.

Edellisessä kahdessa sitaatissa sosiaalityöntekijät pohtivat sitä, missä määrin heillä on oikeus puuttua toisessa kulttuurissa hyväksyttävänä pidettyihin asioihin, jotka suomalaisen yhteiskunnan näkökulmasta ovat jollekin haitallisia. Sosiaalityöntekijöiden pohdinnan voidaan ajatella liittyvän laajempaan keskusteluun siitä, onko naisiin kohdistuva lähisuhdeväkivalta ihmisoikeusrikkomus ja yhteiskunnallinen ongelma vai perheiden yksityinen asia. Lähisuhdeväkivallan määrittäessä yhteiskunnalliseksi ongelmaksi, edellyttää se yhteiskuntapoliittista vastuuta ja ratkaisukeinojen kehittämistä (Husso 2003, 326).

Tilanteen arviointia vaikeuttavana asiana kahdessa haastattelussa sosiaalityöntekijät kertoivat vanhemman psyykkisiin ongelmiin liittyvistä epäilyistä väkivaltaisen käyttäytymisen taustalla. Tällöin on riskinä, että tilanteita tulkitaan vain psyykkisten ongelmien näkökulmasta ja tapahtunut väkivalta tai haitallinen dynamiikka jäävät työskentelyssä toissijaisiksi. Epäilyihin psyykkisistä ongelmista väkivallan taustalla on syytä suhtautua vakavasti siksi, että suomalaisessa perhesurmatutkimuksessa on todettu mielenterveys- ja päihdeongelmien, riippuvuuksien ja persoonallisuushäiriöiden olevan riskitekijöitä perhesurmille (Piispa ym. 2012; Niiranen & Veikanmaa 2016).

Sosiaalityöntekijät toivat esiin epävarmuutensa siitä, miten väkivaltatilanteiden taustalla oleviin psyykkisiin ongelmiin voidaan puuttua palvelutarpeenarvointi prosessissa, kun omaan ammattitaitoon tai valtuuksiin ei kuulu mielenterveydenhäiriöiden diagnosoiminen. Moniammatillisen arvion ja tuen saaminen perheiden epämääräisiksi määritellyissä tilanteissa koettiin tarpeellisenä. Koska sosiaalityöntekijät eivät ole terveydenhuollon ammattilaisia,

eivätkä voi diagnosoida ihmisiä, täytyy heidän kuvata ja arvioida lastensuojelun tarvetta oman alansa käsitteillä. Pakottavan kontrollin käsite antaa mahdollisuuden sosiaalityöntekijöille tähän.

6.3 Lähisuhdeväkivaltailmiön ymmärrys tunnistamisen taustalla

Yhtenä tutkimustuloksenamme on, että merkittävänä pakottavan kontrollin tunnistamista edistävänä tekijänä vaikuttaa olevan lähisuhdeväkivaltailmiön laajempi ymmärtäminen. Ymmärryksen kehittymiseen vaikuttaa liittyvän paitsi kokemus lähisuhdeväkivallan koki-
joiden ja tekijöiden kanssa tehtävästä työstä, myös lähisuhdeväkivaltaan liittyvä kouluttau-
tuminen ja opiskeleminen. Erityinen ymmärrys lähisuhdeväkivallasta ilmiönä näkyi haastat-
teluissa esimerkiksi tilanteiden sanoittamisessa niin, että yksittäiset teot kuvattiin osana laa-
jempaa kokonaisuutta sekä rohkeutena puhua väkivallasta tai ottaa siihen kantaa palvelutar-
peen arvioinnin aikana.

Lähisuhdeväkivallan puheeksi ottamisen teemaa käsiteltiin kaikissa haastatteluissa. Haastat-
teluista voi tulkita sosiaalityöntekijän aiemmalla kokemuksella ja koulutuksella olevan vai-
kutusta siihen, millaisena väkivallan puheeksi ottaminen koetaan. Suurin osa sosiaalityönte-
kijöistä kertoi, ettei väkivaltaa ole aina helppo ottaa puheeksi, eikä väkivallasta kysyminen
palvelutarpeen arvioinnin aikana ole automaatio. Väkivallasta ei välttämättä kysytä silloin,
jos väkivalta ei suoraan ilmene lastensuojeluilmoituksesta tai jos perheellä ei ole aikaisem-
paa tiedossa olevaa väkivaltahistoriaa. Tällaisia lastensuojeluilmoituksia ovat esimerkiksi
lapsen tai nuoren omista edesottamuksista tai koulunkäyntiä koskevista tilanteista tehdyt il-
moitukset.

*Ja sit just jos se ei tuu siinä ilmoituksessa esille ja se ei tule puheeksi palvelutarpeen arvi-
oinnin aikana niin sitten se voi jäädä tunnistamatta, et jos ei oo mitään niin kuin näkyviä
merkkejä mihin tarttua niin ei me aina systemaattisesti siitä kuitenkaan kysytä vaikka ehkä
pitäis.*

*No tota, varmaan niissä tapauksissa missä just nimenomaan tota ne on vähän niinku toinen
syy, tai muu syy, minkä takia vaikka tulee se lastensuojeluilmoitus, siis semmonen , tai että
se ei oo mikään semmonen selkee lähisuhdeväkivaltaan viittaava syy. Et se on joku tämmö-
nen vaikka lapsen koulupoissaolot tai mitä ne nyt vois olla, tai lapsen näpistys tai, sanokaa,
kaikkia tämmösiä syitä, et se niinku jää tommosen alle, tai jotenki.. Tai toisaalta kyllähän
palvelutarpeen arvioinnissa pitäis aika kokonaisvaltasesti asioita, niin, kartottaa.*

Myös Suvi Keskinen (2008, 319–321) tuo perheneuvolojen väkivaltatyötä tutkittuaan esiin, että väkivalta voi syystä tai toisesta jäädä sivurooliin perheen kanssa työskentelyn aikana. Lapsen käytöshäiriöitä voidaan tarkastella erillään perheen tilanteesta, jolloin ongelmat määrittyvät lapsen liittyvien yksilöllisten tekijöiden, eikä taustalla olevien väkivaltakokemusten kautta. Perheen muusta tilanteesta ja väkivallasta kysyminen olisi kuitenkin tärkeää, sillä väkivallasta aiheutuvina pitkäaikaisina vaikutuksina voi olla esimerkiksi koulusta huonosti suoriutuminen, somaattiset sairaudet sekä nuoruusiässä ilmenevät käyttäytymisongelmat (Poijula 2016, 142).

Lähes kaikki haastateltavat toivat esiin väkivallan puheeksi ottamisessa olevan parannettavaa, sillä väkivallasta kysyminen koettiin tärkeäksi. Suurin osa sosiaalityöntekijöistä tunnisti oman roolinsa merkityksen perheessä tapahtuvan väkivallan paljastumisen ja uhrin avun saamisen kannalta. Uhrin tai tekijän voi olla vaikeaa pyytää apua tilanteeseensa väkivaltaan liittyvien tunteiden ja väkivallan yksityisen luonteen vuoksi. Tästä syystä väkivallan puheeksi ottaminen on työntekijän tehtävä. Samalla asiakkaalle viestitään, että väkivallasta voidaan puhua. (Piispa 2011, 15; Oranen 2012, 229–230.) Kaikissa haastatteluissa palvelutarpeen arvioinnin lyhyt aika, kolme kuukautta, koettiin kuitenkin haasteelliseksi luottamussuhteen rakentumiseksi niin vahvaksi, että asiakas uskaltaisi ottaa kokemansa väkivallan puheeksi.

[--] että kyllä mä siinä jos asiakas niistä kertoo niin mä aattelen sen et se pitää silleen rohkeesti myös meidän puhua asioista niiden oikeilla nimillä koska he ei uskalla sitä kertoa jos me ei voida niitä vastaanottaa [--]

Ja kyl mä aattelen lastenkin kohalla niin et jos niistä uskaltaa kysyä niin kyllä ne lapset uskaltaa sanoakin sitten. Onko vaikka kukaan koskaan lyönyt kun sua on rangaistu tai muuta sellaista nii.

Niin se vaatii aika paljon luottamusta et ihmiset ylipäätänsä kertoo näistä asioista ja se luottamus ei välttämättä synny sillä et nähään kerran vanhempia ja kerran lapsia et tota.

Väkivallan tunnistamisen haasteita ja uskallusta ottaa se puheeksi selittävät monet tekijät. Jos sosiaalityöntekijä ei tiedä kohdattavasta ilmiöstä tarpeeksi, hänellä ei välttämättä ole erityistä osaamista tunnistaa väkivaltaa eikä valmiuksia ottaa väkivaltaa puheeksi ja puuttua siihen (Laitinen & Kemppainen 2010, 169; Piispa 2011, 15). Jos väkivallasta puhumista ei koeta luontevaksi, työntekijä voi asiakastilanteissa päätyä keskittymään helpompana pidettyjen ja vähemmän arkaluontoisten aiheiden käsittelemiseen, jolloin vaikeaksi koetut aiheet

siivutetaan (Pohjola 2009, 81). Sosiaalityöntekijä ei myöskään välttämättä tunnista turvatomuutta, johon asiakas kaipaisi apua ja tukea. Ulospäin voi näyttää siltä, että perheessä on kaikki hyvin, vaikka todellisuus olisi toinen. (Laitinen & Kemppainen, 2010, 169.)

Jos siihen mennään niinku liikaa yks asia eellä. Tai sit jos ei työntekijä, muuten vaan ei oo kokemusta eikä ymmärrystä niinku lähisuhdeväkivaltaan, kuvioon, tai mitä se on. Se kyllä niinku, pelottaa, jos sitä ei oo tai jos sitä ajatellaan vaikka vaan fyysisenä tai ei ymmärretä henkisen väkivallan, niinku...

Pakottavan kontrollin tekoja on vaikea huomata ja uhrin voi olla vaikea sanoittaa niitä. Siksi sosiaalityöntekijältä vaaditaan vahvaa tietoisuutta ja reflektiivisyyttä lähisuhdeväkivallan ja pakottavan kontrollin tunnistamiseksi. (Pitman 2017.) Osa sosiaalityöntekijöistä kertoi, että väkivallan puheeksi ottamista ja käsittelemistä varten tarvittaisiin enemmän koulutusta ja työvälineitä. Näiden puutteen on todettu vaikeuttavan puheeksi ottamista (ks. Pohjola 2009, 82). Haastatteluissa tuotiin esiin, että tiedon ja osaamisen jakaminen toisten sosiaalityöntekijöiden kanssa olisi oppimisen kannalta tärkeää, mutta tällä hetkellä siihen ei koettu olevan riittävästi aikaa. Väkivallan puheeksi ottamista saattaa estää myös työntekijän kokemus siitä, ettei hänellä ole keinoja ongelman ratkaisemiseen, jos väkivalta myönnetään (Pohjola 2009, 82). Osassa haastatteluista tulikin ilmi, että vaikka sosiaalityöntekijöillä olisi osaamista käsitellä väkivaltaproblematiikkaan liittyviä asioita palvelutarpeen arvioinnin aikana, resursien vuoksi perheet on käytännössä pakko ohjata ulkopuoliselle taholle väkivaltaerityistä-työtä tekevien auttamistahojen piiriin, pääsääntöisesti kolmannelle sektorille.

Haastateltavien mukaan sosiaalityöntekijän ammattitaito näkyy siinä, miten väkivalta osataan tunnistaa asiakkaiden puheista ja sanoittaa väkivallaksi. Tämä on tärkeää, koska väkivallan kokija ei välttämättä itse tunnista olevansa väkivallan uhri (Lidman 2015, 67–68). Väkivalta voi tulla tunnistetuksi työskentelyssä siten, että sosiaalityöntekijä tunnistaa ja nimeää asiakkaan kokemuksen tai teon väkivallaksi.

Joissain noissa asiakastapauksissa tuntuu, että siellä ollaan vähän niinku muitten asioiden tiimoilta perheessä tai kotikäynnillä tai jossain niin ja sitten itelle sieltä pongahtaa kuitenkin niitä väkivallan elementtjä sit aika paljoki.

Sit mä aattelen että useinhan ne asiat tulee meille silleen et niistä asioista puhutaan meille jollain toisella nimellä kuin väkivaltana, et kyllähän me sit aika usein käsitteellistetään se väkivallaksi, että toihan on väkivaltaa ja lähetään puhumaan siitä sitä kautta [--]

Ja sit osan asiakkaitten kanssa oon käyny läpi niitä väkivallan eri muotoja et sekin on ehkä yks mitä, mistä työstää, et me ei puhuta vaan fyysisestä väkivallasta vaan et sit käydään läpi, et mikä kaikki on väkivaltaa.

Myös lapselle on tärkeää puhua lähisuhdeväkivallasta lapsen ikä- ja kehitystaso huomioon ottaen. Lapselle on hyvä kertoa, ettei väkivalta ole oikein ja eikä hänen syytään. (Pojula 2016, 144.) Sosiaalityöntekijät kertoivat, että on tärkeää osata tulkita väkivalta myös lapsen puheista. Yhdessä haastattelussa sosiaalityöntekijät pohtivat sitä, väkivalta on normaali osa lapsen elämää, jos väkivaltaa on ollut perheessä koko lapsen eliniän ajan. Erityisesti tällaisissa tilanteissa sosiaalityöntekijöiltä vaaditaan ammattitaitoa kuunnella ja kysyä lapselta sellaisia kysymyksiä, joiden avulla väkivalta voi tulla esiin. Eräs sosiaalityöntekijä kertoi esimerkin, jossa asiakaslapsi oli kuvannut muuttunutta kotitilannetta rauhalliseksi, jolloin sosiaalityöntekijän oli täytynyt osata kysyä, millaista kotona oli silloin, kun ei ollut rauhallista. Sosiaalityöntekijän kysymyksen jälkeen lapsi oli kertonut väkivallasta.

Aineiston perusteella epäselvissä tilanteissa sosiaalityöntekijän ymmärrys lähisuhdeväkivallasta vaikuttaa olevan sidoksissa tunnistamisen lisäksi siihen, miten jatkotyöskentelyä suunnitellaan. Ammattilaisen suhtautumisella väkivaltaan sekä asettumisella vuorovaikutukseen väkivallan uhrin kanssa voi olla suuri merkitys jatkoavun hakemisen ja väkivallasta selviytymisen näkökulmasta (Kaittä 2017, 102). Yksi sosiaalityöntekijöistä kertoi tilanteesta, jossa perheen ulkopuolinen oli tehnyt lastensuojeluilmoituksen, jossa kerrottiin lapsen isän kohdistaneen lapseen väkivaltaa. Sosiaalityöntekijöiden tavatessa perhettä, kaikki väkivalta kuitenkin kiellettiin, myös silloin kun perheen äitiä tavattiin yksin. Tapaamisen aikana isä oli käyttäytynyt aggressiivisesti ja sosiaalityöntekijällä oli jäänyt huoli äidin ja lasten turvallisuudesta kotona. Huolimatta siitä, että väkivalta perheessä oli kiistetty, sosiaalityöntekijä oli päättänyt ottaa turvasuunnitelman puheeksi äidin kanssa, joka yllättäen olikin lähtenyt mukaan työskentelyyn.

Emmä tiää, siitä vaan tuli semmonen tunne, että sit ku myöhemmin puhuttiin puhelimesta, niin mietittiin aika tarkkaan, että miten hän, tuota, pääsee lähtemään sieltä pois. [--] Mää jotenki sen tulkitsin, että kun hän kuitenkin kuunteli ja mielti mun kans sitä turvasuunnitelmaa, et ehkä se oli se ainut, mitä hän on antanut siihen, että ehkä tämmösiä asioita on ihan hyvä mieltiä. Mutta millään muilla tavoilla sanoin tai ilmein tai elein ei oo ilmaissut sitä, että olis, tapahtuis mitään väkivaltaa kotona.

Katsomme, että kyseisessä tilanteessa sosiaalityöntekijä on tunnistanut perheessä mahdollisesti piilevän väkivallan ja on turvasuunnitelman puheeksi ottamisella osoittanut kantansa

väkivaltaan asettuen väkivallan kokijan puolelle. Sosiaalityöntekijän hienovarainen väkivallan lähestyminen perheen turvallisuuden kautta on mahdollistanut sen, ettei perheen äiti ole joutunut puolustusasemiin vaan hän on vuorovaikutuksessa sosiaalityöntekijän kanssa saanut tilaa pohtia omaa tilannettaan. Tällaisen suhteen luominen asiakkaaseen mahdollistaa sen, että asiakas palaa hakemaan apua sitten kun on siihen valmis. Useat haastattelemamme sosiaalityöntekijät puhuivat siitä, että toisinaan asiakkaat hakevat apua väkivaltaan vasta myöhemmässä vaiheessa, kun palvelutarpeen arviointi on päättynyt.

Vaikka haastatteluissamme aiemman väkivaltahistorian huomioimisen merkitystä osana palvelutarpeen arviointia korostettiin, osa sosiaalityöntekijöistä kritisoi sitä, että käytännössä esimerkiksi huoltoriitoja koskevissa tapauksissa aiempi väkivaltahistoria saattaa jäädä sosiaalityöntekijöiltä huomiotta. Sama on tullut esiin Teija Hautasen (2010) olosuhdeselvityksiä käsittelevässä väitöskirjassa. Myös Kimberly Crossman ja Jennifer Hardesty (2016) esittävät huolensa siitä, ettei väkivallan ja pakottavan kontrollin historiaa huomioida erotilanteissa lasten huolto- ja tapaamissopimuksia laadittaessa vaan lasten vanhempia kannustetaan yhteistyöhön kyseenalaistamatta asiaa uhrin ja lasten näkökulmasta. Tämän näemme merkittävänä turvattomuutta aiheuttavana tekijänä niin uhrille, kuin hänen lapsilleen (esim. Heward-Belle 2017).

Ymmärrys lähisuhdeväkivaltailmiön kokonaisuudesta ja väkivaltakokemusten haitallisuudesta lapsille näyttää olevan sidoksissa siihen, miten väkivaltaan puututaan. Vaikka väkivalta selvästi tunnustetaan, varotaan mahdollisuuksien mukaan asettumasta kummankaan vanhemman puolelle. Keskinen (2008, 317) kirjoittaakin, että vahva kannan ottaminen väkivaltaan tai avoin väkivaltatyöskentely voi jakaa työntekijöitä julkisessa palvelujärjestelmässä niin, että toiset kokevat selkeän kannanoton väkivaltaan asiakassuhteessa liian hyökkääväksi. Haastattelemamme sosiaalityöntekijät kertoivat olevansa aina lapsen puolella. Tulkitsemme tämän tarkoittavan toisinaan sitä, että sosiaalityöntekijä ottaa sen vanhemman puolen, joka on kykenevämpi huolehtimaan lasten turvallisuudesta.

Niin ja sit tosiaan niille lapsille on jos nyt vaik se isä on se väkivallan aiheuttaja niin sit meidän kuitenkin pitää sitä isääkin auttaa, ja siit ei tavallaan voi ottaa kummankaan vanhemman tai aikuisen puolta vaan siinä täytyy ottaa se lapsen puoli.

S1: Niin lapsen kannaltahan meidän pitäis tätä asiaa mieltää. Juuri noin, että kumpi on kykenevämpi.

S2: Niin, että kumpaan ne lapset turvaa, luottaa.

Kuten haastateltavammekin toivat esiin, lapsen tarpeiden turvaaminen ja lasten huolenpidosta vastaavien aikuisten kyky vastata lapsen tarpeisiin tulee olla palvelutarpeen arvioinnin keskiössä (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 231, 233). Sosiaalityöntekijät kertoivat palvelutarpeen arvioinnin aikana lähestyvänsä molempia väkivallan osapuolia vanhemmuuden kautta ja pitävän lapsia aina työskentelyn pääosassa. Vanhempia herätellään tarkastelemaan kodin tilanteita lapsen kokemuksen kautta. Tämä tapahtuu muun muassa ottamalla väkivalta ja sen vaikutukset lapseen puheeksi väkivallan molempien osapuolten kanssa. Vanhemmuuden vahvistaminen voidaan katsoa olevan tärkeää niin lasten huolenpidon, kuin vanhemman itsensä selviytymisen kannalta (ks. Keskinen 2016, 333).

Mut mä aattelen, et kyllähän siis vanhemmille, vanhemmalle on aika herättelevää, vaikka seki, että jos me, et lähetään niinku lasten kautta, et jos me nähdään, et meidän mielestä vaikka niinku vanhemmat ei voi asuu yhdessä, että siellä on lapsia, koska me nähdään siellä sitä väkivaltaa, et se on joskus semmonen, et jos sitä kautta, lasten kautta sitä alkaa puimaan, niin ehkä sitä kautta se ymmärrys kasvaa vanhemmalle, että ehkä tässä on niinku oikeesti jotakin niinku mihin pitää tarttua, että.

Nimenomaan korostetaan sitä lapsen näkökulmaa, et mitä se tarkoittaa, kun lapsen näkökulmasta ja toki sitten ohjataan just niihin muihin palveluihin. Et ei meillä kauheesti itellä oo resursseja lähtee työstään.

Aineistomme perusteella pakottavan kontrollin uhreina ja tekijöinä palvelutarpeen arvioinnin aikana näyttäytyvät sekä miehet että naiset, vaikka sosiaalityöntekijöiden näkemykset pakottavan kontrollin sukupuolistuneisuudesta olivatkin osittain ristiriitaisia keskenään. Osa sosiaalityöntekijöistä kertoi kokevansa, ettei miesten ja naisten välillä ole eroa pakottavan kontrollin käyttämisessä, mutta osa oli sitä mieltä, että miehet käyttävät pakottavaa kontrollia naisia enemmän. Yhdessä haastattelussa pakottava kontrolli tuotiin esiin myös homoseksuaalisessa parisuhteessa naisen naiseen kohdistamana väkivaltana. Ainoastaan yksi haastateltavista kertoi, että hänen kokemuksensa mukaan pakottavan kontrollin käyttäjät ovat aina olleet miehiä.

Vaikka aineiston perusteella sosiaalityöntekijät vaikuttavat näkevän enemmistön pakottavan kontrollin käyttäjistä olevan isiä ja uhreista äitejä, on tutkimustulos silti yllättävä sen ollessa ristiriidassa aiemman tutkimuksen kanssa. Teoreettisessa viitekehyksessämme pakottavaa kontrollia käsitellään vahvasti sukupuolistuneena väkivaltana, koska tutkimuskirjallisuudessa pakottavaa kontrollia käsitellään heteroseksuaalisissa parisuhteissa miesten naiseen kohdistamana (esim. Stark 2007; Johnson 2008; Pitman 2017; Nikupeteri 2016).

Lisäksi aineistosta tulee esille, että sosiaalityöntekijät puhuivat usein lapsen toiseen vanhempaan kohdistuvasta väkivallasta ja pakottavasta kontrollista hyvin tekijä-uhri-neutraalisti. Tämän perusteella tulkitsemme, että parisuhdeväkivaltaa halutaan käsitellä pitkälti sukupuolineutraalisti, vaikka naisiin kohdistuva väkivalta tunnistettiin ja tekijöiksi määrittyivät useammin miehet kuin naiset. Tämä näkyi haastatteluissa tekijän tai kokija sukupuolen leimaamattomuuden lisäksi siten, että naisten väkivaltaisuuden vähempään esiintyvyyteen halettiin etsiä vaihtoehtoisia selityksiä. Näitä olivat esimerkiksi naisten vallankäytön tavat, joita on vaikeampi tunnistaa sekä se, ettei miehiltä juurikaan kysytä väkivaltakokemuksista.

Toisaalta aineistosta on tulkittavissa, että maahanmuuttajataustaisten naisten kohdalla naisen alisteinen asema ja tämän vuoksi väkivallan kohteeksi joutuminen tunnistetaan selkeästi. Suomalaisten asiakkaiden kohdalla väkivallan sukupuolisidonnaisuus sen sijaan ohitetaan helpommin. Myös Leo Nyqvist (2004, 104) on nähnyt, että suomalaisessa yhteiskunnassa väkivallasta puhutaan sukupuolineutraalisti. Sekä miehet että naiset nähdään väkivaltaisina, mutta sukupuolelleen tyypillisellä tavalla. Naisten käyttämä verbaalinen taitavuus ja siihen liitetty henkinen väkivalta on nähty vastaparina miesten fyysiselle voiman käytölle (Mt., 104). Haastattelujemme perusteella vaikuttaa siltä, ettei lähisuhdeväkivaltaan liitetty puhe-tapa ole kuluneen viidentoista vuoden aikana vielä täysin muuttunut.

Tutkimustulokset herättävät kysymyksen, jääkö lähisuhdeväkivallan sukupuolistuneisuus sosiaalityöntekijöiltä pääsääntöisesti tunnistamatta vai selittääkö tulosta muut tekijät. Aineistomme perusteella on tulkittavissa, että ymmärrys lähisuhdeväkivallasta sukupuolistuneena ilmiönä on ainakin osittain sidoksissa lisäkoulutukseen, opiskeluiden aikaiseen perehtyneisyyteen tai kokemukseen lähisuhdeväkivaltaerityisestä työstä. Tuloksia voi selittää myös se, ettei pakottavaa kontrollia ole juurikaan tutkittu muissa kuin heteroseksuaalisissa parisuhteissa niin, että mies on väkivallan tekijä. Naisten määrittymistä pakottavan kontrollin käyttäjiksi tai pakottavan kontrollin ilmenemistä homoseksuaalisissa parisuhteissa ei tutkimustiedon puutteen vuoksi kuitenkaan kielletä tutkimuskirjallisuudessa (esim. Johnson 2008, Stark & Hester 2019), vaikkakin niitä pidetään harvinaisina.

Tulkitsemme sosiaalityöntekijöiden käyttämien esimerkkien perusteella, että osassa tapauksista on hyvin todennäköistä, että naisen väkivallasta kertovat esimerkit liittyvät pakottavaan kontrolliin, eivätkä muunlaiseen parisuhdeväkivaltaan. Lastensuojelluksen kontekstin

vuoksi on mahdollista, että palvelutarpeen arviointiprosesseissa naiset näyttäytyvät pakottavan kontrollin tekijöinä harvinaisuudestaan huolimatta enemmän, kuin mitä heidän todellinen määränsä suhteessa kaikkiin lähisuhdeväkivallan tekijöihin on.

Toisena tuloksia selittävänä tekijänä voi olla se, ettei väkivallan käyttämistä selitä pelkästään sukupuolistunut ideologia, vaan osa väkivaltaisesta käyttäytymisestä on selitettävissä muun muassa biologisilla, evoluutiopsykologian, sosiaalisen oppimisen tai valtateorioiden kautta (ks. Jokinen 2017; Chester & DeWall 2018). Miessukupuolen korostumattomuus tutkimustuloksissamme voi johtua myös siitä, että haastateltavamme peilasivat havaintojaan väkivaltaan liittyvän kontrolliksi tulkitsemansa toiminnan kautta, mutta kontrollin pakottavuuteen liittyviä tekijöitä ei vielä tunnistettu. Crossmanin (2015) mukaan lähisuhdeväkivaltaan liittyvää kontrollia on kahta tyyppiä, joista vain toinen on luonteeltaan pakottavaa. Molemmat kontrollin tyypit sisältävät samanlaisia kontrolloinnin muotoja, mutta kontrollointia edeltävät tilanteet, konteksti ja rajoittamisen seuraukset ovat erilaisia. (Mt., 44.)

Ensimmäisessä kontrollin tyypissä (*constraint through commitment*) puolison rajoittamisella pyritään siihen, että kumppanin toiminta vastaisi kulttuurillisesti ja yhteiskunnallisesti hyväksytyjä rooleja ja odotuksia. Rajoittaminen parisuhteessa voi olla molemminpuolista ja kohdistua myös itseen. Ongelmia syntyy, mikäli kumppani ei onnistu vastaamaan toisen odotuksiin tai luottamus rikkoutuu, jolloin puolison kontrolloiva käyttäytyminen vahvistuu ja konfliktit lisääntyvät. Tällaista kontrollia sisältävät parisuhteet ovat tutkimuksen mukaan johtaneet tyypillisesti tyytymättömyyteen ja päätyneet eroon. (Crossman 2015, 34–35.) Näemme tämän tyyllisen kontrollin vaikuttavan Johnsonin (2008) kuvaaman tilanneväkivallan taustalla.

Toiseen kontrollin tyyppiin sen sijaan liittyy pakottavuus ja naiseuteen kohdistuvat rajoitukset ja hallinta (*constraint through force*). Tämän kaltainen kontrolli on luonteeltaan samaa laista, kuin aikaisemmassa pakottavaan kontrolliin liittyvässä tutkimuksessa on tuotu esille. Pakottamista sisältävä kontrolli on päivittäistä ja pahenee ajan kuluessa sekä sosiaalisen tilanteen muuttuessa esimerkiksi yhteen muuttamisen, avioliiton solmimisen tai lapsen syntymän jälkeen. Pakottavuutta sisältävä kontrolli ei liity yksittäisiin tilanteisiin, kuten ensimmäisessä kontrollityypissä, vaan kontrolloivuus alkaa tyypillisesti suhteen alussa ja suhteen edetessä kontrollin kohde päätyy tilaan, jossa uhri menettää itsenäisyytensä sekä mahdollisuuden vastarintaan (Crossman 2015, 34–45.) Tutkimuksessamme naisten korostuminen

kontrollin käyttäjinä saattaa liittyä siihen, että haastateltavat ovat voineet puhua ensimmäisen tyypin kontrollista. Tämä selittäisi sitä, miksi kontrolli on nähty molempien sukupuolten tekemänä sekä suhteissa molemminpuolisena.

7 Pohdinta

Tutkimuskirjallisuuden ja tutkimustulostemme perusteella käsitämme pakottavan kontrollin sateenvarjokäsitteenä sille dynamiikalle, jota esiintyy erityisesti osana vakavaa väkivaltaa, johon liittyy tekijän halu hallita uhriaan kokonaisvaltaisesti siten, että uhrista tulee oman elämänsä vanki. Pakottava kontrolli on kokonaisuus, joka sisältää pakottavan kontrollin käyttäjän toiminnan sekä toiminnan oikeuttavan sukupuolistuneen ideologian. Pakottavaa kontrollia toteutetaan väkivaltaisilla ja väkivallattomilla tekniikoilla ja taktiikoilla, joiden avulla uhri saadaan hallintaan ja jotka pitävät uhria suhteessa. Pakottavan kontrollin teoria yhdistää tekijän ja uhrin tarinat kokonaisuudeksi, eikä keskity kuvaamaan väkivallan dynamiikkaa vain toisen osapuolen näkökulmasta. Pakottavan kontrollin tarkastelu pelkästään uhrin ja tekijän perspektiivistä ei kuitenkaan riitä, sillä pakottavan kontrollin vaikutukset ja toiminta ulottuvat laajalle heijastuen myös muihin ympärillä oleviin ihmisiin, kuten lapsiin ja auttamisjärjestelmään.

Pakottavan kontrollin tunnistaminen palvelutarpeen arvioinnin aikana ei ole helppoa. Pakottavaan kontrolliin liittyy paljon epämääräisyyttä ja näkymättömyyttä, mikä kuului tutkimuksemme osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden puheissa. Tunnistamisen vaikeus on tutkimuksemme perusteella sidoksissa siihen, että pakottavan kontrollin dynamiikan vuoksi uhrin on vaikea kertoa tilanteestaan ja on todennäköistä, ettei tekijä myönnä tekojaan. Uhri ei välttämättä uskalla kertoa kokemuksistaan tai lähteä suhteesta tekijää kohtaan kokemansa pelon vuoksi. Lisäksi on mahdollista, ettei pakottavan kontrollin uhri itse ymmärrä tilanteensa vakavuutta. Eristämisen, pelottelun, kontrollin ja väkivallan kokonaisuus saavat aikaan uhrin itsetunnon nujertumisen sekä toimijuuden menettämisen sulkien uhrilta ulkopuoliset peilit. Peilien puuttuminen sokeuttaa uhrin kokemustensa järjettömyydelle.

Tutkijoina yllätyimme siitä, miten osa sosiaalityöntekijöistä sanoitti pakottavan kontrollin dynamiikkaa juuri uhrin kokemuksista ja käyttäytymisestä käsin. Pakottavan kontrollin kiinnipitävän luonteen vuoksi haitallinen dynamiikka voikin näyttäytyä juuri uhrin toiminnassa ja olemuksessa sekä siinä, miten hän vastaa tekijän vallankäytön pyrkimyksiin. Sen sijaan,

että uhria syyllistetään tilanteesta, voidaan olla tietoisia vaikuttimista uhrin toiminnan taustalla. Uhrin arkisten toimien ja ajattelun kietoutuminen väkivallan tekijään voi kertoa siitä, että uhri on kiinni ansassaan ja tarvitsee ulkopuolisen apua päästäkseen irti.

Sosiaalityöntekijät sanoittivat pakottavan kontrollin dynamiikkaa myös väkivallan tekijän uhkaavan tai manipuloivan toiminnan kautta, jonka katsottiin kohdistuvan toisinaan myös viranomaisiin. Tämä oli meille omassa työssämme kohdattujen tilanteiden perusteella odotettu tulos. Tekijän toiminta viranomaisia kohtaan näyttäytyi aineistossamme yliampuvana, epäjohdonmukaisena ja hyökkäävänä. Sosiaalityöntekijät kokivat kuitenkin viranomaisina olevansa suhteellisen turvassa näiltä kontrollin pyrkimyksiltä. Silti tekijän toiminta voi aiheuttaa vahvojakin tunnekokemuksia sosiaalityöntekijöissä. Näistä kokemuksista selviytymisen kannalta reflektoinnin mahdollisuus, tuki työyhteisössä sekä ymmärrys lähisuhteiden väkivallasta ilmiönä ovat äärimmäisen tärkeitä.

Pakottavan kontrollin tunnistamisessa työntekijän oma tunne kuten pelko tai määrittämätön intuitio nousivat tärkeään rooliin. Sosiaalityöntekijän oma intuitio koettiin yhtäältä tärkeäksi tunnistamisen välineeksi, vaikka toisaalta sen sanoittaminen koettiin haastavaksi ja konkreettinen käyttöarvo vähäiseksi. Erityisesti perheen sisäisen vuorovaikutuksen katsottiin välillä herättävän työntekijöissä tunteen siitä, ettei kaikki ole kunnossa. Tämän tunteen kanssa työskentelyä haastaa sosiaalityöntekijöiden mukaan epämääräisyyden lisäksi palvelutarpeen arvioinnille määritelty lyhyt aika, joka vaikuttaa siihen, kuinka usein perhettä on mahdollista tavata ja miten luottamus asiakassuhteessa pääsee rakentumaan.

Tutkimuskirjallisuudessa tuodaan selkeästi esiin lasten kokevan pakottavan kontrollin vanhempansa tavoin ja olevan osa pakottavan kontrollin dynamiikkaa, vaikka kontrolli olisi tarkoitettu kohdistumaan ensisijaisesti lapsen vanhempaan. Pakottavan kontrollin seuraukset lapselle ovat vakavat, vaikka siihen ei liittyisi suoraan lapseen tai vanhempaan kohdistuvaa fyysistä väkivaltaa (esim. Callaghan ym. 2018.) Myös haastattelemamme sosiaalityöntekijät tunnistivat lasten ahdingon perheissä, joissa vanhempaan kohdistuu pakottavaa kontrollia. Lapsiperheissä lapset näyttäytyivät pakottavan kontrollin toteuttamisen välineitä, jolloin seurauksena on kontrollin kohteen satuttamisen lisäksi välineen vaurioituminen.

Pakottava kontrolli tulee tutkimuksemme perusteella esiin erityisesti erotilanteissa, joihin liittyy usein myös tapaamis- ja huoltoriitoja. Eronneiden vanhempien kohdalla lapsen suhdetta molempaan vanhempaan pyritään usein vaalimaan huolimatta väkivallasta perheen sisällä (ks. Keskinen 2008, 333). Pakottavan kontrollin vahingollisuus lapselle haastaa kuitenkin ajatusta siitä, että lapsen suhteen ylläpitäminen tasavertaisesti kumpaankin vanhempaan on aina tavoiteltavaa. Erityisesti pakottavaan kontrolliin liitettyä erovanhemmuus on sosiaalityössä kohdattava ilmiö, joka vaatisi mielestämme uudenlaisia rakenteellisia ratkaisuja, jotta perheiden kanssa toimivilla tahoilla olisi laajemmat mahdollisuudet yhteistyöhön väkivallan uhrien suojelemiseksi. Näemme vanhemmuuden altistavan pakottavan kontrollin kohteen erityisen haavoittaville kontrollin ja hallinnan muodoille, mutta olevan samanaikaisesti vanhemmalle voimavara väkivallasta selviämisessä.

Pakottava kontrolli ei rajoitu vain yksilö- ja suhdetasolle, vaan näemme sen olevan myös yhteiskunnallinen kysymys. Pakottava kontrolli käsitteenä ja ilmiönä liittyy laajempaan yhteiskunnalliseen muutokseen sekä siihen liittyviin kulttuurisiin ja oikeudellisiin kysymyksiin. Tasa-arvoisessa ja yksilöllisyyttä korostavassa yhteiskunnassa esimerkiksi parisuhdetta ei pidetä enää loppuelämän kestäväksi lupauksena sitoutua toiseen, vaan nykyään ihmisellä on mahdollisuus sanoa siitä itsensä irti. Suomalaisten eronneisuusluku onkin suhteellisen suuri muuhun Euroopan Unioniin verrattuna. Erojen lisääntymisen voidaan katsoa olevan yhteydessä pakottavan kontrollin lisääntymiseen. (ks. Nikupeteri 2016, 36.) Pakottavan kontrollin dynamiikassa ei siis ole kyse vain lähisuhteesta todentuvista valta-asetelmista, vaan pakottavan kontrollin ilmenemisen voidaan katsoa olevan heijastusta osittain tai kokonaan piilossa olevista kulttuurisista ja sosiaalisista rakenteista.

Olemme Starkin (2007, 203) kanssa yhtä mieltä siitä, että pakottavaa kontrollia tulisi tarkastella yksilön vapauden rajoittamisena enemmän kuin perinteisenä väkivaltarikoksena (ks. myös Nikupeteri & Laitinen 2017). Pakottava kontrolli on ihmisoikeuskysymys, jolla loukataan ihmisen perusoikeutta turvalliseen elämään ja koskemattomuuteen. Siksi viranomaisen tulisi puuttua yksilön tai perheen tilanteeseen myös silloin, kun esimerkiksi perheen kulttuurista hyväksyy pakottavaan kontrolliin liittyvän käyttäytymisen. Tämä aihe herätti keskustelua haastattelemiemme sosiaalityöntekijöiden keskuudessa. Asiakkaiden kulttuurista tai uskonnollisesta taustasta huolimatta sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on pyrkiä edistämään heikommassa asemassa olevien, kuten naisten ja lasten asemaa. Muun muassa tähän

pyrkii Istanbulin sopimus, jonka ratifioidessaan Suomi on sitoutunut naisiin ja lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisemiseen ja lopettamiseen (Nousiainen & Pentikäinen 2017).

Vaikka Suomi onkin tehnyt useita rakenteellisia toimenpiteitä lähisuhdeväkivallan ehkäisemiseksi ja lopettamiseksi, etenkin lähisuhdeväkivallan uhrien suojaamisen keinot ovat vielä kokemuksemme mukaan riittämättömiä. Koska väkivalta aiheuttaa tutkitusti uhrin toimijuuden heikentymistä, ei sen kokemisen tai siitä irtautumisen voida olettaa olevan uhrin vastuulla. Ajattelemme, että viranomaisilla tulisi olla myös lainsäädännön tuomat, entistä paremmat edellytykset puuttua lähisuhdeväkivaltaan etenkin sen täyttäessä pakottavan kontrollin tunnusmerkit. Näitä tunnusmerkkejä ovat tekojen toistuvuus, väkivallattomien ja väkivaltaisten tekojen kokonaisuus sekä väkivallan vakavuus ja henkilökohtainen luonne, joiden seurauksena uhrin menettää toimijuutensa.

Ajattelemme naisiin kohdistuvan vakavan väkivallan ehkäisemisen ja tunnistamisen vaativan eri alojen ammattilaisilta vahvaa osaamista ja tietoperustaa lähisuhdeväkivallasta, sen dynamiikasta, riskitekijöistä ja sukupuolistuneisuudesta. Koska kaikki väkivalta ei ole vakavuusasteeltaan samanlaista, asiakkaan kokemien eri väkivallan muotojen erittelemine tai väkivallan kierteen tunnistaminen ei pelkästään riitä asiakkaan tilanteen riskinarvioinnissa. Kontrollin dynamiikkaan perehtyminen sekä Piispan (2008) ja Johnsonin (2008) väkivallan luonnehdintojen tunteminen ja niiden soveltaminen voivat toimia ammattilaiselle hyvänä pohjana tunnistaa ja arvioida asiakkaan tilanteen vakavuutta ja avun tarvetta. Tutkimustulostemme perusteella on selvää, että koulutusta lähisuhdeväkivallasta ilmiönä sekä väkivallan riskinarvioinnista tarvitaan edelleen.

Haastattelujemme perusteella lähisuhdeväkivalta koetaan vielä toisinaan vaikeaksi ottaa puheeksi ja tietoa etenkin riskinarvioinnista koetaan olevan liian vähän. Tämä tulos ei ole uusi, vaan ammatillisen tiedon lisäämisen tarve on nähty lukuisissa lähisuhdeväkivaltaa käsittelevissä tutkimuksissa aikaisemminkin (esim. Piispa ym, 2012, 32; Nikupeteri 2016, 166). Väkivaltatyön erityisosaaminen keskittyy tällä hetkellä niin Suomessa kuin muuallakin Pohjolessa lähinnä kolmannelle sektorille. Tämä tarkoittaa sitä, että erityisosaaminen väkivaltatyöstä on muualla kuin niillä tahoilla, jotka luultavimmin luovat ensimmäisen kontaktin perheeseen, jossa epäillä olevan lähisuhdeväkivaltaa. Tähän liittyen on ymmärrettävää, että

GREVIO on kiinnittänyt huomiota nimenomaan viranomaistahojen lähisuhdeväkivaltakoulutuksen tarpeeseen. Tosin GREVION huomautus vaikuttaa liittyvän selkeimmin poliisiin ja oikeuslaitoksen työntekijöiden koulutukseen. (GREVIO 2019.)

Vaikka ajattelemme, että rakenteellisella tasolla lähisuhdeväkivallan uhrien tilanteiden turvaamiseksi on tehtävä muutoksia ja ammattilaisten koulutusta on lisättävä, näemme tutkielmamme perusteella käytännön sosiaalityössä olevan jo paljon sellaista osaamista, jonka avulla pakottava kontrolli tulee tunnistetuksi ja uhri autetuksi. Haastattelemamme sosiaalityöntekijät toivat tapausesimerkeissään esiin myös sellaista lähisuhdeväkivaltaa, johon ei nähtävästi liittynyt fyysisiä tekoja. Tämä kertoo mielestämme siitä, että myös henkisen väkivallan teot ja väkivallattomaksi määrittävä käyttäytyminen on otettu huomioon perheiden tilanteita arvioitaessa. Sosiaalityöntekijöiden työskennellessä lähellä perhettä, heillä on mahdollisuus havaita ja työstää haitalliseen dynamiikkaan liittyviä asioita perheenjäsenten kanssa jo ennen kuin tilanteet kärjistyvät äärimmäisiksi. Samanlaista mahdollisuutta ei ole esimerkiksi poliisilla tai muilla viranomaisilla.

Aineistomme perusteella sosiaalityöntekijät puhuvat pakottavan kontrollin osapuolista melko sukupuolineutraalisti. Tämä vaikutti etenkin tutkimustulosten kirjoittamiseen niin, että jouduimme muuttamaan kirjoitustyyliämme paikoittain sukupuolineutraaliksi huolimatta siitä, että tutkimuskirjallisuudessa puhutaan pääsääntöisesti miehistä väkivallan tekijöinä ja naisista uhreina. Koska aineistomme perusteella sosiaalityöntekijät tulkitsivat sukupuolikysymyksen osittain eri tavalla, ei olisi ollut eettisesti oikein kirjoittaa vain naisuhreista ja tekijämiehistä. Sukupuolineutraalisti kirjoittaminen ei kuitenkaan ollut meille aina helppoa ja kävimme aiheesta tutkimusprosessin aikana monta keskustelua.

Työkokemuksemme ja muun lähisuhdeväkivallasta kertyneen ymmärryksen myötä näemme pakottavan kontrollin vahvasti osana nimenomaan naisiin kohdistuvaa väkivaltaa. Aina näin ei kuitenkaan ole ollut, vaan lähisuhdeväkivallan ymmärtäminen sukupuolistuneena ilmiönä on vaatinut meiltä paljon ilmiöön perehtymistä sekä uhrien ja tekijöiden kanssa tehtyä työtä. Erityisesti ymmärrys parisuhdeväkivallan moninaisuudesta ja väkivallan tyypeistä on lisännyt ymmärrystämme siitä, miksi juuri naisiin kohdistuvasta väkivallasta täytyy puhua. Tämä ei tarkoita sitä, etteivätkö naiset voisi mielestämme olla väkivallan tekijöitä ja miehet pakottavan kontrollin uhreja, sillä olemme kohdanneet myös heitä. Tiedostamme kuitenkin, että

nämä tilanteet ovat selkeästi harvinaisempia ja lähisuhdeväkivallan seuraukset sekä vaikutukset naisiin ovat tutkitusti vakavampia. Ajattelemme, että puhumalla lähisuhdeväkivallasta uhri-tekijä neutraalisti estämme itse naisiin kohdistuvan väkivallan puuttumisen edellytyksiä.

Tutkielmamme tavoitteena oli käsitteellistää pakottavaa kontrollia ja kytkeä sitä käytäntöön. Katsomme saavuttaneemme tavoitteen, sillä tutkimusprosessin aikana löysimme uusia tapoja sanoittaa ja kuvata pakottavaan kontrolliin liittyviä tekoja ja dynamiikkaa. Haastatteluiden aikana tavoittelimme myös yhteisen ymmärryksen rakentumista pakottavasta kontrollista, mikä osittain olikin nähtävissä sosiaalityöntekijöiden välisissä keskusteluissa. Käsitteen tuntemattomuudesta huolimatta pakottavaa kontrollia osattiin sanoittaa hyvin, minkä katsomme liittyvän siihen, ettei pakottava kontrolli ilmiönä ole sosiaalityöntekijöille uusi, vaikkei sille ennestään välttämättä ollut nimeä. Sosiaalityöntekijät kertoivat tunnistaneensa tilanteita, joissa on pakottavaa kontrollia, mutta tunnistivat myös sen, että pakottavaan kontrolliin liittyvä dynamiikka voi jäädä palvelutarpeen arvioinnin aikana syystä tai toisesta tunnistamatta. Toivomme tutkielmamme voivan olla yksi tienraivaajista kohti pakottavan kontrollin tunnistamista sekä ilmiön laajempaa ymmärtämistä ammattilaisten keskuudessa.

Tutkielman teon aikana haasteena oli se, että suurin osa pakottavaan kontrolliin liittyvästä tutkimuksesta on tehty englanniksi. Englanninkielistä tutkimuskirjallisuutta työstäessä huomasimme, että englannin kielen väkivaltasanasto on suomenkieliseen verrattuna paljon laajempi. Suomen kielessä ei ole kaikkea tarvittavaa käsitteistöä kuvaamaan esimerkiksi pakottavan kontrollin ilmiötä. Vaikka tutkimusprosessin aikana vieraaseen kieleen liittyvät haasteet veivät välillä paljon aikaa, kansainvälinen tutkimuskirjallisuus mahdollisti pakottavaan kontrolliin liittyvän ymmärryksemme laajenemisen tavalla, joka ei olisi ollut mahdollista pelkästään suomen kielisiin teksteihin perehtymällä. Toivomme, että myös Suomessa pakottavan kontrollin dynamiikkaa tutkittaisiin tulevaisuudessa laajasti, niin uhrin, tekijän kuin auttamisjärjestelmän näkökulmasta. Erityisen kiinnostavana tutkimuskohteena näemme ne asenteet, jotka vaikuttavat pakottavan kontrollin käyttäjien toiminnan taustalla.

Kokonaisuudessaan tutkielmapirosessi oli erittäin antoisa. Tutkielman tekeminen yhdessä mahdollisti havaintojen monipuolisuuden sekä uusien näkökulmien saavuttamisen. Vahvuutemme oli koko prosessin ajan toisistamme saamamme tuki sekä lukuisat tutkimuksen ja tutkimusaiheemme ympärillä käymämme keskustelut. Yhdessä tekeminen oli tärkeää myös

siksi, että vallitsevan korona-tilanteen vuoksi sosiaalinen kanssakäyminen muiden ihmisten kanssa ja sitä kautta muun vertaistuen saaminen kirjoittamisprosessiin olisi ollut vähäistä. Yhdessä tekeminen teki sekä tutkimusprosessista että tästä ajasta selviytymisestä helpompaa. Onkin paikallaan kiittää paitsi ohjaajaamme tutkielman ohjauksesta, myös toisiamme kaikesta tuesta, yhteisistä pohdinnoista ja etenkin yhdessä koetuista ilon hetkistä. Erityisesti haluamme kuitenkin kiittää sosiaalityöntekijöitä, jotka kiireisen työn keskellä järjestivät aikaa osallistuakseen tutkimukseemme ja pitivät aiheitamme tärkeänä.

Lähteet

- Aaltio, Iris & Puusa, Anu 2020: Mitä laadullisen tutkimuksen arvioinnissa tulisi ottaa huomioon? Teoksessa Puusa, Anu & Juuti Pauli (toim): Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus. Helsinki. 177–188.
- Auli Ojuri 2014: Väkivalta naisen elämän varjona: tutkimus parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten elämänkulusta ja selviytymisestä. Akateeminen väitöskirja. Lapin yliopisto. Acta electronica Universitatis Lapponiensis. Rovaniemi. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-20111131011>. Viitattu 4.2.2021.
- Araneva, Mirjam 2016: Lapsen suojelu, toteuttaminen ja päätöksenteko, käsikirja lapsen asioista päättävälle. Talentum Pro. Helsinki.
- Danielsson, Petri & Näsi, Matti 2017: Suomalaiset väkivallan ja omaisuusrikosten kohteena 2017 – Kansallisen rikosuhritutkimuksen tuloksia. Katsauksia 31/2018. Helsingin yliopisto. Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-0658-2>. Viitattu 1.2.2021.
- Bildjuschkin, Katriina & Ewalds, Helena & Hietamäki, Johanna & Kettunen, Hanna & Koivula, Tanja & Mäkelä, Jukka & Nipuli, Suvi & October, Martta & Peltonen, Joonas & Siukola, Reetta 2020: Väkivaltakäsitteiden sanasto. Työpaperi 1/2020. Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-211-6>. Viitattu 31.10.2020.
- Brinkmann, Svend 2013. Qualitative Interviewing: Qualitative Interviewing. Oxford University Press. ProQuest Ebook Central. <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland-ebooks/detail.action?docID=1274289>. Viitattu 30.11.2020.
- Brown, Thea & Tyson, Danielle & Arias, Paula Fernandez 2014: Filicide and parental separation and divorce. *Child abuse review* 23 (2), 79-88.
- Callaghan, Jane & Alexander, Joanne & Sixsmith, Judith & Fellin Lisa 2018. Beyond “Witnessing”: Children’s Experiences of Coercive Control in Domestic Violence and Abuse. *Journal of Interpersonal Violence* 2018, 33 (10), 1551–1581.
- Chester, David & DeWall, Nathan 2018: The Roots of intimate partner violence. *Current opinion in Psychology* 19, 55-59.
- Cook, Sarah & Goodman, Lisa 2006: Beyond frequency and severity: development and validation of the brief coercion and conflict scales. *Violence against women* 12 (11), 1050-1072.
- Crossman Kimberly & Hardesty, Jennifer & Raffaelli, Marcela 2016: He could scare Me without laying a hand on me: Mothers’ experiences of nonviolent coercive control during marriage and after separation. *Violence Against Women* 22 (4), 454–473.
- Crossman, Kimberly 2015: What makes control coercive? University of Illinois at Urbana-Champaign. Urbana, Illinois. <https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/78643/CROSSMAN-DISSERTATION-2015.pdf?sequence=1>. Viitattu 12.1.2021.
- Cupach, William & Spitzberg, Brian 2004: The dark side of relationship pursuit: From attraction to obsession and stalking. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah New Jersey.
- Dichter, Melissa & Thomas, Kristie & Crits-Cristoph, Paul & Ogden, Shannon & Rhodes, Karin 2018. Coercive Control in Intimate Partner Violence: Relationship with

- Women's Experience of Violence, Use of Violence, and Danger. *Psychology and Violence*, 8 (5), 596–604. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6291212/>. Viitattu 20.10.2020.
- Dutton, Mary Ann, & Goodman, Lisa 2005: Coercion in intimate partner violence: Toward a new conceptualization. *Sex Roles* 52 (11–12), 743–756. doi:10.1007/s11199-005-4196-6. Viitattu 10.1.2021.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.
- GREVIO Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence 2019: Baseline Evaluation Report Finland. Istanbul Convention. Council of Europe. <https://rm.coe.int/grevio-report-on-finland/168097129d> Viitattu 12.1.2021
- Eskola, Jari 2007.: (Teema)haastattelututkimuksen toteuttamisesta.. Teoksessa Viinamäki Leena & Saari Erkki (toim.). Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Jyväskylä, 32–46
- Eskola, Jari 2010: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. uudistettu painos. Ps-Kustannus. Jyväskylä. 179–203.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2015. Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani. Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineiston keruu: vinkkejä aloittelevalle tutkijalle. PS-kustannus. Juva.
- Flinck, Aune & Paavilainen, Eija 2010: Naisten kokemuksia omasta väkivaltaisuudestaan parisuhteessa. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 47 (3). 187–200.
- Hakkarainen, Louna 2019: Digitaalinen väkivalta parisuhteessa ja sen jälkeen. Opas väkivallan kokijalle, ammattilaiselle ja läheisille. Naisten Linja Suomessa ry. Helsinki.
- Hamberger, Kevin & Larsen, Sadie & Lehrner, Amy 2017: Coercive control in intimate partner violence. *Aggression and violent behaviour*, 37, 1–11.
- Hannus, Riitta; Mehtola, Sirkku; Natunen, Luru & Ojuri, Auli (toim.) 2011: Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 13. Kariston kirjapaino oy, Hämeenlinna.
- Harris, Bridget & Woodlock, Delanie 2019. Digital coercive control: insights from two landmark domestic violence studies. *British journal of criminology* 59 (3), 530–550.
- Hautanen, Teija 2010. Väkivalta ja huoltoriidat. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Tampereen yliopistopaino Oy. Tampere.
- Heiskanen, Markku & Ruuskanen, Elina 2010: Tuhansien iskujen maa – Miesten kokema väkivalta Suomessa. Heuni. Helsinki. http://www.heuni.fi/material/attachments/heuni/reports/6KHnLcUwR/Full_report_66.pdf. Viitattu 19.1.2021.
- Heward-Belle, Susan 2017: Exploiting the 'good mother' as a tactic of coercive control: Domestically violent men's assaults on women as mothers. *Affilia* 32 (3), 374–389. doi:10.1177/0886109917706935 Viitattu 2.2.2021
- Hietamäki, Johanna 2015: Lastensuojelun alkuarvioinnin vaikutukset vanhempien näkökulmasta. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 529. Jyväskylä. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/46576/978-951-39-6257-9_vaitos_220812014.pdf?sequence=1. Viitattu 16.10.2020.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2001: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki University Press. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena. 2008. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun historia ja käytäntö. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki.

- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara Paula 2005: Tutki ja kirjoita. 11. painos. Tammi. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 1988: Teemahaastattelu. 4.painos. Yliopistopaino. Helsinki.
- Holtzworth-Munroe, Amy 2000: A Typology of Men Who Are Violent toward Their Female Partners: Making Sense of the Heterogeneity in Husband Violence. *Current directions in psychological science: a journal of the American Psychological Society* 9 (4), 140-143.
- Hulkko, Annukka 2011: Parisuhdeväkivallan varhaiset vaiheet. Teoksessa Hannus, Riitta; Mehtola, Sirkku; Natunen, Luru & Ojuri, Auli (toim.) 2011: Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 13. Kariston kirjapaino oy, Hämeenlinna, 81–108.
- Husso, Marita 2003: Parisuhdeväkivalta: lyötyjen aika ja tila. Vastapaino. Tampere.
- Häkkänen-Nyholm Helinä 2017: Vainon uhri vai vainon uhriksi tekeytyvä lapsen vanhemmasta vieraannuttaja? Teoksessa Laitinen, Merja; Kinnunen, Jaana & Hannus, Riitta (toim.) 2017: Varjosta valoon. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen. Ensi- ja turvakotienliiton julkaisu 41. Helsinki, 83–101.
- Johnson, Michael & Ferraro, Kathleen 2000: Research on domestic violence in the 1990's: Making distinctions. *Journal of marriage and the family* 57 (2), 283-294.
- Johnsson, Michael 2008: A typology of domestic violence. Intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence. Northeastern university press. Boston University press of New England. Hanover & London. ProQuest Ebook central. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/ulapland-ebooks/detail.action?docID=1084935> Viitattu 1.9.2020.
- Jokinen, Arto 2000: Panssaroitu maskuliinisuus: Mies, väkivalta ja kulttuuri. Akateeminen väitöskirja. Tampere University Press. Tampere.
- Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja 2000. Sosiaalityön toimintakulttuurit. Etnografista ymmärrystä ja diskurssianalyttistä tarkastelua yhdyskuntapalvelun soveltuvuuselvityksistä. Teoksessa Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.): Sosiaalityön tutkimus. Jyväskylän yliopistopaino. Jyväskylä, 171–206.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino. Tampere.
- Kaittä, Anniina 2017: Parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset avun hakijoina. Teoksessa Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere, 89–103.
- Karvinen, Synnöve 2000: Sosiaalityön tutkimuksen metodologiset juuret. Teoksessa Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.): Sosiaalityön tutkimus. SopHi 48. Jyväskylä, 9-31.
- Katz, Emma & Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja 2020: When coercive control continues to harm children: Post-Separation fathering, stalking and domestic violence. *Child Abuse Review* 29, 210–324.
- Kelly, Joan & Johnson Michael 2008: Differentiation among types of intimate partner violence: research update and implication for interventions. *Family court review*, 46 (3), 476- 499.
- Keskinen, Suvi 2005: Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Tampereen yliopisto. *Acta Electronica Universitatis Tamperensis* 431. Tampere. <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67492/951-44-6281-5.pdf?sequence=1>. Viitattu 21.1.2021.

- Keskinen, Suvi 2008. Näkyvissä ja näkymättömissä. Väkivalta perheammattilaisten työskentelyssä. Teoksessa Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.): Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 311–343.
- Kiviniemi, Kari 2010: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. uudistettu painos. Ps-Kustannus. Jyväskylä, 70–85.
- Koski, Leena 2020: Teksteistä teemoiksi. Dialoginen tematisointi. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti Pauli (toim.): Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus. Helsinki, 157–172.
- Krueger, Richard & Casey, Mary 2000. Focus groups. A practical guide for applied research. 3. painos. Sage publications. Thousand Oaks.
- Kumpuniemi, Minna 2012: ”Nyt sinulle vasta sitten vaikeudet alkavatkin!” Väkivaltaan johtanut vainoaminen parisuhdekontekstissa. Psykologian syventävien opintojen tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, Kuopio.
- Kumpuniemi, Minna & Valtonen, Ulla & Säävälä, Hannu 2017. Vainoajan kanssa työskentely. Teoksessa Laitinen, Merja & Kinnunen, Jaana & Hannus, Riitta (toim.): Varjosta valoon. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 41. Helsinki, 212–235.
- Kvale Steinar 1996: Interviews. An introduction to Qualitative Research interviewing. Sage Publications. London.
- Laitinen, Merja 2009: Ajan tabut. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Tabujen kahleet. Vastapaino. Tampere, 5–15.
- Laitinen Merja 2011: Naiseuden narratiivit. Teoksessa: Hannus, Riitta & Mehtola, Sirkku & Natunen, Luru & Ojuri, Auli (toim.): Veitsen terällä. Naisuus ja parisuhdeväkivalta. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 13. Kariston kirjapaino Oy. Hämeenlinna, 55–76.
- Laitinen, Merja & Kempainen, Tarja 2010. Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki, 138–177.
- Laitinen, Merja & Nikupeteri, Anna & Hurtig, Johanna 2018: Häiritsevä tieto ja toimijuus – lapset vanhempien eron jälkeisessä vainossa. Teoksessa Valkonen, Jarno (toim.) 2018: Häiritsevä yhteiskuntatutkimus. Lapland University Press. Rovaniemi, 23–50. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-310-945-2>. Viitattu 21.1.2021.
- Lattu, Emmi 2016: Naisten tekemä väkivalta. Acta Universitatis Tamperensis 2176. Tampere University Press. Tampere. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0138-5>. Viitattu 4.2.2021.
- Lidman, Satu 2015: Väkivaltakulttuurin perintö: sukupuoli, asenteet ja historia. Gaudeamus. Helsinki.
- Marttala, Pia, 2011: Parisuhdeväkivallan monet muodot. Teoksessa: Hannus, Riitta; Mehtola, Sirkku; Natunen, Luru & Ojuri, Auli (toim.) 2011: Veitsen terällä. Naisuus ja parisuhdeväkivalta. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 13. Kariston kirjapaino oy, Hämeenlinna, 37–50.
- Myhill, Andy & Hohl, Katrin 2019: The “Golden Thread”: Coercive Control and Risk Assessment for Domestic Violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 4 (21-22), 4477-4497. doi:10.1177/0886260516675464. Viitattu 1.2.2021.
- National Center on Domestic Violence and Sexual Violence, n.d.: Power and control wheel. Alkuperäinen lähde: Pence, Ellen & Paymar, Michael 1986: Power and Con-

- trol. Tactics of men who batter. Domestic Abuse Intervention Project. Duluth, Minnesota. <http://www.ncdsv.org/images/PowerControlwheelNOSHADING.pdf>. Viitattu 10.01.2021.
- Nevala, Sami 2017: Coercive control and its impact on intimate partner violence through the lence of on EU-wide survey on violence against women. *Journal of interpersonal violence* 32 (12), 1792–1820.
- Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi 2017: Johdanto. Teoksessa Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere, 11–17.
- Niiranen, Carita & Veikanmaa, Sari 2016: Perhesurmien kriittiset tekijät ja ehkäiseminen. Pro Gradu tutkielma. Lapin yliopisto. Rovaniemi. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201603031048>. Viitattu 1.3.2021.
- Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja 2015: Children’s everyday lives shadowed by stalking: Postseparation stalking narratives of Finnish children and women. *Violence and victims* 30 (5).
- Nikupeteri, Anna 2016: Vainottuna. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen. Lapin yliopisto. Acta Universitatis Lapponiensis. Rovaniemi.
- Nikupeteri, Anna & Ervasti, Pirjo & Marttala, Pia & Laitinen, Merja 2017a. Vaino lasten ja nuorten arjessa. Teoksessa Laitinen, Merja & Kinnunen, Jaana & Hannus, Riitta (toim.): Varjosta valoon. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 41. Helsinki, 102–125.
- Nikupeteri, Anna & Lappi, Carita & Lohiniva-Kerkelä, Mirva & Kauppi, Arto & Laitinen, Merja 2017b: Potentiaalisesti tappava parisuhde? Erotilanteenuhkaavuus ja uhrien suojaamisen edellytykset sukupuolistuneen väkivallan viitekehyksessä. *Oikeus* 3 (46), 290–309.
- Nikupeteri Anna & Laitinen Merja 2017: Vaino väkivaltana ja yhteiskunnallis-ammattilaisena kysymyksenä. Teoksessa Laitinen Merja & Kinnunen Jaana & Hannus, Riitta (toim.): Varjosta valoon. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen. Ensi- ja turvakotienliiton julkaisu 41. Helsinki, 19–41.
- Nousiainen, Kevät & Pentikäinen, Merja 2017: Naisiin kohdistuva väkivalta ihmisoikeuskysymyksenä. Suomi alisuorittajana. Teoksessa Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere, 51–67.
- Nurminen, Raija 2000: Intuitio ja hiljainen tieto hoitotyössä. Akateeminen väitöskirja. Kuopion yliopisto, Kuopio.
- Nyqvist, Leo 2004: Sukupuoli parisuhdeväkivallan ammatillisessa kohtaamisessa. Teoksessa: Kuronen, Marjo; Granfelt, Riitta; Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) 2004: Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja 2004. Ps-kustannus. Jyväskylä, 101–130.
- Näre, Sari 2008: Julkisen intimisoituminen ja performatiivinen väkivalta. Teoksessa Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.): Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 195–221.
- Oikeusministeriö 2020: Naisiin kohdistuvan väkivallan torjuntaohjelma vuosille 2020–2023. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2020:15. Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-835-6>. Viitattu 2.2.2021
- Ojaniemi, Pekka & Rantajarvi, Kaisa-Maria 2010: Alkuarvioinnista suunnitelmalliseen lastensuojelun sosiaalityöhön. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki, 219–244.

- Oranen, Mikko & Keränen, Eija 2006. Lasten auttaminen. Teoksessa *Perhe ja lähisuhdeväkivalta – Auttamisen käytäntöjä*. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 35. Helsinki, 63–83.
- Oranen, Mikko 2012: *Lapsi ja perheväkivalta*. Teoksessa Söderholm, Annliss & Kivitielä-Kallio, Satu (toim.): *Lapsen kaltoinkohtelu*. 2. painos. Kustannus Oy Duodecim. Helsinki, 217–238.
- Piispa, Minna & Heiskanen, Markku & Kääriäinen, Juha & Sirén, Reino 2005: *Naisiin kohdistunut väkivalta 2005*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225. Heuni. Helsinki. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152455/225_Piispa_Heiskanen_Kaariainen_Siren_2006.pdf?sequence=2&isAllowed=y. Viitattu 1.2.2021.
- Piispa, Minna 2008: *Väkivallan muodot heteroseksuaalisissa parisuhteissa*. Teoksessa Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (toim.): *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 106–128.
- Piispa, Minna 2011: *Parisuhdeväkivallan todellisuus*. Teoksessa Hannus, Riitta & Mehtola, Sirkku & Natunen, Luru & Ojuri, Auli, 2011: *Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta*. Ensi- ja turvakotien liitto. Kariston kirjapaino Oy. Hämeenlinna, 15–36.
- Piispa, Minna & Ewalds, Helena & Taskinen, Jukka 2012: *Selvitys perhe- ja lapsensurmien taustoista vuosilta 2003–2012*. Sisäministeriön julkaisu 35/2012. Sisäministeriö. Helsinki. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90812/URN_ISBN_978-952-245-728-8.pdf?sequence=1. Viitattu 6.10.2020.
- Piispa, Minna (toim) 2013: *Uskalla olla, uskalla puhua. Vammainen nainen ja väkivalta*. Helsinki. <https://www.julkari.fi/handle/10024/110395>. Viitattu 4.2.2021.
- Piispa, Minna & Heiskanen, Markku 2017: *Sukupuoli ja väkivalta tilastoissa*. Teoksessa Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi 2017: *Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Vastapaino. Tampere, 68–86.
- Pohjoisvirta, Riitta 2011: *Väkivallan riskien arviointi ja turvasuunnitelma*. Teoksessa Hannus, Riitta & Mehtola, Sirkku & Natunen, Luru & Ojuri, Auli, 2011: *Veitsen terällä. Naiseus ja parisuhdeväkivalta*. Ensi- ja turvakotien liitto. Kariston kirjapaino Oy. Hämeenlinna, 133–145.
- Pohjola, Anneli 2007. *Eettisyyden haaste tutkimuksessa*. Teoksessa Viinamäki Leena & Saari Erkki (toim.). *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*. Tammi. Jyväskylä. 11–31.
- Pohjola, Anneli 2009: *Tabut auttamisen paradoksina*. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) 2009: *Tabujen kahleet*. Vastapaino. Tampere, 69–89.
- Poijula, Soili 2016: *Lapsi ja kriisi. Selviytymisen tukeminen*. 3. uudistettupainos. Kirjapaja. Helsinki.
- Puusa, Anu & Juuti, Pauli. 2020. *Laadullisen tutkimuksen tieteenfilosofinen tausta*. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti Pauli (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Gaudeamus. Tallinna, 25–40.
- Puusa, Anu 2020a: *Haastattelutyypit ja niiden metodiset ominaisuudet*. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Gaudeamus. Tallinna, 103–117.
- Puusa, Anu 2020b: *Näkökulmia laadullisen aineiston analysointiin*. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti Pauli (toim.): *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Gaudeamus. Helsinki, 145–156.
- Ronkainen, Suvi 1998: *Sukupuolistunut väkivalta ja sen tutkimus Suomessa*. Tutkimuksen katveet valokeilassa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Naistutkimusraportteja 2/1998. Hakapaino Oy. Helsinki.

- Ronkainen, Suvi & Suikkanen Asko & Kunnari Marika 2014. Tieteellinen tieto ja tutkimuksen yhteiskunnallinen tehtävä. Teoksessa: Muhonen, Reetta & Puuska, Hanna-Mari (toim.): Tutkimuksen kansallinen tehtävä. Vastapaino. Tampere. 87–118.
- Ronkainen Suvi 2017: Mitä väkivalta on? Teoksessa Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi 2017: Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino. Tampere, 19–35.
- Robinson, Amanda & Myhill, Andy & Wire, Julia 2018: Practioners (mis)understandings of coercive control in England and Wales. *Criminology & Criminal Justice* 18 (1), 29–49.
- Rubin, Herbert & Rubin, Irene. 1995. *Qualitative interviewing. The art of hearing data.* Sage publication. Thousand Oaks, California.
- Ruusuvuori, Johanna; Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti 2010: Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna; Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti: Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere, 9–36.
- Räty, Tapio 2015: Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. 3. uudistettu painos. Edita. Helsinki.
- Salisbury Emily & Henning Kris & Holdford, Robert 2009. Fathering by partner-abusive men: Attitudes on children's exposure to interparental conflict and risk factors for child abuse. *Child maltreatment* 14 (3), 232–242. doi:10.1177/1077559509338407, Viitattu 1.2.2021.
- Satka, Mirja 2000: Käsitteellistyneet käytännöt sosiaalityön teorisoinnin välineenä. Teoksessa Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.): Sosiaalityön tutkimus. SopHi 48. Jyväskylä, 35–67.
- Schinkel, Willem 2010: *Aspects of violence. A critical theory.* Palgrave Macmillan. New York.
- Sirén, Reino & Aaltonen, Mikko & Kääriäinen, Juha 2010: Suomalaisten väkivaltakokemukset 1980–2009. Kansallisen uhritutkimuksen tuloksia. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 103. Hakapaino. Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152511/Vakivaltakok.pdf?sequence=1>. Viitattu 19.1.2021.
- Skaffari, Pia 2010: Rajat ylittävä prostituutio – Tutkimus naisten kokemuksista pohjoisen itäprostituutiosta. *Acta Universitatis Lapponensis* 61. Rovaniemi.
- Stark, Evan 2007: *Coercive control. How Men entrap Women in Personal life.* Oxford university press. Oxford.
- Stark, Evan & Hester, Marianne: *Coercive control: Update and Review.* *Violence Against Women* 2019, 25 (1), 81–104.
- Suomen virallinen tilasto 2020: Rikos- ja pakkokeinotilasto. Perhe- ja lähisuhdeväkivalta 2019. Aikuisista perhe- ja lähisuhdeväkivallan uhreista 76,8 prosenttia naisia. Tilastokeskus. Helsinki. https://www.stat.fi/til/rpk/2019/15/rpk_2019_15_2020-06-02_fi.pdf. Viitattu 21.1.2021.
- THL Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos 2020: Turvakotipalvelut 2019. Tilastoraportti 17/2020. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020060139895>. Viitattu 19.1.2021.
- THL Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021: Sukupuolistuneen väkivallan yleisyys. Helsinki. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/tasa-arvon-tila/vakivalta-ja-hairinta/sukupuolistuneen-vakivallan-yleisyys>. Viitattu 1.2.2021.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf. Viitattu 20.10.2020.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2013: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.* 11. uudistettu painos. Tammi. Helsinki.

- Törrönen, Maritta 2000. Lapset arjen subjekteina. Reflektiivisen etnografian mahdollisuudet. Teoksessa Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Jyväskylän yliopistopaino. Jyväskylä, 146–167.
- Valtonen, Anu & Viitanen, Meiju 2020. Ryhmäkeskustelu laadullisena tutkimusmetodinä. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti Pauli (toim): Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus. Helsinki, 118-130.
- Walklate, Sandra and Fitz-Gibbon, Kate 2019: The criminalisation of coercive control: The power of law? *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy* 8 (4), 94-108. <https://doi.org/10.5204/ijcjsd.v8i4.1205>. Viitattu 8.10.2020.
- World Health Organisation 2002: World report on violence and health: summary. Geneve. https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/summary_en.pdf. Viitattu 13.1.2021.
- United Nations 2015: General assembly. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1. https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E. Viitattu 8.2.2021.
- UN Women, n.d.: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>. Viitattu 15.11.2020.

LSL Lastensuojelulaki (13.4.2007/417)

SHL Sosiaalihuoltolaki (30.12.2014/1301)

Laki valtion varoista maksettavista korvauksista turvakotipalvelun tuottajalle (30.12.2014/1354)

Valtioneuvoston asetus naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta (53/2015)

Laki rikoslain 20 luvun muuttamisesta 29.4.1994/316; avioliitossa tapahtuvan raiskauksen kriminalisointi

Laki rikoslain muuttamisesta 13.12.2013/879; vainon kriminalisointi

Laki rikoslain muuttamisesta 13.5.2011/441; lähisuhteessa tapahtuvan pahoinpitelyn säätäminen yleisen syytteen alaiseksi rikokseksi

Liitteet

Liite 1: Haastattelukutsu

Tervetuloa tutkimushaastatteluun!

Teemme Lapin yliopistossa sosiaalityön Pro gradu -tutkielmaa, jonka aiheena on pakottavan kontrollin ilmeneminen lapsen toista vanhempaa kohtaan lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnin aikana. Olemme kiinnostuneita sosiaalityöntekijöiden kuvauksista ja kokemuksista. Olemme iloisia, että haluat osallistua tutkimukseemme.

Tutkimuksemme tehtävä on kartoittaa, millä tavoin pakottava kontrolli tulee näkyväksi ja tunnistetuksi palvelutarpeen arvioinnin aikana. Jokaisen sosiaalityöntekijän kokemus on tärkeä, eikä aikaisempaa tietoa pakottavasta kontrollista tarvitse olla. Tutkimus tuottaa uutta tietoa, sillä pakottava kontrolli on Suomessa vielä vakiintumaton käsite. Pakottavaan kontrolliin liittyvän ymmärryksen lisääntyminen antaa edellytyksiä vakavan väkivallan riskin varhaiseen tunnistamiseen sosiaalityössä.

Pakottavalla kontrollilla (coercive control) tarkoitamme väkivallan dynamiikkaa, jossa pakottavan kontrollin käyttäjän pyrkimyksenä on saavuttaa monenlaisten väkivaltaisten ja väkivallattomien tekojen ja taktiikoiden avulla täysi hallinta, valta ja kontrolli suhteessa toiseen. Pakottavan kontrollin käyttäjän tarkoituksena on tukahduttaa uhrinsa elinpiiri, sosiaaliset suhteet ja mahdollisuus avun saamiseen. Pakottavan kontrollin ilmeneminen osana lähisuhteiden väkivallan dynamiikkaa on todettu olevan riski kaikkein vakavimmille väkivallan teoille.

Keräämme aineiston teemamuotoisin ryhmähaastatteluina joulukuun 2020 – tammikuu 2021 aikana ainakin kahdesta suomalaisesta kaupungista. Toivomamme ryhmäkoko on 3–6 sosiaalityöntekijää, ja aikaa haastatteluun on hyvä varata 1–2 tuntia. Haastattelut nauhoitetaan. Lähetämme Sinulle teemahaastattelurungon, jotta Sinulla on mahdollisuus pohtia aihetta etukäteen. Kaikki haastattelussa kerrotut asiat säilyvät luottamuksellisena. Aineiston keruun jälkeen haastattelut litteroidaan ja aineiston käsittelyn aikana häivytetään kaikki tunnistetiedot, joista haastateltavat voisivat olla tunnistettavissa.

Tulemme mielellämme tekemään haastattelut paikan päälle tutkimukseen osallistuvien työpaikalle. Vallitsevan koronatilanteen aikana voimme suorittaa haastattelut tilanteen vaatiessa myös etäyhteydellä, jolloin suosimme parihaastatteluja ryhmähaastattelun sijaan. Osallistujille lähetämme osallistumislinkin sähköpostiin hyvissä ajoin ennen haastattelun alkua.

Lämpimästi tervetuloa haastatteluun!

Terveisin,

Annina Hautala,

Henna Ojalehto,

Lapin yliopisto, Sosiaalityön koulutusohjelma

Liite 2: Teemahaastattelurunko

TEEMAHAASTATTELURUNKO

Taustatiedot:

Kerro lyhyesti työhistoriastasi. Minkä verran sinulla on kokemusta palvelutarpeen arviointitekemisestä?

Käsitykset pakottavasta kontrollista

- Mitä pakottava kontrolli mielestäsi tarkoittaa?
- Minkälaisia lähisuhteen hallintaan tai kontrolliin liittyviä elementtejä kohtaat työssäsi?
- Miten epätasa-arvoinen valtasuhde näkyy vanhempien välillä?
- Mitä ajatuksia väkivallattomat teot osana lähisuhdeväkivaltaa herättävät?

Pakottavan kontrollin tunnistaminen ja arviointi

- Miten väkivallan riskiä arvioidaan palvelutarpeen arviointiprosessin aikana?
- Mitkä asiat herättävät huolen vakavasta väkivallan uhasta?
- Millaisissa tilanteissa väkivalta jää tunnistamatta?
- Miten lasta suojataan väkivallalta?
- Miten lähisuhdeväkivalta ja väkivallan riskinarviointi näkyvät dokumentoinnissa?

Osaaminen ja kehittämistarpeet

- Miten vakavan väkivallan riskin tunnistamisessa onnistutaan?
- Mitkä tekijät vaikuttavat tunnistamisessa onnistumiseen?
- Miten arvioit omaa osaamistasi pakottavan kontrollin tunnistamisessa ja/tai vakavan väkivallanriskin arvioimisessa?
- Minkälaisesta tiedosta on hyötyä pakottavan kontrollin tunnistamisessa ja väkivallan riskinarvioimisessa?